

<1r>

Aberatztarzun gussién guils¹ bakhoitza.
Liburu hirourguérréna.
Etchéco anderé huscalduna,
etchaltéco lanétzas jakinturic aberatz guerthuren déna.

Juseff Eguiateguy Suberoan errégent denaren obra.

Amoris mei Patria sit tibi signum liberarii munus

Paoén, J. P. Vignancourtaren moldiskidiatic²

Erregué Jaonarén moldiskidé,³

Cordeliesén khantian dagoénétic.

Jaon Intendantaren bajménareki batian.

M VCC LXXX II.

[1] “La forma *giltz* se encuentra (además de en Eguiateguy) en textos meridionales desde mediados del s. XVIII”, OEH s.v. *giltza*.

[2] Larramendik “*imprenta, moldizkira*” proposatzen du, eta lekuari dagokionean *moldiztegi* “la Oficina”. Duvoisinek *moldizkida* eta *moldizkira* dakartza (ap. OEH, s.v. *moldizkira*).

<1r>

Aberastarzün güzien giltz¹ bakhoitza.

Libürü hirurgerrena.

Etxeko andere hüskaldüna,

etxalteko lanetzaz jakintürik aberats gerthüren dena.

Jüsef Egiategi Züberoan errejent denaren obra.

Amoris mei Patria sit tibi signum liberarii munus

Pauen, J. P. Vignancourtaren moldizkidiatik²

Errege jaunaren moldizkide,³

Cordeliesen khantian dagoenetik.

Jaun Intendantaren baimenareki batian.

M VCC LXXX II

[3] Larramendik *moldizkari* “impressor” dakar. OEhk *moldiskide* biltzen du (s.v. *moldizkira*), Egiategiren pasarte honekin ilustraturik. Hemen ‘inprimatzaile’ ulertu behar da.

<1v> Hamalaorduna huscaldun etchéco andériari

Margaita laïdoré hotzés dut assetzen
Dudano zouri haren obra eskentzen,
Beré jakinas nahis zu eré jakintu
Bihotzécoac déréitzu heben eskentu.
Etchen dussula dio, souré sorthu⁴ hona,
Berséric⁵ beré sorthiac eman estiona⁶
Bihotza diano gorago essiés sorthia,
Nontic gutic liroan behardunen athia
Nola eskélégoa lissatekian necaturic,
Lissan eré lurra hen ppeusias arhinturic
Ari da, nahis celia essarri lurrian,
Gussiac diradian aberatz gouré hérrian
Gor deno berari bérser bethi oro beharri
Honki eguinéztas datéké hil artio égarri.

Juseff Eguiatéguy

[4] Egiategiren sistema grafikoan hitz hastapeneko <s> berdin irakur daiteke apikari zein bizkarkari bezala. Beraz, lerro hauetako *sorthu*, *sorthiac* & *sorthia* bi manieratan interpreta daitezke: *sorthü* “nacimiento” (OEH s.v. *sortu* II) ala *zorthü* ‘zorte’. Edizilogilearen ustez, autoreak hitzekin jolasten du.

[5] Egiategik sistematikoki idazten du <berze> afrikazio markarik gabe, eta <bertz> ‘bertz’ afrikazioa bermatzen duen grafiaz; hortaz, ez dugu *bertze* ‘beste’ editatuko; cf. *ürzo*, *-tarzün*.

<1v> **Hamalaurdüna hüskaldün etxeko anderiar**

Margaita laidore hotsez düt asetzen
Düdano zuri haren obra eskentzen,
Bere jakinaz nahiz zü ere jakintü
Bihotzekoak dereitzü heben eskentü.
Etxen düzüla, dio, zure zorthü⁴ hona,
Berzerik⁵ bere sorthiak eman eztiona,⁶
Bihotza diano gorago eziez zorthia,
Nontik gütik liroan behardünen athia.
Nola eskelegoa lizatekian nekatürrik,
Lizan ere lürra hen pheziaz arhintürrik
Ari da, nahiz zelia ezarri lürrian,
Güziak diradian aberats gure herrian.
Gor deno berari berzer bethi oro beharri
Honki eginetzaz dateke hil artio egarri.

Jüsef Egiategi

[6] Peillenek (2012: 808) *eztirona* interpretatzen eta editatzen du, hots, **iron* aditzaren forma, euskara batuan ‘ez dezakeena’.

<2r> Eskiribazaliren hissaoria⁷

Jondane Johanéco uthurriren norc estakitza senthagaillac? Norc Leistarren estu ikhoussi genté saldoac hartara giten urhunc organtas,⁸ essinéz ebil, hantic etchatarat sendoric hoiñéz joaiten? Bassaburuco neskatiilla gasté bat sankho min batengatic hara eré ginic ossagarriaren⁹ aïduru sagoan, heltu senian ber uthurriala frantzés anderé handi bat. Halacoric ikhoussi etzialacos, beguiac biribilic sos ari sagoan hari Margaita egun oros. Eritarzunen igaitiac dutu bihotzac issigarri bata bestiari huillentzen, itchoussi etzén Margaita, etzian eré ahalké behar béno haboro.

Anderé frantzésari batzen sian aldikhal gurrac¹⁰ eguiten sereitzon lurialadrano, ta andériac burukhaldis ordariac emaiten. Biac ja sendo si-radian, ta Leïstarrereric zarri joangueï, anderiac galtho eguin sereïonian Margaitary, heïa lissatekianez Frantziaren ikhoustias khoï. Bassaburuco nescatillac ohil tchapeletaric,¹¹ doatza ihéssi monteraric batere Francian, alabaderé selacos mantzo, erran sereïon baiez. Etzian Margaitac aitaric, ama sahar, arraisconturic¹² espantagarri¹³ arren etzen beré sussé-netzas gossatzen bassen.

Joan sen arren Margaita Frantziarat beré anderiaren anderéaoren¹⁴ ohoresco, emlegu tchipia estena, officio hartan sahartu etzéno. <2v> Senhar bat ediren sian, dohaiñ edo erossis, estait nola. Beré anderia bissi seno

[7] Izkribuan *bissaoria* idatzia. Egiategik Larramendiren hiztegiara jo zukeen *prólogo* euskaratzeko, eta *hitzaurrea* oker kopiatu, *Hiztegi Hirukoitzeko* tipografian <h> etzana *b* letraren itxuratik hurbil baita. Gainerakoan, izkribuan gairi <ao> grafiak /aw/ diptongoaren balioa du, eta <ss> grafemak oro har bokalarteko txistukari ahoskabeena, igurzkari nahiz afrikatu. Izan ere, hiru urte berantago Egiategik *hitzaoria* idatziko zuen *Filosofa Huskaldunaren ekheia* liburuaren eskuizkribuan.

[8] Zuberoko forma, “carretada”, OEH s.v. *orgatara*.

<2r> Eskiribazaliren hitzaurria⁷

Jondane Johaneko üthürriren nork eztakitza senthagaillak? Nork Leiztarren eztü ikhusi jente saldoak hartara jiten ürhüntik organtaz,⁸ ezinez ebil, hantik etxetarat sendorik hoiñez joaiten? Basabürüko neskatiilla gazte bat zankho min batengatik hara ere jinik osagarriaren⁹ aidürü zagoan, heltü zenian ber üthürriala frantzes andere handi bat. Halakorik ikhusi etzialakoz, begiak biribilik soz ari zagoan hari Margaita egün oroz. Eritarzünen igaitiak dütü bihotzak izigarri bata bestiari hüillentzen, itxusi etzen Margaita, etzian ere ahalke behar beno haboro.

Andere frantzesari batzen zian aldikhal gürrak¹⁰ egiten zereitzon lürrialadrano, ta anderiak bürükhaldiz ordariak emaiten. Biak ja sendo ziradian, ta Leiztarrerik sarri joangei, anderiak galtho egin zereionian Margaitari, heia lizatekianez Frantziaren ikhustiaz khoi. Basabürüko neskatiillak ohil txapeletarik,¹¹ doatza ihesi monterarik batere Frantzian, alabadere zelakoz mantso, erran zereion baietz. Etzian Margaitak aitarik, ama zahar arraizkontürik,¹² espantagarri¹³ arren etzen bere züzenetzaz gozatzen bazen.

Joan zen arren Margaita Frantziarat bere anderiaren andereauren¹⁴ ohorezko, enplegü txipia eztena, ofizio hartan zahartü etzeno. <2v> Senhar bat ediren zian, dohaiñ edo erosiz, eztait nola. Bere anderia bizi zeno

[9] Egiategiren euskara Zuberoako iparraldeko asimilazio bokalikoen lekuko goiztiarra da. Izkribuaren lehen idatzaldian ia sistematikoki *osagarriren* bezalako formak kausitzen dira, ondoren <osagarri^rren> moldeko gainidazketen bidez zuzenduak. Edizio honek bigarren idatzaldiko formak lehenesten ditu, autorearen nahia errespetatzeko.

[10] Zuberoan Azkuek eta Gèzek bildu zuten forma hau. “Saludo, reverencia, inclinación”, OEH s.v. *gur* 1.

[11] ‘Arrosario’; cf. Larrasquet s.v. *txapelet*.

[12] ‘Berriz ezkondurik’.

[13] Lehen adieran “épouvantable, effrayant, terrible”, Lh.

[14] “Femme de chambre”, Sallaberry ap. Lh.

cerbutzaturic, ourthé pparasta bat eré beré senharrarekila igaranic, ez haorric harenganic ukhénic, selaric eré propiki aberazturic, herriaren ikhoussi nahias gin sereïon egarria.

Etchérat haren heltziac azalia¹⁵ guehiago eguin sian essies durundaren kharrascotzec. Ascassiec haren berriric secular ez ukhenic, asto char baten gaiñen ikhoussiric heltzen, oustez eskelé joan eskelé giten se-reïla, nekez essagutu nahi sien, beharluciari¹⁶ eré ez ahurreta bat sahi eskentu. Béna ikhoussiric bi mando cargaturic heltzen, borthac elissacoac bessein zabalic, armairiac ta hutchac bidiac bessain largo essarri sutien.

Zarri Margaitaren aberatztarzunaren famac burgu gussia arhinturic, handiac ta tchippiac oro laïster honki-ginaren emaïtera gin sereïtzon Margaitary. Parropiaco anderiac sakian nescatoguey joanic deus eré sor etzéréïola, bena herri basterretan haiñ huillen gaiñsser so eguiten estéla-cos, beré handitarzunetic appalturic eré cerbaïtetan etzatékïala guti-ago anderé, errabakiric ikhoussi behar siala cer moldé sian berriginac, frantzesian tiesso senez ta famaren aberatztarzunac bassitanez, abiatu sen Margaitaganat.

Etsereïon Margaitari honki-ginen landan erran beré gogomenac, bena bai giten sela etchen sutian gaiza gussien <3r> eskentzera, ta hartan sagoela beré urhatzen garbinaya.¹⁸

Gurtezia¹⁹ hartan sirelaric anderia ta Margaita, heltu siradian jaon errétora, etzelaric gutiago khoï jakitias Margaitaren condaïria, sottana esta llaburrago ez etaré hersi-ago essies cotta. Margaita sombaït manhu emaïtera jalki bessein zarri, anderiac erran sereïon erretor jaonari cer adin sian sybila sahar harec, ta cer laor mala²⁰ handi hetan sen doluric elukiala.²¹

Margaita gin bessein zarri, galtho eguin sereïon jaon erretorac sombat ourthé sian. Margaitac ahatzé sutiala, hori berac jakin ahal lirokiala battheïaguian.²² Sombat dembora sen haren joaitias? Etzéla orhit, bena bai

[15] Arrabots, “bruit”, Harriet ap. OEH.

[16] “Behar – II [...] var. de beharri, oreille, dans quelques composés. [...] Beharluz (H), beharluz (souletin) 1° Âne” (Lh). Egiategik beharlúze nahiz beharri-lúze erabiltzen du; cf. beharri-luciaren 3r.

[17] Euskara batuaren kutxa.

[18] Ediziogilearen aierua da Larramendiren hiztegi-azalaz jotzean, Egiategik curioso, amigo de saber ordeaz, curioso, aseado sarre-azalaz hartu zuela garbinai forma.

zerbüztatürik, urthe pharrasta bat ere bere senharrarekila igaranik, ez haurrik harenganik ükhenik, zelarik ere propiki aberastürik, herriaren ikhusi nahiaz jin zereion egarria.

Ettxerat haren heltziak azalia¹⁵ gehiago egin zian eziez düründaren kharraskotsek. Askaziek haren berririk sekulan ez ükhenik, asto xar baten gaiñen ikhusirik heltzen, ustez eskele joan eskele jiten zereila, nekez ezagütü nahi zien, beharlüziari¹⁶ ere ez ahürreta bat zahi eskentü. Bena ikhusirik bi mando kargatürik heltzen, borthak elizakoak bezein zabalik, armairiak ta hützak¹⁷ bidiak bezain largo ezarri zütien.

Sarri Margaitaren aberastarzünaren famak bürgü güzia arhintürik, handiak ta txiphiak oro laister honki-jinaren emaitera jin zereitzon Margaitari. Parropiako anderiak zakian neskatogei joanik deus ere zor etzereiola, bena herri bazterretan haiñ hüillen gaizer so egiten eztelako, bere handitarzünetik aphaltürik ere zerbaitetan etzatekiala gütiago andere, erabakirik ikhusi behar ziala zer molde zian berrijinak, frantze-sian tieso zenez ta famaren aberastarzünak bazitanez, abiatü zen Margaitaganat.

Etzereion Margaitari honki-jinen landan erran bere gogomenak, bena bai jiten zela etxen zütian gaiza güzien <3r> eskentzera, ta hartan zagoela bere ürhotsen garbinaia.¹⁸

Gürtezia¹⁹ hartan zirelarik anderia ta Margaita, heltü ziradian jaun erretora, etzelarik gütiago khoi jakitiaz Margaitaren kondairia, sothana ezta llabürrago ez etare hertsiago eziez kotha. Margaita zombait manhü emaitera jalki bezein sarri, anderiak erran zereion erretor jaunari zer adin zian sibila zahar harek, ta zer laur mala²⁰ handi hetan zen dolürik elükiala.²¹

Margaita jin bezein sarri, galtho egin zereion jaun erretorak zonbat urthe zian. Margaitak ahatze zütiala, hori berak jakin ahal lirokiala batheagian.²² Zonbat denbora zen haren joaitiaz? Etzela orhit, bena bai

[19] Forma hau ez da OEHN bildua; Peillenek (2012: 810) ere horrela irakurtzen du. Lot bekio *gür* 'saludo, reverencia' hitzari.

[20] "Mala, paquete, valija" (OEHN).

[21] Badirudi zerbait falta dela; Peillenek (2012: 810) (*jakitea*) *dolurik elukeala* editatzen du.

[22] "Baptistère". Lhandek eta Casenavek aldaera hau lekukotzen dute (OEHN s.v. *bataiagia*).

kharonsté handia eguin siala negu hartan Frantzian. Sombat ourthés bissi issan sen beré senharrarekila? Margaitac ourthé, hilabeté, ta egun honac etziradiala bedératzen, muga hartacoa eguncoa bessalaco sereioala.

Mandozaiñac Margaita camporat deithuric, jaon arretorac²³ erran sereion anderiarri Margaitac sakiala utzuli besteric guerrena eguin eli-rokianic. Anderiac: «Estuguia arren cer mala hoïetan dian jakinen?»

Jaon erretorac: «Jakín nahia salbu, anderé Margaita, mala hec diharus betheric badaodé, herria aberatzturen dereicussu?» — «Esta ez hor Jaona, urheric ez etare cilharric.» — «Cer arren?» — «Sahi ta garagar appur bat ené beharri-luciaren ta mandoentaco, ené adiskiden eré cerbutzucó.»

<3v> Besté halaco elheren landan, anderia ta jaon errétora abiatu siradian. Margaitac kharricala laguntu ta han, urhunago joan etzaitialacos, barkhamenac sereien galthatu.

Biharamunian, sagoélaric Margaita ohian, messu bat eguin seren beré adiskidé sahar batén partes, haren berri jakin nahias. Etzela oraiño hil, ginen sereioala eré zarri ikhoustera.

Etzen oren erdia igaran, heltu senian Gracy Concor, ta bi makhila charrer arrimaturic Margaitaren ohiala huillenturic, honki-gin amori-coénac eman sereitzon. Margaitac eré honki-bathiékkila²⁴ erran sereion: «Gosso handia diñat hiré ikhoustias. Jar hadi hortché, guitian algareki ascal, guéro elhé pparasta bat barreiaturen dinagu Ginco Jaonareki bation». Ascaria jan siénian, Gracic beré adiskidé saharriari: «Anderé Margaita, noispait adintzu guntussun, honlaco ta halaco²⁵ gaizetas orhit siradia? Cer hor ta han eguiten gunian? Issorra nusu jakin nahias cer dembora haiñ lucian Francian eguin dussun, ni ja sahartu nis, ta ez jakin nola hain laister».

MARGAÏTAC. Baï, Graci, salbu espeinis anderé hirétaco, bena baï ohi bessalac Margaita khuto. Atzo bassian heben sudurretic tchitchariac frantzesés khentu nahi seistadénic hiri huscaraz mintzaturen nun. Hamasaspi ourthé baniña joan nintzanian, hogueita bat cerbutzian igaran sitiñant,²⁶

[23] OEHK ez du *erretor* hitzaren aldaera hau jasotzen. Ez da hutsa, Egiategik behin baino gehiagotan horrela idazten baitu, eta gero bere burua zuzentzen.

[24] *Honki bathü* zub. zaharraren agurtze formula da, hemen izen gisara erabilia.

kharronzte handia egin ziala negü hartan Frantzian. Zonbat urthez bizi izan zen bere senharrarekila? Margaitak urthe, hilabete, ta egün honak etziradiala bederatzen, müga hartakoa egünkoa bezalako zereioala.

Mandozaiñak Margaita kanporat deithürük, jaun arretorak²³ erran zereion anderiarri Margaitak zakiala ützüli besterik gerrena egin eli-rokianik. Anderiak: «eztügia arren zer mala hoietan dian jakinen?»

Jaun erretorak: «Jakin nahia salbü, andere Margaita, mala hek diharüz betherik badaude, herria aberastüren dereiküzü?» — «Ezta ez hor, Jauna, ürherik ez etare zilharrik.» — «Zer arren?» — «Zahi ta garagar aphür bat ene beharri-lüziaren ta mandoentako, ene adiskiden ere zerbützüko.»

<3v> Beste halako elheren landan, anderia ta jaun erretora abiatü ziradian. Margaitak kharrikala lagüntü ta han, ürhünago joan etzaitiala-koz, barkhamenak zereien galthatü.

Biharamünian, zagoelarik Margaita ohian, mezü bat egin zeren bere adiskide zahar baten partez, haren berri jakin nahiaz. Etzela oraiño hil, jinen zereiola ere sarri ikhustera.

Etzen oren erdia igaran, heltü zenian Grazi Konkor, ta bi makhila xarrer arrimatürük Margaitaren ohiala hüillentürük, honki-jin amorikoenak eman zereitzon. Margaitak ere honki-bathiekila²⁴ erran zereion: «Gozo handia diñat hire ikhustiaz. Jar hadi hortxe, gitian algarreki askal, gero elhe pharrasta bat barreatüren dinagü Jinko Jaunareki batian». Askaria jan zienian, Grazik bere adiskide zaharrari: «Andere Margaita, noizpait adintsü güntüzün, honlako ta halako²⁵ gaizetzaz orhit ziradia? Zer hor ta han egiten günian? Izorra nüzü jakin nahiaz zer denbora haiñ lüzian Frantzian egin düzün, ni ja zahartü niz, ta ez jakin nola hain laister».

MARGAITAK. Bai, Grazi, salbü ezpeiniz andere hiretako, bena bai, ohi bezala, Margaita khüto. Atzo bazian heben südürretik txitxariak frantze-sez khentü nahi zeitzadenik hiri hüskaraz mintzatüren nün. Hamazazpi urthe baniña joan nintzianian, hogeita bat zerbützian igaran zitiñant,²⁶

[25] “Tal y tal”; cf. OEH s.v. *honelako eta halako*.

[26] Egiategik <sitiñant>, <badiñant> idazten du, dudarik gabe bokalaren sudurkaritasuna markatzeko: /sitiñät/, /bađiñät/. Beraz, <-ant> grafiak /ät/ balioa du, pasarte honetan nokako adizkietan azaleratzen dena.

berrogei <4r> ta bederatzu ené senharren leal²⁷ laguna issan nun, saspi dutun alhargun nissala, ourthé hec oro bedéraca, erranen dereien adintzu guirenez oraï, noispait guinandian bessala.

GRACIC. Estaït, bena baï laoretan hoguey ta hamalaorguerren ourthian nissala; gastérec²⁸ hortzac ta haguinac banutu, espanutu sancoac flaccu, bista tturbutz, loa llabur, hatz bahia, ousté dit gaste bat balio nukiala, essi barnia dit net ascar.

MARGAÏTAC. Hi bessala nunduken, Graci, ber mentzac espanutu, bena badiñant hiré ta ené bissipenaren doïa. Erran hessadan herriaren berri, ta badenés genté gouré demboracotic.

GRACIC. Nihaor nis haïetaric, gutic eré haor utzi sunienetaric. Paropia hao estussu essaguturen: ordinco²⁹ etché hobenenac erori diradé. Haien ondocoac eskéletu,³⁰ ta gaiñélaoca ahalkés aïmona³¹ ez galthatzen.

MARGAÏTAC. Erradan, nola arren khambiamentu issigarri hori heltu den.

GRACIC. Batzu aossiétan, bestiec tehernetan, ta gussiec beren conduta charras. Eguitecoric bagué feirétar, merkhatzalé, elissa bestari, ta aossicari, ta bethieré tehernacary.³² Hala dié beren galzépena obratu.

MARGAÏTAC. Bassitiña eré gouré demboran barreïatzu sombaït genté pperestien mesperetchiac ussu sutiénic; bena etheco anderec ttappatzen sutien haïen chillhoac, ta espasiren etchiac emendatzen etzitiã ppuru houtzen.

GRACIC. Ordian, Margaïta, etheco anderec etzissien <4v> ardon³³ tchortaric edaten; oraï doatza herrocas tehernetarat, bada senharrekila, bada besté guizonékila. Ardura emastiac burus buru guizonac béno bissikia-go ari diradé, ta ez hantic lehenac jalkiten.

MARGAÏTAC. Jesus, Maria, cer dereïtadan erraiten, cer! Ethecho ande-riac téhernetan horditzen, cer gaïza ahalkégarría!

[27] “Emplean la forma *leal* Eguiateguy, Hualde y, en alguna ocasión, Tartas” (OEH s.v. *leial*).

[28] OEHren arabera, *gaztaro* hitzaren aldaera hau Egiategik du lekukotzen.

[29] ‘Orduko, orduanko’; *ordinko* aldaera Larrasquetek bildu zuen.

berrogei <4r> ta bederatzü ene senharren leal²⁷ lagüna izan nün, zazpi dütün alhargün nizala, urthe hek oro bederaka, erranen dereien adintsü girenez orai, noizpait ginandian bezala.

GRAZIK. Eztait, bena bai lauretan hogeï ta hamalaurgerren urthian nizala; gaztereko²⁸ hortzak ta haginak banütü, ezpanütü zankoak flakhü, bista thürbütz, loa llabür, hats bahia, uste dit gazte bat balio nükiala, ezi barnia dit net azkar.

MARGAITAK. Hi bezala nündüken, Grazi, ber mentsak ezpanütü, bena badiñat hire ta ene bizipenaren doia. Erran hezadan herriaren berri, ta badenez jente gure denborakotik.

GRAZIK. Nihaur niz haietarik, gütik ere haur ützi zünienetarik. Parropia hau eztüzü ezagütüren: ordinko²⁹ etxe hobenenak erori dirade. Haien ondokoak eskeletü,³⁰ ta gainelakoa ahalkez aimona³¹ ez galthatzen.

MARGAITAK. Erradan, nola arren khanbiamentü izigarri hori heltü den.

GRAZIK. Batzü auzietan, bestiek tehernetan, ta güziek beren kondüta xarraz. Egitekorik bage feiretar, merkhatzale, eliza bestari, ta auzikari, ta bethiere tehernakari.³² Hala die beren galtzepena obratü.

MARGAITAK. Bazitiña ere gure denboran barreiatsü zombait jente pherestien mesperetxiak üsü zütienik; bena etxeko anderek thaphatzen zütien haien xilhoak, ta ezpaziren etxiak emendatzen, etzitian phürü hurtzen.

GRAZIK. Ordian, Margaita, etxeko anderek etzizien <4v> ardon³³ txoratarik edaten; orai doatza herrokaz tehernetarat, bada senharrekila, bada beste gizonekila. Ardüra emaztiak bürüz bürü gizonak beno bizikiago ari dirade, ta ez hantik lehenak jalkiten.

MARGAITAK. Jesús, Maria, zer dereitadan erraiten, zer! Etxeko anderiak tehernetan horditzen, zer gaiza ahalkegarria!

[30] ‘Eskale bihurtu, pobretu’.

[31] OEHK ez du *aimona* ‘amoina’ aldaera bildu.

[32] ‘Tabernakari, tabernazale’. OEHK ez du *tehernakari* aldaera.

[33] Izkribuan gaindi Egiategik <ardon>, <ardou> & <ardô> idazten du, fonologikoki /arðü/; kontuan izan beste pasarte batzuetan bokal ondoko *n* ez duela balio kontsonantikoa (*diñant*, *zitiñant*; cf. 26. oin-oharra).

GRACIC. Bai etare aïgardensaliac, ta haien guerthaldiala nescatilla gastiac beren morrouñékila, ta han igaraïten beïtirade arristiriac itchousky, ta nola Gincoc daki.

MARGAÏTAC. Aïeïa, ama Bergina! Ceriac³⁴ maredicatu dia arren gouré Suberoa?

GRACIC. Ez, balima, oraiño; bena bai beldurra hartara gouassala laïster. Essi larregui hortaric sorthu den eskelegoac du sorthu ohoïnkéria, ta hantic ohoré gussien herioa.

MARGAÏTAC. Harritzen naiñ, Graci. Gaïza hec jakin banuntu enindiña secular ikhoussiren Subéroac. Cer, ohoïnkeria? Eja! Gouré demboran hartaric hitzic etziña.

GRACIC. Oraï esta parropiaric gutic edo hanitz ohoïñ eztianic. Officio hartara hatzarrian trucalérac baissic etzoatzan, oray bada etchecho jao-nic hartan ari diradianic, essagutiac diradianic, ta (umen) fabori diénic. Oro parpailloac bessala arguiari ungurus, hourac orobat urkhateguiri,³⁵ ber herioa balima dukié.

MARGAÏTAC. Estiradia arren celiaren beldurrian baraturen, lurrarénas espadiradié, ez etaré etchiari utziren dien desohorias?

<5r> GRACIC. Estait, bena casta hora necaturic eré, herria hanitzes maithagarriago elissateké, essi bissioec dutié berduté gussiac akhassatu. Gouré demboran elissa bestetan gunian soniac, branle dantzetan ari guinandian nor hobeki. Ardoa sen plazala ekharten, han eré sen edaten, ta gaitzbidéric baguetaric nor beré etchetarat joaïten. Oraï halaco botz-tarzun bakhunac dirade cazu reserbatiac, ta entzun issan da arretor jaon bat pperedicus ari selaric bere pparopianter elissan erraiten: «Non da dantza? Han infernia. Nor dirade sonu-eguiliac? Satanac. Nor dirade dantzariac? Debriac». Nor errailia? Ukha eliroana.

MARGAÏTAC. Ta ser sioan soeguletzas? Ahatzé sutiana? Hétaric aros merechi sianas sian ordarias.

[34] “Hay *zelü* en textos suletinos, junto a algún ejemplo de *zerü* en Eguiateguy (257)” (OEH s.v. *zeru*).

GRAZIK. Bai etare aigardentzaliak, ta haien gerthaldiala neskatilla gaztiak beren morruñekila, ta han igaraiten beitarade arristiriak itxuski, ta nola Jinkoak daki.

MARGAITAK. Aieia, ama Berjina! Zeriak³⁴ maredikatü dia arren gure Züberoak?

GRAZIK. Ez, balima, oraiño; bena bai beldürra hartara guatzala laister. Ezi larregi hortarik sorthü den eskelegoak dü sorthü ohoiñkeria, ta hantik ohore güzien herioa.

MARGAITAK. Harritzen naiñ, Grazi. Gaiza hek jakin banüntü enindiña sekülan ikhusiren Züberoak. Zer, ohoinkeria? Eia! Gure denboran hartarik hitzik etziña.

GRAZIK. Orai ezta parropiarik gütik edo hanitz ohoiñ eztianik. Ofizio hartara hatsarrian trükalerak baizik etzoatzen, orai bada etxeko jaunik hartan ari diradianik, ezagütiak diradianik, ta (ümen) fabori dienik. Oro parpailloak bezala argiari üngürüz, hurak orobat ürkhategiri,³⁵ ber herioa balima dükie.

MARGAITAK. Eztiradia arren zeliaren beldürrian baratüren, lürrarenaz ezpadiradie, ez etare etxiari ütziaren dien desohoriaz?

<5r> GRAZIK. Eztait, bena kasta hura nekatürük ere, herria hanitzez maithagarriago elizateke, ezi bizioek dütie berdüte güziak akhazatü. Gure denboran eliza bestetan günian soniak, branle dantzetan ari ginandian nor hobeki. Ardoa zen plazala ekharten, han ere zen edaten, ta gaitzbiderik bagetarik nor bere etxetarat joaiten. Orai halako boztarzüin bakhünak dirade kasü reserbatiak, ta entzüin izan da arretor jaun bat pherediküz ari zelarik bere pharropianter elizan erraiten: «Non da dantza? Han infernia. Nor dirade sonü-egiliak? Satanak. Nor dirade dantzariak? Debriak». Nor errailia? Ükha eliroana...

MARGAITAK. Ta zer zioan soegiletzaz? Ahatze zütiana? Hetarik arauz merexi zianaz zian ordariaz.

[35] “Lugar donde se ahorca”; OEHK Egiategiren adibidea ematen du.

GRACIC. Bai, khéchiac hiraba hori sereïon eraguin, bena belharguilétu-ric³⁶ soguiliac alabadéré etzutian sabatialat igorri.

MARGAÏTAC. Besté mundu batetara erori nun, arren, Graci. Ikhoussi diñagu gouré demboran Mosdé Salete appescupu handi bat, haren landan Mosdé Revol gutiagoa etzéna, beré aïtzinecoec bessala eguiten sielatic: usten quintien gouré akhostuma saharretan. Ordian oro botzic bissi quintiña, oro gente pperestu, edo incaria³⁷ guiniña: nor hobeki dantzan, nor arhinago jaostecan; nor laisterrago elissalat, nor chahiago soiñecoétan.

GRACIC. Horic oro eguiac. Oraïco appescupu jaona saintu bat dugu, honki handi baten nahian min handiago bat eguin du herriari, gouré akhostuma bacunac dutialacos atzerritu. Ta nola gouré sentzu flakiec lanetic campo botzkeria sombait galtho beitié, dantza bedatu³⁸ <5v> bessein zarri biçio gussien leiçiala lerratu guirade mementoan. Gouré jaon arre-tor saharren abisac balutu, appescupu jaonac manhatu khambio hilotzu hori etzian eguinen, ceren eta hantic gin seikun³⁹ gaitzac chuchent es-peitaitekié secular.

MARGAÏTAC. Banãkia suberotar dantzen herioa, bihotzian eré hartu dolia. Dakiñant eré jaon cardinal batec berri hori entzunic, siala erran Oloronco appescupu balis soiñu-eguiliac ppakha lirokiala, dantza litian placétan mundu gussia. Eguiaski eré, hetan etchecoetan béno bekhatu-ric bada gutiago dutun, béna handitarzunec aïtzina eguin dien urhatza guibelerat berris estu eguiten, ta hel cernahi, manhian tiesso nahi diradé egon. Maolen labiari zu pistu sianac⁴⁰ etzian ousté hiria erreren siala, Hillotonco anderiaren lana siã hori, gaïski-eguiletzas lehen essies honki-eguiletzas ohart dun mundia.

GRACIC. Orhit cireïa gouré demboran etcheco jaon ta etcheco anderé gussiac dantzari ederrac siradiala? Deuseré ederragoric gouré dantza branliac beno, hourac oro beren souñeco urdinékila, camisolac gussiec⁴¹

[36] “Charmer, *belhagiletü*”, VocS ap. OEH s.v. *belagiletu*.

[37] Izkribuan *encaria* zegoen, eta *e*-ren gainean *i* zuzendua da. Cf. *enkario* “disposition pour travailler” (Lh); adjektibo bezala ez dugu beste inon atzeman.

[38] Peillenek: “*debedatu* (?)” editatzen du. Gure ustez, Egiategik lehen *defendatu* idatzi du, eta bigarren idatzaldian *bedatu*. OEHren arabera, *bedatu* ez da Zube-roan lekukotua. Berhabada Egiategik Larramendiren “prohibir, *bedatu*” hartu zuen.

GRAZIK. Bai, khexiak hiraba hori zereion eragin, bena belhargiletürük³⁶ sogiliak alabadere etzütian sabaialat igorri.

MARGAITAK. Beste mündü batetara erori nün, arren, Grazi. Ikhusi diñagü gure denboran Mosde Salette aphezüküpü handi bat, haren landan Mosde Revol gütiagoa etzena, bere aitzinekoek bezala egiten zielarik: ützen gintien gure akhostüma zaharretan. Ordian oro botzik bizi gintiña, oro jente pherestü, edo inkaria³⁷ giniña: nor hobeki dantzan, nor arhinago jauztekan; nor laisterrago elizalat, nor xahiago soiñekoetan.

GRAZIK. Horik oro egiak. Oraiko aphezüküpü jauna saintü bat dügü, honki handi baten nahian min handiago bat egin dü herriari, gure akhostüma bakünak dütiakoz atzerritü. Ta nola gure zentzü flakiek lanetik kanpo bozkeria zonbait galtho beitie, dantza bedatü³⁸ <5v> bezein sarri bizio güzien leiziala lerratü girade mementoan. Gure jaun arretor zaharren abisak balütü, aphezüküpü jaunak manhatu khanbio hilotzü hori etzian eginen, zeren eta hantik jin zeikün³⁹ gaitzak xüxent ezpeitaitekie sekülan.

MARGAITAK. Banakia züberotar dantzen herioa, bihotzian ere hartü dolia. Dakiñat ere jaun kardinal batek berri hori entzünik, ziala erran Oloronko aphezüküpü baliz, soiñü-egiliak phakha lirokiala, dantza litian plazetan mündü güzia. Egiazki ere, hetan etxekoetan beno bekhatürük bada gütiago düttün, bena handitarzünük aitzina egin dien ürhatza gibelerat berriz eztü egiten, ta hel zernahi, manhian tieso nahi dirade egon. Maulen labiari sü piztü zianak⁴⁰ etzian uste hiria erreren ziala, Hillotonko anderiaren lana zia hori, gaizki-egiletzaz lehen eziez honki-egiletzaz ohart dün mündia.

GRAZIK. Orhit zireia gure denboran etxeko jaun ta etxeko andere güziak dantzari ederrak ziradiala? Deusere ederragorik gure dantza branliak beno, hurak oro beren suñeko ürdinekila, kamisolak güziek⁴¹

[39] Zeikün beharko luke; izkribuan zehar anitz dira numero komunztadura ezaren adibideak.

[40] Egiategiren orri peko oharra: *Urrietaren 4.guerrenian 1679. Lehen ere conde Montgonessuric (?) erre siâ ossoky ber hiria 1569. ourthiren azaroan, egunas ez orhit.*

[41] Interpreta bedi izenordain gisara, ergatiboan.

gorri, galza moutchac, elhurra bessein chouri: emastiac saïa berdétan, bustan lussiac ta mahuncac ceta serendez unguraturic, burian ceta belsa; nescatillec bilho luciatic serendés trénaturic,⁴² burhas sielaric amec ta alhabec, erreguñaren aïrian nahas ari essin ederrago branlian...

MARGAÏTAC. Bai etaré ontza orhit alhargunac saïa chouriétan siradiala berdiac utziric, ta saïa chouriac sutiela serenda belzés bustánac, ta mahuncac ederki unguru ornituric, ta <6r> hala placétan jarriric sos dantzari ari siradiala. Guisson gussiac ordian anaïé, emastiac ahispac udurita bissi siradiala Suberoan.

GRACIC. Oraï dutugu haiñbesté coloré, nola genté. Galdu dugu ossoki gouré ohoré saharra, ta algarri gunian amorioa dugu aspaldian ehortzi; fedé noispazcoa ahatzé; guizonec herriaren ohorias ezachol handiric; emastiec arrézen guizala khutotu bustanac, lutukieno hobeki eguin balié khutotu gaïza hanitz bestéric. Hala da Suberoa, beguithartes ossoki khambiaturic.

MARGAÏTAC. Baï etaré beguitharté harrigarri itchoussi bat harturic bihotza dereïtadan essarri bi unkhudiren artian. Bena balis oraïño Suberoan ohoré saharren acia, bidé baluken honki cerbaitetara. Herris campo haiñbesté ourthé igaran estitinant non cerbait ikhassi estudan; harez balia litakian gouré etheco anderiac nahi niken. Andere bat diñant cerbutzatu, sorthia ta aberatstarzuna bardin handi sutiana. Ja-goïtic halaco emasté pperésturic estun issan, oro sakiña, orotara eskiaç essarten. Etchéco anderé pperestiaren eguinbidé gussia berac eguinez manhatzen bassakiña, ta ahatz enentzan eskiribus niri emanic, ekharri sitiñant, ené khostus behar balis eré moldiskidaturic, dohaiñ bat herri-tarrer eguinguey diñant. Norbaiti lanaren obra eman dereïodan sokhorri galtho dereiñant.

GRACIC. Entzunic naho⁴³ herri baster hoïetan erregent famatu batez, delacos liburu-eguilé, certan ari den estaït, bertaric jakinen dussu, <6v> bihar goizan datéké hebén.

Erregenta erran bessala manhiala ginic, Margaitary eré erranic cer liburugueï sian zarri arguila essarri, beré cerbutziac sereïtzon eskentu, Margaitac emaiten seréiolaric pappela, eracoutz lessan nori-nahi bermé

[42] “Entrelacer”, Foix ap. OEH s.v. *trenatu*.

gorri, galtza mutxak, elhürra bezein xuri: emaztiak zaia berdetan, büztan lüziak ta mahünkak zeta zerrendez üngüratürük, bürian zeta beltza; neskatillek bilho lüziak zerrendez trenatürük,⁴² bürhaz zielarik amek ta alhabek, erregiñaren airian nahas ari ezin ederrago branlian...

MARGAITAK. Bai etare ontsa orhit alhargünak zaia xurietan ziradiala berdiak ützerik, ta zaia xuriak zütiela zerrenda beltzez büztanak, ta mahünkak ederki üngürü ornitürük, ta <6r> hala plazetan jarririk soz dantzari ari ziradiala. Gizon güziak ordian anaie, emaztiak ahizpak üdürita bizi ziradiala Züberoan.

GRAZIK. Orai düttüğü haiñbeste kolore, nola jente. Galdü düğü osoki gure ohore zaharra, ta algarri günian amorioa düğü aspaldian ehortzi; fede noizpazkoa ahatz; gizonek herriaren ohoriaz ezaxol handirik; emaztiak arresen gisala khütotü büztanak, lütükieno hobeki egin balie khütotü gaiza hanitz besterik. Hala da Züberoa, begithartez osoki khanbiatürük.

MARGAITAK. Bai etare begitharte harrigarri itxusi bat hartürük, bihotta dereitadan ezarri bi ünkhüdiren artian. Bena baliz oraiño Züberoan ohore zaharraren azia, bide balüken honki zerbaitetara. Herriz kanpo haiñbeste urthe igaran eztitinat, non zerbait ikhasi ezütan; harez balia litakian gure etxeko anderiak nahi niken. Andere bat diñat zerbützatü, zorthia ta aberastarzüna bardin handi zütiana. Jagoitik halako emazte pherestürük ezün izan: oro zakiña, orotara eskiak ezarten. Etxeko andere pherestiaren eginbide güzia berak eginez manhatzen bazakiña, ta ahatz enentzan eskribüz niri emanik, ekharri zitiñat, ene khostüz behar baliz ere moldizkidatürük, dohaiñ bat herritarrer egingei diñat. Norbaiti lanaren obra eman dereiodan sokhorri galtho dereiñat.

GRAZIK. Entzünik naho⁴³ herri bazter hoietan errejent famatü batez, delakoz libürü-egile, zertan ari den eztaik, bertarik jakinen düzü, <6v> bihar goizan dateke heben.

Errejenta erran bezala manhiala jinik, Margaitari ere erranik zer libürügei zian sarri argila ezarri, bere zerbütziak zereitzon eskentü, Margaitak emaiten zereiolarik paphela, erakuts lezan nori-nahi berme

[43] Irakur bedi nago.

sagoela hontarzunaz, ta gastietzas erran sereïon. Ascalerassi erregenta berarekila, serëïolaric jakintzës jakintzia sela bissi, bena megopiac⁴⁴ khorpitzaren behar siala sustenguia, ta honec basca; hala, batetic bestiala soala hascurria. Juseffec erakhoussi sianian Margaitari berë jakité handiaren doïala behar sereïola basca, istesaiñac⁴⁵ ascartu sutianian, gin beno laisterrago joan sen botzic etcherat; hantic erë laïster jaon arretoreniala, Margaitaren papelaren erakhoustera.

Bispirour egunen landan bi jaon appessec deïthuric erregenta, jaon erretorac sereïon erran: «To Juseff, hirë eskiribia ïhourc estukec ikhoussi dukianic aithorturen estiana, eguin dianac sakiala etheco anderë gussiec beno haboro. Lagunic estiroc eman hirë bi liburu lehenen hounen parëric, dutiëlaric hetan etheco jaonec beren eguinbidia chuchen, leïal lukec etheco anderiec lukien erë beriac heben edirenen dutiënac. Utzul essac frantzësetiq huscarala ahalic hobekiëna. Ta hirë obrac ordariric espadu sorthu, gaitz hartan ehissaté lehëna ez etaré askena issanen, laidoria ppuru dukec essarten baduc solan. *Hoc ego non effeci, tribuitur alteri honos.*»

[44] “Espiritu”, “inteligencia, sustancia espiritual” (Lar).

zagoela hontarzünaz, ta gastietzaz erran zereion. Askalerazi errejenta berarekila, zereiolarik jakintzez jakintzia zela bizi, bena megopiak⁴⁴ khorpitzaren behar ziala süstengia, ta honek bazka; hala, batetik bestiala zoala hazkürria. Jüsefek erakhutsi zianian Margaitari bere jakite handiaren doiala behar zereiola bazka, iztezaiñak⁴⁵ azkartü zütianian, jin beno laisterrago joan zen botzik etxerat; hantik ere laister jaun arretorareniala, Margaitaren papelaren erakhustera.

Bizpirur egünen landan bi jaun aphezek deithürik errejenta, jaun erretorak zereion erran: «To Jüsef, hire eskiribia ihurk eztükek ikhusi dükianik aithortüren eztiana, egin dianak zakiala etxeko andere güziek beno haboro. Lagünik eztirok eman hire bi libürü lehenen hunen parerik, dütielarik hetan etxeko jaunek beren eginbidia xüxen, leial lükek etxeko anderiek lükien ere beriak heben edirenen dütienak. Ützül ezak frantzesetik hüskarala ahalik hobekiena. Ta hire obrak ordaririk ezpadü sorthü, gaitz hartan ehizate lehena ez etare azkena izanen, laidoria phürü dükek ezarten badük zolan. *Hoc ego non effeci, tribuitur alteri honos.*»

[45] Larrasquetek *ixtezañ* ematen du. “Corva, jarrete, tenrón del jarrete”, OEH s.v. *iztazain* 1.

<7r> Etcheco anderé huscalduna etchalteco lanétan jakinturic,
laidoretzas herrian aospeturic⁴⁶ datékiana.

Liburu III

Berécita I. Baratzias

Non, ta nola, baratziac hon issaïteco issan behar lukian, gunuké heben lankhey lucia, bena usten dutugularic eguinac diren bessalaco, di-relacos etché hobenetan hascurriaren heréna, etcheco anderiaren eré gobiernian lehena, hantic lothuren guirade liburu hounen obrari, cerbait eré balima berriric bérécita hontan erranen.

Dugun lehenic jar, deuzéres deuzére eguin estaitékiala, ta esculanetan deuzéré estela, nantzia,⁴⁷ arrancura ta lan edo gastu, khosté ezténa. Lurreco paraduzutic aspaldian camporat guiradiala akhassatiac, ta gouré isserdias gouré bissipéna irapaissi⁴⁸ behar dugula, gogoan hec igaraïten badugu, nola isserdi harés hobeki baliaturen guiradian da mego pia hobenaren eguinbidia. Dugun ikhous cerbait hében badenés etchéco anderen jakinanguia⁴⁹ merechi lukianic, ta guiradelaric haïen hountarzunetzas <7v> ossoki gaignerasturic,⁵⁰ sinhetz lessen sombait haïen faborias ta gracietzas khoï guinantékian. Landai gussier da euria, haorer dena ezniá.⁵¹ Lehenac primaberan ta abentian dutu baratziac edertzen, hour dielacos ordian. Udan, aldis, gorthuric daode lurrian, hiltzen ere idorraz eraontziec hour ekharten espaderejé. Hirour egunez handitzenago dirade ordian hilabeté gussian beno bethi ekhian badiradé. Hantic, arrén, broba landajec hour nolanahi behar diela. Hantic ere, broba herreken huillen

[46] “Postrarse, *auzpez etzin, jarri, auzpetu*” (Lar).

[47] Izkribuan halaxe; Peillenek (2012: 813) *antsia* editatzen du.

[48] VocS ap. OEH, s.v. *irabazi*.

[49] Peillenek (2012: 813) *jakinandia* editatzen du; cf. “curiosidad, *jakinaide*” (Lar).

<7r> Etxeko andere hüskaldüna etxalteko lanetan jakintürük,
laidoretzaz herrian auzpetürük⁴⁶ datekiana.

Libürü III

Berezita I. Baratzias

Non, ta nola, baratzia hon izaiteko izan behar lükian, günöke heben lankhei lüzia, bena ützen dütügularik eginak diren bezalako, direlako ezte hobenetan hazkürriaren herena, etxeko anderiaren ere gobernian lehena, hantik lothüren girade libürü hunen obrari, zerbait ere balima berririk berezita hontan erranen.

Dügün lehenik jar, deuserez deusere egin eztaitekiala, ta eskülane-tan deusere eztela, nantzia,⁴⁷ arranküra ta lan edo gastü, khoste eztena. Lürreko paradüsütik aspaldian kanporat giradiala akhazatiak, ta gure izerdiaz gure bizipena irapaizi⁴⁸ behar dügüla, gogoan hek igaraiten badügü, nola izerdi harez hobeki baliatüren giradian da megopia hobena- ren eginbidia. Dügün ikhus zerbait heben badenez etxeko anderen jakinangia⁴⁹ merexi lükianik, ta giradelarik haien huntarzünetzaz <7v> osoki gaiñeraztüric,⁵⁰ sinhets lezen zombait haien faboriaz ta grazietzaz khei ginantekian. Landai güzier da euria, haurrer dena esnia.⁵¹ Lehenak primaberan ta abentian dütü baratzia edertzen, hur dielako ordian. Üdan, aldiz, gorthürük daude lürrian, hiltzen ere idorraz erauntsiek hur ekhartan ezpadereie. Hirur egünez handitzenago dirade, ordian hilabete güzian beno bethi ekhian badirade. Hantik, arren, broba landaiek hur

[50] Ez dugu forma honen beste lekukotasunik atzeman; menturaz lotzekoa da *eraztu* aditzarekin “formar, concebir” (Lar).

[51] Egiategik sistematikoki *ezne* idatzi arren, guk *esne* editatu dugu, testuinguru fonologiko honetan <z> grafemak txistukari ahostuna irudikatzen duelako, bizkarkari ala erretroflexua izan. Aldiz, *gaznatako* 17r bere horretan utzi dugu, egungo grafietan artikulazio guneari ongi lotzen zaiolakoan.

diren baratziac diradiela hobenénac, sereïelacos houraren humicétar-zuna⁵² lur petic giten.

Soiñ-nahi aci baratzian ereingueïa intzaor olioan utz bederatzu edo hamar egunés trempan, erein edo lantha idortu latekenian, erhi⁵³ bat barna essar, guero hour epepez ugaiñ,⁵⁴ edo hourta.

Marchoan, egunac ta gaïac bardin lucé diradianian, da acien ereiteco muga, ta hen arralanthatzécoa, aldis, arguizaguiaren betha hatzarrian.

ASSAC ta LEÏTUGAC eder nahi dutianac aïgardentian essar besa acia trempan, urso hongarri ta latzun hilétic appur bat herroketan essar, ta lantha erranen dugun guizala.

Putzu zabal bat baratzian eraguin ahal liroanac houra echech ahal dirona, egoitz besa samari hongarri barnéra, ta hour harez landaïac arratzen ekia etzan denian hourta betza.

<8r> Hoguey assa suerte dirade, essagutienac berdia ta chouria. Hec dirade agorilan ereiten, neguiaren hatzarrian ere lanthatzen. Issigarri eder ta hon guerth-erassiteco, sagarra assari irinsta arhinsky nitra erhaotzian saiña lanthatzian.

TCHICOREÏA eré orobat ber guiza eguinic eder dateké.

LEÏTUGA ere ederrago guiziberia⁵⁵ houra eguinez.

OÏNHOUAC ereiñ lekhian egonac gorago giten dirade lanthatiac beno, bena eztirade burus haiñ eder, ez etare halako sobera ussu badiradé. Gora sobera igaiñ nahi diradianian sappa bité, hascurria dadin burian egon.

PORRIAC du ber esculana. Harrigarri handierassiteco, aci-bihi som-bait ahuntz hongarrian bïribilcaturic essar herrocan, lurrian bekhant, amoregatic saïñec batzu bester oguenic eguin esteitzen.

[52] Egiategik *humize* ‘heze’ & *humizetarzün* ‘hezetasun’ idazten du; hiztegiatan bada (*h*)umi eta haren gaineko eratorririk, baina ez *humize*.

[53] “*Mesure. Erhi bat, erhi trebes bat zabal, large d’un doigt, d’un travers de doigt, d’un pouce*”; Lh, s.v.

nolanahi behar diela. Hantik ere, broba herreken hüillen diren baratziaak diradiela hobenenak, zereielakoz huraren hümizetarzüna⁵² lür petik jiten.

Zoiñ-nahi azi baratzian ereingeia intzaur olioan ützt bederatzü edo hamar egünez trenpan, erein edo lantha idortü latekenian, erhi⁵³ bat barna ezar, gero hur ephelez ügaiñ,⁵⁴ edo hurta.

Martxoan, egünak ta gaiak bardin lüze diradianian, da azien ereiteko müga, ta hen arralanthatzekoa, aldiz, argizagiaren betha hatsarrian.

AZAK ta LEITÜGAK eder nahi dütianak aigardentian ezar beza azia trenpan, ürzo hongarri ta latsün hiletik aphür bat herroketan ezar, ta lantha erranen dügün gisala.

Pützü zabal bat baratzian eragin ahal liroanak, hura etxek ahal diro-na, egoitz beza zamari hongarri barnera, ta hur harez landaiaak arratsan ekhia etzan denian hurta betza.

<8r> Hogeı aza suerte dirade, ezagütienak berdia ta xuria. Hek dirade agorrikan ereiten, negiaren hatsarrian ere lanthatzen. Izigarri eder ta hon gertheraziteko, sagarra azari irinzta arhinzki nitra erhautsian zaiña lanthatzian.

TXIKOREIA ere orobat ber gisa eginik eder dateke.

LEITÜGA ere ederrago giziberia⁵⁵ hura eginez.

OINHUAUK. Ereıñ lekhian egonak gorago jiten dirade lanthatiak beno, bena eztirade bürüz haiñ eder, ez etare halako sobera üsü badirade. Gora sobera igaiñ nahi diradianian zapha bite, hazkürria dadin bürıan egon.

PORRIAK dü ber eskülana. Harrigarri handieraziteko, azi-bihi zonbait ahüntz hongarrian biribilkatürık ezar herrokan, lürrian bekhant, amoregatik zaiñek batzü bester ogenik egin ezteitzen.

[54] *Ugaindu* “regar” (Lar).

[55] “Nimiedad” (OEH s.v. *giziberia*).

GARBANZAC dirade hirourspalaor suertetaric, dié eré banaité⁵⁶ handitarzunian. Berderic jan nahi dutianac ereiñen dutu hilabetecal, ta sankhoa mankhatu baguetaric bilerassi eguncal behar sereïona. Beguiragueyer buriac mousten sereitzé, handiago guert daitekian garbantzac.

ILHARREZZAS erran eskiniro mundu gussiac eztakiana beno habororic.

KHUÿA arralanthatia ederrago latéké essarten bassereïo chilhoan gorotz lurstaturic bihia, bakhoïtz ta bekhant lanthatic badiradianian sancoac, handituren dirade guéhiago, sancoac bassereitzé eguncal hourtatzen gorotz hourétic bakhoïsky, haren faltas soiñ-nahitic: laïstercaric delacos lurrian <8v> liliac oropilatu dutianian moustu behar sereïo ppuntac, khuÿetan bara dadin lurraren gossoa.

SATHORRAC dirade baratzen ta sorhoen etzaï gaitzénac. Hoguey ta laor sozen s[?] (†) eta gaitzuru⁵⁷ bat intzaor ehian herakerassiric, lurrian ereiñic edo sathor chilhoetan essarriric, herricoac oro hilerassi liroié.

BELDARRAC⁵⁸ eztirade baratzietan oguen-eguilé tchipiagoac. Lur-ontzian inkhatz gorri,⁵⁹ hartan gaiñen insens ta goma belz. Khé harec erorérassiren dutu gussiac ta erhaiten. (Umen eré) pizarran edo ardoïsan eskiribus essarriric biguerrenaren ptzalmutic berséta *Ceciderunt qui operantur iniquitatem, nec potuerunt stare*. Ta suhaiñian tchilinchao essarric nekarassiren dutiala, ni harés ez bermé.

BELIAC ta ZORDUNAC dié ere neguian oguen eguiten. Baba handienetaric har, héraki bat emanic orratzé tchipiénétaric edo espilingo⁶⁰ bat sar barnen. Basca harez khoï dirade, janen dienétaric bateré bissiric esta egonen.

Frutu arboletzas cerbaït eré erran ahal guiniro. Dateké aski jakitia, saharrec berantago essies gastiec dutiela frutiac emaiten, ta utz ahal serïela lilli gussiac. Bena gaster erdia khentu behar sereïela, ederrago sorth daïtian luciago eré bissi dadin suhaiña, essi frutu hanitz emanen diano saiñic har eztiro, ordus hala fflacaturic gasteric hel laitéké hilen déla.

[56] Cf. *banaita* “diferencia”, “diversidad” (Lar). OEHK Egiategiren adibide hau dakar: *Gizonek dielarik beren artian ber üdüria, hen banaitia dago, arren, hen oikantzan ta errelejonetik dien mügidaldatzian* (Egiat 165).

[57] “Décalitre” (Larrasquet); euskara batuan *gaitzeru*.

[58] Egiategik, orri peko oharrean: *Les chenelles*.

GARBANTZAK dirade hirurzpalaue suertetarik, die ere banaite⁵⁶ handitarzünian. Berderik jan nahi dütianak ereiñen düti hilabetekal, ta zankhoa mankatü bagetarik bilerazi egünkal behar zereiona. Begirageier büriak muzten zereitze, handiako gert daitekian garbantzak.

ILHARRETZAZ erran ezkinero mündü güziak eztakiana beno habororik.

KHÜIA arralanthatia ederrago lateke ezarten bazereio xilhoan gorotz lürztatürük bihia, bakhoitz ta bekhant lanthatiak badiradianian zankoak, handitüren dirade gehiako, zankoak bazereitze egünkal hurtatzen gorotz huretik bakhoizki, haren faltaz zoiñ-nahitik: laisterkarik delakoz lürrian <8v> liliak oropilatü dütianian muztü behar zereio phüntak, khüietan bara dadin lürren gozoa.

SATHORRAK dirade baratzen ta sorhoen etsai gaitzenak. Hoge ta laur sozen s[?] (†) eta gaitzürü⁵⁷ bat intzaur ehian herakerazirik, lürrian ereiñik edo sathor xilhoetan ezarririk, herrikoak oro hilerazi lioie.

BELDARRAK⁵⁸ eztirade baratzietan ogen-egile txipiakoak. Lür-ontzian inkhatz gorri,⁵⁹ hartan gaiñen inzantz ta goma beltz. Khe harek eroreraziren düti güziak ta erhaiten. (Ümen ere) pizarran edo ardoisan eskeribüz ezarririk bigerrenaren psalmütik berseta *Ceciderunt qui operantur iniquitatem, nec potuerunt stare*. Ta zühaiñian txilintxau ezarrük nekaraziren dütiela, ni harez ez berme.

BELIAK ta ZORDÜNAK die ere negian ogen egiten. Baba handienetarik har, heraki bat emanik orratze txipienetarik edo espilingo⁶⁰ bat sar barnen. Bazka harez khoi dirade, janen dienetarik batere bizirik ezta egonen.

Frütü arboletzaz zerbait ere erran ahal ginero. Dateke aski jakitia, zaharrek berantago eziez gaztiak dütiela frütüak emaiten, ta üt ahal zeriela lilli güziak. Bena gazter erdia khentü behar zeriela, ederrago sorth daitian lüziako ere bizi dadin zühaiña, ezi frütü hanitz emanen diano zaiñik har eztiro, ordüz hala flakatürük gazterik hel laiteke hilen dela.

[59] Cf. *ikatz gorri*; zub. *su-azi* erabiltzea espero liteke.

[60] Guk dakigula, euskararen lexikografoek ez dute hitz hau bildu; cf. bearn. *espingla* ‘épingle’ eta metatesidun aldaera *esplinga* < lat. *spinula*.

<9r> Bestalthé, arbolen etchiritzias estirade huscaldunac jakin-nahie-netaric, ginco jaonac dereitzen frutu arboliac hon edo gaisto dutié handitzera ta sahartzera beren castetan usten. Aoher lissateké, arren, berécita hontan gaiza hetzas elhe heben barreÿatzia, ta hobé, dessagun cerbait erran baratzeco landaïetzas. Dakigu, alabaderé, genté gutiri doÿ diratekiala gaïza erranguey dutudan gorpéétan.

Nitra inkhatzas gogortutic libera bat, sey onza euri hour ichour gaiñera, edo gorotz hour, haren faltas samari hongarri freskenetaric pinto bat aïgardent, ahurreta bat ogui sahi, arraotzia bessain handi alchatura, labian gaiñen edo besté lekhu beroan nahascura essar legamizta edo fermenta dadin, ardura den erabiltia.

ACIAC. Ereïngueïac ehi hartan 24 orenés essar. Ehia cerbaïtetara ichour behar datenéco. Utz acia itzalpian idortzera, edo utz algarekila irtéra.⁶¹ Berritan hainbesté lur chehé nola beïta aci nahassiric erein ogui-bihia bessala. Besté gorotz behar baguétaric sorthuren da landaï issigarria. Estuké aciac ekhiaren ezetare lanhoaren beldurric.

Ogui-acia hala appointuric, hamasey gonca⁶² emaiten dian ithegunian emanen dutu (umen) ehun.

Gorotza nekés dianac, du cabalé adar suerte orotaric ta astaparretaric, dutu erré-erassiren oski sahar eré hékila, sathisca bité, erran dugun ehias bousta bispirour orenés, chillo sombait eguin arboliaren saiñ huillen, ehortz sathisca hetaric, frutu hanitz arboliac du emanen, ta ez jagoitic hec bessaiñ honic.

<9v> Baratzé tchocoan gorotz ohe bat egoardiala estianac eztiro ordus deuzes éré gossa. Eguin bedi arren baratziaren dojala. Cilho bat dié gorotz samariénétic bethatzen hoiñez tiesso iruskitzen ta gaiñetic cehe bat lur chehé ta guissen essarten. Han diradé arralanthaguey aci guissenac ereïten.

Hetaric diradé LEITUGA sagartzuac ta espaiñolac. Handisco direnian igaiñ estitian, euri hour hanitz emanen sereïe, gogor ditian handituren diréno. Arralanthaturic ederrago dirateké basserié teila sathi bat gaiñen essarten.

[61] “Brotar” (Lar).

<9r> Bestalthe, arbolen etxiritzias eztirade hüskaldünak jakin-nahie-netarik, Jinko jaunak dereitzen frütü arbolia hon edo gaizto dütie handitzera ta zahartzera beren kastetan üzten. Auher lizateke, arren, berezita hontan gaiza hetzaz elhe heben barreiatzia, ta hobe, dezagün zerbait erran baratzeko landaietzaz. Dakigü, alabadere, jente gütiri doi diratekiala gaiza errangei dütüdan gorpeetan.

Nitra inkhatzaz gogortütik libera bat, sei ontza euri hur ixur gaiñera, edo gorotz hur, haren faltaz zamari hongarri freskenetarik, pinto bat aigardent, ahürreta bat ogi zahi, arrautzia bezain handi altxatüra, labian gaiñen edo beste lekhü beroan nahasküra ezar legamizta edo fermenta dadin, ardüra den erabiltia.

AZIAK. Ereiñgeiak ehi hartan 24 orenez ezar. Ehia zerbaitetara ixur behar dateneko. Ütz azia itzalpian idortzera, edo ütztz algarrekila irtera.⁶¹ Berritan hainbeste lür xehe nola beita azi nahasirik erein ogi-bihia bezala. Beste gorotz behar bagetarik sorthüren da landai izigarria. Eztüke aziak ekhiaren ezetare lanhoaren beldürrik.

Ogi-azia hala aphaintürrik, hamasei gonka⁶² emaiten dian ithegünian emanen dütü (ümen) ehün.

Gorotza nekez dianak, dü kabale adar suerte orotarik ta aztaparretarik, dütü erre-eraziren oski zahar ere hekila, zathizka bite, erran dügün ehiaz busta bizpirur orenez, xilho zombait egin arbolia zaiñ hüillen, ehorts zathizka hetarik, frütü hanitz arbolia dü emanen, ta ez jagoitik hek bezaiñ honik.

<9v> Baratze txokoan gorotz ohe bat egoardiala eztianak eztiro ordüz deusez ere goza. Egin bedi arren baratzia doiala. Zilho bat die gorotz zamarienetik bethatzen hoiñez tieso irüskitzen ta gaiñetik zehe bat lür xehe ta gizen ezarten. Han dirade arralanthagei azi gizenak ereiten.

Hetarik dirade LEITÜGA sagartsuak ta espaiñolak. Handisko direnian, igaiñ eztitian, euri hur hanitz emanen zereie, gogor ditian handitüren direno. Arralanthatürrik ederrago dirateke bazerie teila zathi bat gaiñen ezarten.

[62] “Robo (medida de capacidad)”, OEH s.v. *gonga*.

MASTUERZAC⁶³ dirade udacoa ta negucoa. Erein diratéké bestiac bessala, edo acia chilhocatan essarriric. Hoïec diradé cossinaco hobenenac, ahurretas direlacos ebakitzen. Arralanthatugueÿec maité dié lur humicia, direlacos eré lurrian bissi. *Negucoac* diradé deïtzen.

ENDIBIA⁶⁴ martchoan da ereïtia, arguizaguiaren askentzian, eder sorth dïtian, chahu bassa-bicharrés. Abentian berén saiñekila diradé atheratzen ta hariñan cederian essarten. Primaberan acigueÿac diradé lantzaten.

ACCEÿA⁶⁵ *hacha italiana* deïtzen denari behar sereÿo lurra honky lanturic, gorotz ohian behar sereïo ereintia otzailaren hatzarrian, orobat appirilán edo maïhatzian, arguisaguiaren handiatziarékila. Jorraïa ta hora nahi du ussu. Laor berhatz handi datékenian, da herrocas lantaturen. Lurra bi saiñetzaric sereïo goraturen aro idorretan bihotziladrano, guero handitzera da utziren.

Abentiaren askentzian, dembora eder <10r> dagoenian, diradé saiñetzaric herrocaturen ta cederian hariñan arralanthaturen, cossinaren ta mahaiñarentzat.

MELOY essin hoberic Pentecostez nago Parisen janic, nois ereïnac siradian eztaït, bena dakit gorotz ohietan sorthu ta hountu siradiala. Adar ta lilli aoherrac sereïtzéla mousten. Gorotza hostu denian berriric se-reïela essarten, beroenac ere diala meloya lehenago hontzén. Euri hotza denian erorten lastoz edo teilas estali behar diradiala. Hour mentz dienian sankhoan baissic behar etzeïela.

Bena arrancura harez sobera lukianac gathulu bat lurrian essar besa meloy, saiñari huillen, euri hourés betha, ilhé mochi bat barnen essar bi erhi sabal ta sehé bat lucé dian ppunta bat hourian barnen bestia meloyaren thinian saiñila joan ahal dakion humicétarzuna, dukianian hurra oro edan, berriz gathulian essar. Hantic caracoillac ta beste arbitzac khenturic zarri meloya hon datéké.

MELERKIAC⁶⁶ meloyac bessala dirade eguiten, salbu houric espeitié galtho, ta hontzen direnian essarriren betzéreyé pizarra⁶⁷ bedera petic hi-

[63] Egiategiren oharra: *cresson*.

[64] Egiategiren oharra: *chicorée*.

MASTUERZAK⁶³ dirade üdakoia ta negükoia. Erein dirateke bestiak bezala, edo azia xilhokatan ezarririk. Hoiek dirade kozinako hobenenak, ahürretaz direlakoz ebakitzen. Arralanthatügiek maite die lür hümizia, direlakoz ere lürrian bizi. *Negükoak* dirade deitzen.

ENDIBIA⁶⁴ martxoan da ereitia, argizagiaren azkentzian, eder sorth ditan, xahü basa-bixarrez. Abentian beren zaiñekila dirade atheratzen ta hariñan zederian ezarten. Primaberan azigeiak dirade lantzaten.

AZEIA⁶⁵ *haxa italiana* deitzen denari behar zereio lürra honki lanthüririk, gorotz ohian behar zereio ereintia otsailaren hatsarrian, orobat aphirilan edo maihatzian, argizagiaren handiatziarekila. Jorraia ta hura nahi dü üsü. Laur berhatz handi datekenian, da herrokaz lanthatüren. Lürra bi saihetstarik zereio goratüren, aro idorretan bihotziladrano, gero handitzera da ütziaren.

Abentiaren azkentzian, denbora eder <10r> dagoenian, dirade zaiñetarik herrokatüren ta zederian hariñan arralanthatüren, kozinaren ta mahaiñarentzat.

MELOI ezin hoberik Pentekostez nago Parisen janik, noiz ereinak ziraditan eztaiz, bena dakit gorotz ohietan sorthü ta huntü ziradiala. Adar ta lilli auherrak zereitzela muzten. Gorotza hoztü denian berririk zereiele ezarten, beroenak ere diala meloia lehenago hontzen. Euri hotza denian erorten lastoz edo teilaz estali behar diradiala. Hur ments dienian zankhoan baizik behar etzeiela.

Bena arranküra harez sobera lükianak gathülü bat lürrian ezar beza meloi, zaiñari hüillen, euri hurez betha, ilhe moxi bat barnen ezar, bi erhi zabal ta zehe bat lüze, dian phüntha bat hurian barnen, bestia meloiaren thinian, zaiñila joan ahal dakion hümizetarzüna. Dükianian hura oro edan, berriz gathülian ezar. Hantik karakoillak ta beste arbitzak khentüririk sarri meloia hon dateke.

MELERKIAK⁶⁶ meloia bezala dirade egiten, salbü hurik ezpeitie galto, ta hontzen direnian ezarriren betzereie pizarra⁶⁷ bedera petik hirot ez-

[65] Egiategiren oharra: *celéris*.

[66] “Pepino, melerquia” (Lar); Egiategik oharretan ematen du *concombres*.

[67] Egiategiren oharra: *ardoise*.

rot estitian. Arbitzec⁶⁸ aldís oguenic eguin eztereitzen, ez etare meloyer, hour heben erranas diradé ihistaturen.

Ahureta biga latzun bissi cuban essar, euri hour herreta bat gaiñetic, ahurreta bat gatz, honki oro algareki nahas. Latzuna ondarriala erori datekenian, hora ahalic garbiena besté ontzi batétara ichour, ta harés <10v> arbiscac boustá lastosco guizopoarekila.⁶⁹

Meloyen ta merlekien aciac diradé hobenenac. Frutu halacoetaric direnénac hourian diradé essarten; honac doatza behéra. Honky direnian ukhussi, pizarretan gainen dutié ekhian idorrerassiten, sakian los essarten.

Ordus nahi dutianac sorth erassi, behi eznian dutu essarriren hirour egunez arront, eguncal dialaric eznia khambiaturen, guero dutu ereñen. Segurrágo ari nahi dénac du acia beré buru ohé pian essarriren mesperan, ta biharamunian du lurrian essarriren.

ERREFAN⁷⁰ belzac ta chouriac. San Urbaneco muga da hen ereíteco dembora hobenena. Neguian hetaric jan nahi dianac cederian hariñan dutu essarriren. Hilabetecal eré ereñ ahal diraíteké; cossinaco nahi dutianac eguncal. Esti nahi dutianac acia essarriren du ardo estian, bestec ere dioyé hour gassian issan direnac dereitzela kharatztarzuna galerassiten.

Harrigarri handi nahi dutianac du cilho ahal bessainbeste barna eguinen, ardi gorotzés betheren, bi aci-bihi bi erhi barna ta cehe bat ta erdi batetic bestiala urhun ereñen, biac jalki diratekianian mehiena khenturen. Camporat barnenerat beno direlacos handitzen ardu lurrés diradé estaliren, peco ostoac mousturen, ta ahalic haboroena han emanen. Hontarzuna ta handitarzuna dukié harrigarri. Negucoac dirade hobé udacoac beno, direlacos ostos guehiago <11r> burus beno eré ascarrago.

Errefan gorriac⁷¹ ordus ginerassiteco, lurrian tchotzarékila chilho eguin bi erhi barna ta hiroursपालाorres sabal. Bi bihi-aci erein chillhocal, ta hetan gaiñen hariña ditharé baten bethia, llaburski, dirateké handi, ta hon.

[68] Egiategiren oharra: *reptiles*.

[69] Egiategiren oharra: *goupillon*.

titian. Arbitzek⁶⁸ aldiz ogenik egin eztereitzen, ez etare meloier, hur heben erranaz dirade ihizatüren.

Ahüreta biga latsün bizi küban ezar, euri hur herreta bat gaiñetik, ahürrera bat gatz, honki oro algarreki nahas. Latsüna ondarriala erori datekenian, hura ahalik garbiena beste ontzi batetara ixur, ta harez <10v> arbiskak busta lastozko gisopoarekila.⁶⁹

Meloien ta merlekien aziak dirade hobenenak. Frütü halakoetarik direnenak hurian dirade ezarten; honak doatza behera. Honki direnian ükhüzi, pizarretan gainen dütie ekhian idorreraziten, zakian loz ezarten.

Ordüz nahi dütianak sortherazi, behi esnian dütü ezarriren hirur egünez arront, egüncal dialarik esnia khanbiatüren, gero dütü ereiñen. Segürrago ari nahi denak dü azia bere büriü ohe pian ezarriren mezperan, ta biharamünian dü lürrian ezarriren.

ERREFAN⁷⁰ beltzak ta xuriak. San Ürbaneke müga da hen ereiteko denbora hobenena. Negian hetarik jan nahi dianak zederian hariñan dütü ezarriren. Hilabetekal ere ereiñ ahal dirateke; kozinako nahi dütianak egüncal. Ezti nahi dütianak azia ezarriren dü ardo eztian, bestek ere dioie hur gazian izan direnak dereitzela kharaztarzüna galeraziten.

Harrigarri handi nahi dütianak dü zilho ahal bezainbeste barna eginen, ardi gorotzez betheren, bi azi-bihi bi erhi barna, ta zehe bat ta erdi batetik bestiala ürhün ereiñen, biak jalki diratekianian mehiena khentüren. Kanporat barnenerat beno direlakoz handitzen ardüra lürrez dirade estaliren, peko ostoak muztüren, ta ahalik haboroena han emanen. Hontarzüna ta handitarzüna dükie harrigarri. Negükoak dirade hobe üdakoak beno, direlakoz ostoaz gehiago <11r> büriüz beno ere azkarago.

Errefan gorriac⁷¹ ordüz jineraziteko, lürrian txotxarekila xilho egin bi erhi barna ta hirurzpalaurez zabal. Bi bihi-azi erein xilhokal, ta hetan gaiñen hariña dithare baten bethia, llabürzki, dirateke handi, ta hon.

[70] Egiategiren oharra: *raves*.

[71] Egilearen oharra: *des radis*.

Acigüey dirade sombait utziren, açia sereyenian erorten, athera landaya, ta essar itzalpian idortzera. Bada hilabetécal ereiten dutiénic, ta appayru hatzarian diradé mahaiñian essarten.

PERESILLA, belharretan janguéy béharéna déna, ilgorrian⁷² da ereiten, saingüey aldiz ilberrian,⁷³ negüian nahi dianac berant du ereiñen. Prima-beracoa, aldiz, dateké negüian ereiñ. Ta açiaren acholic estianac Jondane Joaneren mugan du ereiñen. Nabela sorrotzas da mousturen, negüian saiñac sereiñto net lodituren.

Acia bego beré sankhoan hontu esteno, bi ourthecoa da hobenéna. Negüian peresil fresca nahi dianac du beré saiñékila negu hatzarrian cederian essarriren.

ESPARRAGOA⁷⁴ da martzoan ilgorrian ereiten, eguin dutien saiñac dirade berris lanthaturen hirour cehé urhun; saharrec beno bissichiago dié landaya emanen. Herrocas diradé ereiñen edo lanthaturen, bi herroketaric bata da behi gorotzes betheren, ta aciaren gainétic hirour erhi lur essarriren. Hirour ourthéz ez honki; eder nahi dutianac, esparragoac laorspabost ourthés estutu mousturen.

Dembora hao igaran datekenian, diradé ederrac alchaturen, mehiac acigüey <11v> direno egonen. Bethi gora doalaric beitu saiña aguertzen, lur berri essarriren sereiño, ta hala dirateké berdiago. Estal bité negüian cernahi gorotzez; arrézéna alabaderé da hobenéna. Ursoenac eré barna hortzirc ta acia gainetic dutu issigarri lodi erassiten.

Bada eré cederian arréz gorotz lur honarekila nahas essarrirc negüian esparrago jaten dienic, erran den bessala direnian lanthaturic, ta sombait aldiz hourés erregatu diradianian.

ORBUREC⁷⁵ estié merechimentu handiric. Haien baratziaç dielacos hilerasten eré, lantzatzia beno dié nekesago sortzia. Hartacos eré diradé berhés essarten, beste landajer derielacos oguen eguiten.

NAVO ederric nahi dianac, chillo tchipi bat eguinic, hartan arraba⁷⁶ aci du essarriren, ta hala lanthaturic diradé net lodi sorthuren.

[72] Egilearen oharra: *croissant de la lune*.

[73] Egilearen oharra: *decours de la lune*.

[74] Egilearen oharra: *asperge*.

Azigei dirade zonbait ütziaren, azia zereienian erorten, athera landaia, ta ezar itzalpian idortzera. Bada hilabetekal ereiten dütienik, ta aphairü hatsarrian dirade mahaiñian ezarten.

PERESILLA, belharretan jangei beharrena dena, ilgorrian⁷² da ereiten, zaingei aldiz ilberrian,⁷³ negian nahi dianak berant dü ereiñen. Prima-berakoa, aldiz, dateke negian ereiñ. Ta aziaren axolik eztianak Jondane Joaneren mügan dü ereiñen. Nabela zorrotzaz da muztüren, negian zaiñak zereitzo net loditüren.

Azia bego bere zankhoan hontü ezteno, bi urthekoa da hobenena. Negian peresil freska nahi dianak dü bere zaiñekila negü hatsarrian zederian ezarriren.

ESPARRAGOA⁷⁴ da martxoan ilgorrian ereiten, egin dütien zaiñak dirade berriz lanthatüren hirur zehe ürñün; zaharrek beno bizixiago die landaia emanen. Herrokaz dirade ereiñen edo lanthatüren, bi herroketarik bata da behi gorotzez betheren, ta aziaren gainetik hirur erhi lür ezarriren. Hirur urthez ez honki; eder nahi dütianak, esparragoak laurzpabost urthez eztütü muztüren.

Denbora hau igaran datekenian, dirade ederrak altxatüren, mehiak azigei <11v> direno egonen. Bethi gora doalarik beiti zaiña agertzen, lür berri ezarriren zereio, ta hala dirateke berdiago. Estal bite negian zernahi gorotzez; arresena alabadere da hobenena. Ürzoenak ere barna ehortzirik ta azia gainetik dütü izigarri lodieraziten.

Bada ere zederian arres gorotz lür honarekila nahas ezarririk negian esparrago jaten dienik, erran den bezala direnian lanthatürrik, ta zonbait aldiz hurez erregatü diradianian.

ORBÜREK⁷⁵ eztie mereximentü handirik. Haien baratziak dielakoz hilerazten ere, lantzatzia beno die nekezago sortzia. Hartakoz ere dirade berhez ezarten, beste landaier derielakoz ogen egiten.

NABO ederrik nahi dianak, xilho txipi bat eginik, hartan arraba⁷⁶ azi dü ezarriren, ta hala lanthatürrik dirade net lodi sorthüren.

[75] Egiategiren oharra: *artichaut*.

[76] Menturaz egileak lehen *errefan* deitu duen landare bera; cf. fr. *rave* & gask. *arraba*.

BARATCHOURI. Burian oiñho açi sar-erassiric net handi ta hon diradé sorthuren, estiago eré diradé, ez haiñ urhintzu eré, diradianian ilberrian erein edo lanthiatic. Jondane Petirys dirade oropilatzen; lurretic aldís adheratzen⁷⁷ agorrilaren hatzarrian.

Hanitzés da baratchouria hobé lanthagueya bi egunes ardon estian, edo eznian trempañ essarriric.

TIPULA⁷⁸ edo OIÑHO acia hour eppelés bi egunez, ta hirouretan eguncal bedi boustá, guero erein ilberrian. <12r> Lurra den honki lanthia, hariñatzu da lur ascarra beno hobé, ta inkhatz haotza beno hobiago. Aci gussiac lilli edo acigüey estiradianac erein bitté ber mugan.

Arralanthatzian mousturen sereitzé bustan ppuntac, ta khuruchiaga erdiraturen, halacaturic estirade igaiñen, ez etare housturen.

Oiñhou acigüeya lantha bédi ilgorrian, biga ere algareki ber chilhoan essar dielaric, paschtéca⁷⁹ arrimagueya⁸⁰ artian.

Bada, oiñhoa ederrago dela sortzen arguisagui bethian ereiña, hirour astés basco beno lehen, acia gayan ardoan issanic. Arralanthatzia eré ber ilgorrian, diren bata bestetic herrocac hirour cehé urhun, hatsarrian hour appur bat emanen sereyé. Beroac heltu diradianian arroilla bat sereyé eguinen, herroken artian, gorotz honés bethéren, ta ardura boustiren.

CIACERBAC⁸¹ otzailan, martchoan ta apirilan dirade ereiten. Eder nahi dutianac bekhant dutu lur honian ereiñen.

AÇADERA⁸² edo binata da mayatzian ereiten, itzalpia ekhia beno du maytiago.

[77] Izkribuan <adheratzen> grafiaz; cf. *didhi* 32v. Ohartaraz dezagun, bestenez, *atera* ez dela Zuberoako testuetan igurikatzen: “De uso casi general, aunque no aparece en los autores suletinos, mixanos, roncaleses ni salacencos (sólo lo encontramos en Oihenart y Eguiateguy)”, OEH s.v.

[78] Egilearen oharra: *ognon*.

[79] Aldaera palatalizatua ez da OEHn (s.v. *pasteka*).

[80] Cf. *arrimatü* “dar apoyo” *harek düütü gure egiteko ülhünenak argitzen, düdadünak sinets-eraziten, khordokatzen diradianak segürtatzen, arrimatzen*, Egiat 211 (OEH, s.v.).

BARATXURI. Būrian oiñho azi sarrerazirik net handi ta hon dirade sorthüren, eztiago ere dirade, ez haiñ ūrhintsü ere, diradianian ilberrian erein edo lanthatiak. Jondane Petiriz dirade oropilatzen; lürretik aldiz atheratzen⁷⁷ agorrilaren hatsarrian.

Hanitzez da baratxuria hobe lanthageia bi egünez ardon eztian, edo esnian trenpan ezarririk.

TIPŪLA⁷⁸ edo OIÑHO azia hur ephelez bi egünez, ta hiruretan egünkal bedi busta, gero ereiñ ilberrian. <12r> Lürra den honki lanthia, hariñatsü da lür azkarra beno hobe, ta inkhatz hautsa beno hobiago. Azi güziak lilli edo azigei eztiradianak ereiñ bite ber mügan.

Arralanthatzian muztüren zereitze büztan phüntak, ta khürüxiaga erdiratüren, halakatürrik eztirade igaiñen, ez etare hustüren.

Oiñhu azigeia lantha bedi ilgorrian, biga ere algarreki ber xilhoan ezar dielarik, paxteka⁷⁹ arrimageia⁸⁰ artian.

Bada, oiñhoa ederrago dela sortzen argizagi bethian ereiña, hirur as-tez Bazko beno lehen, azia gaian ardoan izanik. Arralanthatzia ere ber ilgorrian, diren bata bestetik herrokak hirur zehe ūrhün, hatsarrian hur aphür bat emanen zereie. Beroak heltü diradianian arroilla bat zereie eginen, herroken artian, gorotz honez betheren, ta ardüra bustiren.

ZIAZERBAK⁸¹ otsailan, martxoan ta apirilan dirade ereiten. Eder nahi dütianak bekhant dütü lür honian ereiñen.

AZADERA⁸² edo binata da maiatzian ereiten, itzalpia ekhia beno dü mai-tiago.

[81] Egilearen oharra: *les epinards*. Egiantzekoa da Egiategik Larramendiren hiztegitik har zezan *ziazerba*.

[82] Egiategik *oseille* ordaina ematen du, hots, “plante potagère de la famille des Polygonacées, aux feuilles allongées vert foncé, dont le goût est acide” (TLF s.v.). Euskaraz *azadera* eta gaztelaniaz *acedera*. Izkribuan <acadera> idatzia, <açadera> behar dugu irakurri.

Tchitcharien akhassassiteco khedarré erein dirén lurrian, haorrac etzan diradian lastoa eré barreÿa, samari gorotza eré honki hirotia hon datéké.

Latzun hourac umen arbolen saiñétan du frutia lehénago hontzen.

Arroza ostoetan meloy acia biribiltiac umen emaiten dereie beren gossoa ta urrina.

BABAC bi orenés gorotz hourian <12v> dirade egonen, guero ereiñen lekhu appalenian ta guissenian, mayatziaren ilgorrian.

ARRAGA⁸³ hobenenac dirade oyhanetatic baratziala ekharri diradianac beren lurarekila, carroec laorca⁸⁴ ederragoric uken eliroié, ez etare arraguet lekhu propiagoric essiés ekhibegua hirour ourthécal berritu behar dirade. Hotz handietan eré moustu ta gorotzes estali. Berantéressiteco peco ostoac ta liliac sereitzé ebakiren.

ERROLACHA⁸⁵ edo bettaraga⁸⁶ neguiaren azkentzian da ereiten, ilberrian. Bispirour bihi baissic chilhocal. Hetaric ginen diren landayetic bata da utziren, bestiac arralanthaturen. Haïec dutukié saiñac lodiago, bena hec luciago ta ederrago, dirélaric békhant lanthatic.

Neguiaren hatzarrian lurretic khenturen ta cederian hariñan essarriren dirade orobat besté landay saiñtuetzas. Aoher lissateké genté gussiac dakitzanetas mintzatzia, ta aski erran dugunetas oïlagun⁸⁷ sombaït eguin nahi diententzat. Lekhu honetic gin direlacos dereicegu heben lekhu eman, dielacos berritarzunaren meréchimentia, ta norbaïti honki eguitias ukhenen abantailla.

[83] ‘Marrubi’. Zuberoan *arraga*; cf. gask. *ahraga*.

[84] Irakurketa zuzena bada, “quadro de jardines, huertas, *laurca*” (Lar).

[85] “Lo mismo que *betarraga*. Es de el Bascuence *erro lacha*, que significa raiz algo áspera” (Lar, s.v. *remolacha*).

Txixarien akhazaziteko khedarre erein diren lürrian, haurrak etzan diradian lastoa ere barreia, zamari gorotza ere honki hirotia hon dateke.

Latsün hurak ümen arbolen zaiñetan dü frütia lehenago hontzen.

Arrosa ostoetan meloi azia biribiltiak ümen emaiten dereie beren gozoa ta ürrina.

BABAK bi orenez gorotz hurian <12v> dirade egonen, gero ereiñen lekhü aphalenian ta gizenian, maiatziaren ilgorrian.

ARRAGA⁸³ hobenenak dirade oihanetarik baratziara ekharri diradianac beren lürrarekila, karroek laurka⁸⁴ ederragorik üken elirole, ez etare arragek lekhü propiagorik eziez ekhibegia hirur urthekal berritü behar dirade. Hotz handietan ere muztü ta gorotzez estali. Beranteraziteko peko os-toak ta liliak zereitze ebakiren.

ERROLATXA⁸⁵ edo betaraga⁸⁶ negiaren azkentzian da ereiten, ilberrian. Bizpirur bihi baizik xilhokal. Hetarik jinen diren landaietarik bata da ütziaren, bestiak arralanthatüren. Haiak dütükie zaiñak lodiago, bena hek lüziago ta ederrago, direlarik bekhant lanthatiak.

Negiaren hatsarrian lürretik khentüren ta zederian hariñan ezarri-ren dirade orobat beste landai zaiñtsuetzaz. Auher lizateke jente güziak dakitzanetzaz mintzatzia, ta aski erran dügünetzaz oilagün⁸⁷ zombait egin nahi diententzat. Lekhü honetik jin direlakoz dereizegü heben lekhü eman, dielakoz berritarzünaren mereximentia, ta norbaiti honki egitiaz ükhenen abantailla.

[86] Egiategik ordaina ematen du oharrean: *la betterave*.

[87] Cf. *ohelagun* “compagnon de lit” (Lh), “camarada” (OEH), Lapurdin *oilagun* al-daerarekin.

<13r> Berécita II

Etcheco errekeitiétzas

BOUKHATA lïaren⁸⁸ ta oïhalen fités chourierassiteco. Latzun bissi laor onza, ber doïa souda Alicam,⁸⁹ cey libera houretan hereniala hérakerassi; gaÿan utz liã han barnen, trempañ. Biharamunian *alun de roche* bi onza hour laor liberatan essar, herakitzen deno gahuna khent, garbi datekenian hour hartan latza lïn haria edo oÿhala, guero hourian latza houra thurbutzturen estiano, ta utz idortzera. Boukhata handiako nahi dianac emendaturen dutu gaïzac doÿala.

LÏA céta bessain esti den irestian⁹⁰ idi hongarria hourian nahas, ta nahascura lodicara, ta aski handi, dessan lïa oro honkï estal, bostpacey egun lohi hartan datekenian egon, chaha ta urun daiteké haria nahi bessain méhé.

BIÑAGRÉ laïster nahi dianac, bletta⁹¹ saiñac sappa ta ardoan essar hirour orenen barnian biñagretu daitéke.

OLIO GASTATIAN. Porpié⁹² olioan herakerassi, zarri galdu duké dian gosso gaïstoá.

Edari essin ossagarri da, gonkha erdi bat licabra⁹³ edo genievra ladike ehoric laor ahurreta tchitchari behar chahaturic, barrican algareki essar, heures betha utz hilabetia ppaossian, ta hartaric edan, mahatzanoac

[88] “De lat. *linum*. La forma suletina *lï*, a diferencia del ronc. *lũ* (< **lïu*), puede ser tomada directamente del bearnés” (OEH s.v. *liho*). Ohart bedi /i/ sudurkariaren markatze grafikoa. Izkribuan diakritikoa *i*-ren puntuaren gainean da.

[89] Cf. *souda d’alicam* 49v, fr. *soude d’Alicant* (edo *Alicante*). “On appelle soude le sel lixiviel, ou les cendres de plusieurs plantes qui contiennent du sel marin” (*L’Encyclopédie* [1751], Tome 15, p. 387-388).

[90] “Carder le lin”; Lhandek Zalgizen kokatzen du.

<13r> **Berezita II**

Etxeko errekeitietzaz

BUKHATA liaren⁸⁸ ta oihalen fitez xurieraziteko. Latsün bizi laur ontza, ber doia *souda Alicam*,⁸⁹ sei libera huretán hereniala herakerazi; gaian ützt lia han barnen, trenpan. Biharamünian *alun de roche* bi ontza hur laur liberatan ezar, herakitzen deno gahüna khent, garbi datekenian hur hartan latsa lin haria edo oihala, gero hurian latsa hura thürbüztüren eziano, ta ützt idortzera. Bukhata handiako nahi dianak emendatüren düttü gaizak doiala.

LIA zeta bezain ezti den irestian⁹⁰ idi hongarria hurian nahas, ta nahasküra lodikara ta aski handi, dezan lia oro honki estal, bostpasei egün lohi hartan datekenian egon, xaha ta ürün daiteke haria nahi bezain mehe.

BIÑAGRE laister nahi dianak, blea⁹¹ zaiñak zapha ta ardoan ezar; hirur orenen barnian biñagretü daiteke.

OLIO GASTATIAN. Porpie⁹² olioan herakerazi, sarri galdü düke dian gozo gaiztoa.

Edari ezin osagarri da gonkha erdi bat likabra⁹³ edo jeniebra. Ladike ehorik laur ahürreta txitxari behar xahatürrik, barrikan algarreki ezar, hurez betha, ützt hilabetia phausian, ta hartarik edan, mahatsanoak bezala

[91] Gazt. *acelga*. Zuberoan *bleta* aldaera lekukotua da (Foix eta Larrasquet, ap. OEH s.v. *beleta*).

[92] Irakurketa ez da segurua; iduri du <pripú>. Nolanahi ere, uste dugu hemen gazt. *verdolaga* eta fr. *pourpier* (*portulaca oleracea*) deitzen den landareaz ari dela; cf. gask. *perpèr*, *perpet*, *perpèu* edo *pripet* (*Per Noste*, s.v. *pourpier*).

[93] “Enebro” (Lar); cf. *likanbra* 50r.

bessala bihotztoitzen du guizona, ta eritarzun gussietas beguiratzen. Utz ahetza,⁹⁴ tu gaiñetic hour ichour. Ourthia oro hon datéké.

OÏLLOEC neguian errun dessen, bil assunen ppuntac lilia igaran sereïé-nian, ta hetaric aigardentez boustiric eman jatéra egun oros, <13v> errunen dié arront.

ARRAOTZEN nahi bessaiñbeste beguiratzeco, hour gassian essar, trempan, dien hora gaiñetic, tcherment haots gaiñetic lohitu deno hora, harez estal arraotziac assa ostoetan biribilcaturic essar lur ontzian, askarki tinca. Hirour ourthes fresc dirateké.

FRUTIEN aldís beguiratzeco, essar bité aïreric bateré esten lekhian.

ARBISCAC. Non-nahi merluch hourian⁹⁵ baratchouri ehoric herakerassiric, ta hour harés murriac ta pparetiac ukhussiric, soffré eré ber demboran erreric doatza.

UNHURRIETACO, hour herakia hobena.

UILLIEN herioa da olioa.

PUNATCHAC⁹⁶ iratzé berde ahurretas ohiac, murriac ta pparetiac askarki ffreta ta arrafreta; batera esta egonen etchen. Ohé pian essar saretá⁹⁷ bat fin.

CUCUSSOAC manta,⁹⁸ sari⁹⁹ eta intzaortzé ostos, *cucusso belhar* hala frantzeses deitzen direnetzas selauriac freta, esta batéré egonén.

PIPER GORRIAREN beguiratzeco berdé, oihal chourias ffreta, passapierrac¹⁰⁰ ere hekila nahas, thupuiñan essar, hour herakerassi hartan gatz hanitz essar. Biñagré ascarretic herena edo erdia, harés betha thupuiña ta estal tinco, bethi berde dirateké.

POÏLAREN biguiñérassiteco guerrenian guey denian, essar bi intzaor beré khuscullékila khorpitz barnian.

[94] “Del latín *faex*. Debe sin duda al gascón su extraño aspecto: gasc. *héts, ahéts*, ‘sédiment, lie’ (Rohlf’s § 158). [...] Liga de vinos. “Lie du vin” Lecluse, “Lie de vin, cidre, etc. (Harriet)” (OEH, s.v. *ahetz*).

[95] Cf. *aigo de marlusso* “trempis de merluche” (DPF).

[96] ‘Zimitz’; cf. fr. *punaise*.

bihoztoitzen dü gizona, ta eritarzün güzietaz begiratzzen. Ütz ahetza,⁹⁴ tü gaiñetik hur ixur. Urthia oro hon dateke.

OILLOEK negian errün dezen, bil asünen phüntak lilia igaran zereienian, ta hetarik aigardentez bustirik eman jatera egün oroz, <13v> errünen die arront.

ARRAUTZEN nahi bezaiñbeste begiratzeko, hur gazian ezar trenpan, dien hura gaiñetik, txerment hauts gaiñetik lohitü deno hura, harez es-tal arrautziak, aza ostoetan biribilkatürük ezar lür ontzian, azkarki tinka. Hirur urthez fresk dirateke.

FRÜTIEN aldiz begiratzeko, ezar bite airerik batere ezten lekhian.

ARBISKAK. Non-nahi merlüx hurian⁹⁵ baratxuri ehorik herakerazirik, ta hur harez mürriak ta pharetiak ükhüzirik, sofre ere ber denboran erre-rik, doatza.

ÜNHÜRRIETAKO, hur herakia hobena.

ÜLLIEN herioa da olioia.

PÜNATXAK⁹⁶ iratze berde ahürretaz ohiak, mürriak ta pharetiak azkarki freta ta arrafreta; batere ezta egonen etxen. Ohe pian ezar sareta⁹⁷ bat fin.

KÜKÜSOAK manta,⁹⁸ zari⁹⁹ eta intzaurtze ostoz, *küküso belhar* hala frantzesez deitzen direnetzaz selauriak freta, ezta batere egonen.

PHIPER GORRIAREN begiratzeko berde, oihal xuriaz freta, pasapierrak¹⁰⁰ ere hekila nahas, thüpüiñan ezar, hur herakerazi, hartan gatz hanitz ezar. Biñagre azkarretik herena edo erdia, harez betha thüpüiña ta estal tinko, bethi berde dirateke.

POILLAREN biguiñeraziteko gerrenian gei denian, ezar bi intzaur bere khüsküllekila khorpitz barnian.

[97] Egiategiren sistema grafikoan *zareta* ere irakur daiteke; testuinguruaz *sareta* interpretatzen dugu.

[98] Menta, beharbada frantsesaren bokal sudurkariagatik hala idatzia?

[99] “Tilleul”, Harriet ap. Lh.

[100] Cf. fr. *passee-pierre* “synonyme de christe-marine, perce-pierre” (TLF).

ARDOA nahassi estienez sagar bat barrican essar, gaiñian badago, seiñalé hona; behera aldís badoa, broba nahassia dela.

ARDON GASTATIAREN appaiñtzeco <14r> barrica baten, har libera bat amanda esti edo kharatz, caffa bessala gresillerassi, ta beroric barrikala egoitz. Sombait egunen landan edan ahal daítéké.

Bestéla eré libera bat citron giroffla itzés goarnituric barrican tchilintchao essar ardoa honki estessan, dian gosso gaístoa harturen deréio.

ARAGUIAREN biguinerassitéco essar sombat orenés nola den dembora bero ppikhotzé adarretan tchilintchao.

THONAC arropetan, inhourc¹⁰¹ maíté estutienac, gutiago anderec. Ourri-netic edo cihotic bada sorthu thona, ahari sankho essar suían errérassitera, haotzta, ta hartaric ekhian thonan essar belzturen deno, erhaotza khent ta berriric essar. Hala jarraiki chouri egon artio erhaotza, thona ordian joanic da, oiñhala edo estoffa beré colorian egonen.

BIÑAGRE IDORRAREN secretia da: berjus¹⁰² sappa, biñagres bousta, berris sappa pastretan deno eguina, pastitchetan ekhian essar idortzera. Harez cerbutzatu nahi siratekénian, ardoan hourté-rassi, biñagré hona datéké.

Eskiétan ta hoiñetan hotzic estianac nahi, beréca bitza acheri gantzés.

BEHIAREN hongarriac inflamacioniac ta plaguen suía ematen du, zaoriac chilherassiten,¹⁰³ lamparoac¹⁰⁴ edo ecrouélac ere sendotzen.

ANGÉRAREN OURINA edo olioa essin hobé beharrien gorthetarzunaren-gatic.

<14v> ARRÉS hongarria ardo chouri batetan oiñhalian igaranatic isser-terassiteco medica hobenéna.

SUGUÉ BIPERAREN buria leppoan tchilinchao, mingora edo epilepsya sendotzen du.

[101] Egiategiren <inhurk> grafiak hasperenaren sudurkaritasuna markatzen du.

[102] Cf. fr. *verjus* “suc acide que l’on extrait d’un gros raisin qui mérit imparfaitement ou de tout autre raisin cueilli avant maturité, employé autrefois dans les sauces, dans la fabrication de sirops [...]” (TLF).

ARDOA nahasi eztienez. Sagar bat barrikan ezar: gaiñian badago, seiñale hona; behera aldiz badoa, broba nahasia dela.

ARDON GASTATIAREN aphaiñtzeko <14r> barrika baten, har libera bat amanda ezti edo kharatz, kafea bezala gresillerazi, ta berorik barrikala egoitz. Zonbait egüen landan edan ahal daiteke.

Bestela ere libera bat zitron jirofla itzez goarnitürik barrikan txilintxau ezar, ardoa honki eztezan, dian gozo gaiztoa hartüren dereio.

ARAGIAREN biguiñeraziteko ezar zonbat orenez nola den denbora bero phikhotze adarretan txilintxau.

THONAK arropetan, ihurk¹⁰¹ maite eztütienak, gütiago anderek. Urri-netik edo zihotik bada sorthü thona, ahari zankho ezar süianerreraziterä, hausta, ta hartarik ekhian thonan ezar belztüren deno, erhautsa khent ta berririk ezar. Hala jarraiki xuri egon artio erhautsa, thona ordian joanik da, oihala edo estofa bere kolorian egonen.

BIÑAGRE IDORRAREN sekretia da: berjüs¹⁰² zapha, biñagrez busta, berriz zapha pastretan deno eginä, pastitxetan ekhian ezar idortzera. Harez zerbützatü nahi ziratekenian, ardoan hurterazi, biñagre hona dateke.

Eskietan ta hoiñetan hotzik eztianak nahi, bereka bitza axeri gantzez.

BEHIAREN hongarriak inflamazioniak ta plagen süia ematen dü, zau-riak xilheraziten,¹⁰³ lanparoa¹⁰⁴ edo ekruelak ere sendotzen.

ANJERAREN URINA edo olioä ezin hobe beharrien gorthetarzünarengatik.

<14v> ARRES hongarria ardo xuri batetan oihalian igaranatik izerteraziteko medika hobenena.

SÜGE BIPERAREN büria lephoan txilintxau, mingora edo epilepsia sendotzen dü.

[103] “Faire percer, faire trouer”, Duvoisin, ap. OEH s.v. *zilarazi*.

[104] “Le farcin. En Espagne, les écrouelles” (OEH s.v. *lanparoi*). Ahoska bedi /lanparüak/.

ZORDUNAREN¹⁰⁵ edo corneillaren beguieç lepoan tchilintchao dié bista zaitirandzen.¹⁰⁶

ANTZERAREN ourinac tchortas tchorta beharriren corthilala¹⁰⁷ éroric honki dereïo eguiten.

IGUEL BERDIAREN ourinas haguina min bagueturic idek laité ahotic camporat.

HEMORROIDAC sendotzen dutu *millefeuille* deitzen den belharrac, zappaturic ta gourhi fresc appur batekila nahassiric, implastus minian essarriric.

BEGUI minaren,¹⁰⁸ onza bat haotz *gravelée*, pinto bat hour, ta cey ardit, haotz beroan sortzi edo hamar orenés utz barrizuritzera.¹⁰⁹

Emasté issorrac du (umen) eskuiñ belhaiña eskerra beno lodiago denian mitchilcoas, bardin aldis denian nescatillas.

Boïltriaren¹¹⁰ eskuiñ hegaleco lumac (umen eré) eskuin sancó pian esarric amaguinac beno lehenago du haorra sorthéassiren, lana eguin bessain zarri khent luma, honkiaren landan gaitz hanitz eguin béliro.

Hourac laïster espadoatza edo baratu badirade, persiïl-saiñ sappa, ahurreta bat beré hourarékila beiré saldan igaranic eré oihalian, edanerassi eriari, mementoan dié hourec beren bidia jarraikiren.

Haor minas lotza denari, ahuiñé ta capon gantz nahas sabela cey asté esténo guey <15r> haor-eguilé¹¹¹ beréca.

Haorra denian sabelian hil, perésiïl chahus dutchulu bat eguin, ta sar haorraren bidian.

Denian sorthu, ardo chouri, saffra socré¹¹² ta olio golharé erdi bat nahas ta bero amari edanélassi. Doloriac badutu handi, sahi biñagrian herakerassiric sabelian gaiñen essar.

[105] Cf. esp. *corneja*, fr. *corneille*.

[106] “Conservar, *zaitirandu*” (Lar).

[107] Izkribuan *corthila*^a, azken *-la* gainidatzia. Interpretatzeke uzten dugu.

[108] Genitiboaren balio destinatiboa, ‘begi minarentzat’ edo ‘begi minerako’.

ZORDÜNAREN¹⁰⁵ edo korneillaren begiek lepoan txilintxau die bista zaitirantzén.¹⁰⁶

ANTZERAREN urinak txortaz txorta beharriren korthilala¹⁰⁷ erorik honki dereio egiten.

IGEL BERDIAREN urinaz hagina min bagetürük idek laite ahotik kanporat.

HEMORROIDAK sendotzen dütü *millefeuille* deitzen den belharrak, zaphatürük ta gurhi fresk aphür batekila nahasirik, inplastüz minian ezarririk.

BEGI minaren,¹⁰⁸ ontza bat hauts *gravelée*, pinto bat hur, ta sei ardit, hauts beroan zortzi edo hamar orenez üt barrisürítzera.¹⁰⁹

Emazte izorrak dü (ümen) esküüñ belhaiña ezkerra beno lodiago denian mitxilkoaz, bardin aldiz denian neskatillaz.

Boiltriaren¹¹⁰ esküüñ hegaleko lümak (ümen ere) esküün zanko pian ezarrük amaginak beno lehenago dü haurra sortheraziren, lana egin bezain sarri khent lüma, honkiaren landan gaitz hanitz egin beliro.

Hurak laister ezpadoatza edo baratü badirade, persill-zaiñ zapha, ahürreta bat bere hurarekila beire saldan igaranük ere oihalian, edanerazi eriari, mementoan die hurek beren bidia jarraikiren.

Haur minaz lotsa denari, ahüüñe ta kapon gantz nahas sabela sei aste ezteno gei <15r> haur-egile¹¹¹ bereka.

Haurra denian sabelian hil, peresill xahüz dütxülü bat egin, ta sar haurraren bidian.

Denian sorthü, ardo xuri, safra zukre¹¹² ta olio golhare erdi bat nahas ta bero amari edanerazi. Doloriak badütü handi, zahi biñagrian herakerazirik sabelian gaiñen ezar.

[109] “Infundir, echar licor de un vaso en otro, etc. *barrisuri*”, “Infusion, *barrisurtea*” (Lar). Iduri luke Egiategi ez zela forma horren baitako *isuri* aditzaz ohartu, horregatik <z> grafia.

[110] ‘Putre’; zubereraren hiztegieta *builte & bultre* (Lh) aurki daitezke.

[111] Ez bada huts, testuinguruan *haur-egile ez deno, sabela bereka* bezalako zerbait uler daiteke.

[112] Cf. fr. *safran sucré*.

<15r> **Berecita III**

Ourdétzas

Non-nahi laket da ourdia. Du jaten orotaric, bekhanki ere beré assia. Da oihenian¹¹³ laket, dialacos han basca ihiago. Muthurretic astapariala oro jaten deitzogu. Cikhinkeria campoan maité, etchen hugu. Estirade ourdiac ardiac bessain ussu; mouskinac eztutié bardin, essis ahardiac du ourthecal berrian humé-tcherri hamaretaradrano; ardiac, aldis, achouri bakhoïza.

Ordotza den llabur ta lodi, buria handi, muthurra llabur, sabela herchi, aspia handi ta sabal, sancoa lodi ta llabur, bilhoa belz ta ascar.

Ahardiac ber seiñaliac, salbu khorpitzta lucé, sabéla largo, thitiac lucé, deusetara ohil. Saspí ourthetaradrano humegueï. Laor hilabetez dago ernari.

Ascarki jatia, ascarki lo eguitia dirade ourdiaren officioac. Ascurria hon, ohatzia orobat; guissenturen da lachuki.

Ahardiac bostpacey tcheri aski dutu, sortzitara hascurri franco dialaric, bestela gossiac janerassi leïtzikiro¹¹⁴ beré humiac. Ernari denian, huillentzera es utz ordotza.

Martchoan sortu tcherriac dirade hobenenac, bostpacey lehen hilabetetan dien tcherriec basca assia, hantic diradé eder edo char.

Setemereco ta abentuco tcherriac honki guertatzen <15v> dirade. Negucoac aldis gaïski, neguco hotzarengatic. Ahardiaren muga da ourthatzetic bispirour hilabete behera.

Ossatzen diradé tcherriac laorguerren hilabetian, primabera ta abentia dirade obra hartaco ppropiénac.

[113] *Oihen* aldaera *Chori erresiñula* kantuan dago (Sallaberry), eta bilduma bereko *Oï! Laborari gachua!* testuan *oihenzaiñak*.

<15r> **Berezita III**

Urdetzaz

Non-nahi laket da urdia. Dü jaten orotarik, bekhanki ere bere azia. Da oihenian¹¹³ laket, dialakoz han bazka ihiago. Müthürretik aztaparriala oro jaten deitzogü. Zikhinkeria kanpoan maite, etxen hügü. Eztirade urdiak ardiak bezain üsü; muzkinak eztütie bardin, eziz ahardiak dü urthekal berrian hüme-txerri hamarretaradrano; ardiak, aldiz, axuri bakhoitza.

Ordotsa den llabür ta lodi, büria handi, müthürra llabür, sabela hertxi, azpia handi ta zabal, zankoa lodi ta llabür, bilhoa beltz ta azkar.

Ahardiak ber seiñaliak, salbü khorpitzta lüze, sabela largo, thitiak lüze, deusetara ohil. Zazpi urthetaradrano hümegei. Laur hilabetez dago ernari.

Azkarki jatia, azkarki lo egitia dirade urdiaren ofizioak. Azkürria hon, ohatzia orobat; gizentüren da laxüki.

Ahardiak bostpasei txerri aski dütü, zortzitara hazkürri franko diarik, bestela gosiak janerazi leitzikiro¹¹⁴ bere hümiak. Ernari denian, hüillentzera ez ützt ordotsa.

Martxoan sortü txerriak dirade hobenenak, bostpasei lehen hilabetetan dien txerriek bazka azia, hantik dirade eder edo xar.

Setemereko ta abentüko txerriak honki gertatzen <15v> dirade. Negükoak aldiz gaizki, negüko hotzarengatik. Ahardiaren müga da urthatsetik bizpirur hilabete behera.

Osatzen dirade txerriak laurgerren hilabetian, primabera ta abentia dirade obra hartako propienak.

[114] *Iron aditzaren forma tripertsonala, euskara batuaren *liezazkioko* adizkiaren baliokidea.

ERITARZUNA agueri sereïo ourdiari dianian beharriac appal, ibiltian ppesu ta herabesti denian, jatiari mengoa estianian. Ordian bilho ahurreta bat khimperric¹¹⁵ biscarretic athar. Bilho sainac chouri ta chahiac seiñalé honac dirateté; odoltzu edo lohitzu diradianian da eguiaski eri.

SORHAÏA¹¹⁶ sereïo bi aracaïes:¹¹⁷ sortzepenas edo theÿukerias. Lehen cazian esta medicaric sendo liriokénic.¹¹⁸ Biguerrenian fflaccu dabila guibel sancoetaric. Mihian dutian michica belzec dereïé eritarzuna salhatzen. Ossagarria duké nekez. Bustan petic sangra, hour garbian ardura maiñhaerassi. Utz nahi déna campoan, ta mahatz graspa¹¹⁹ sahiarekila hourian eman jatéra.

Sorhaïo erossi dianac ourdia, guissen erroric eré, salzaliari utzulerassi ahal dereïo beré diharia, ceren eta beïtirade sorhaïo batzu ourdikian baissic agueri estirenac.

ICHERISTIZA¹²⁰ du ourdiac sobera janez gaiza gordinetaric. Barouraren landan aci cocombra hanitz zappaturic hour beroan edanerassi, zarri sendo datéké.

OCA edo BOMUTZOA¹²¹ ber aracaïa du. Iraca appur bat, gatz idorretic ta baba irin nahassiric goïz oros eman, camporat guero igor.

BURUCO MINA sobera frutu agorrilan janez. Erremoro sour hourian essarriric, hartaric edanerassi. Assa gorri sahiarekila nahas eman jatera, edo maïru ostu.

<16r> SUNTZUR MINA garintcha¹²² hantietaric giten sereïo ourdiari, ta ordian jan eliro. Mihi petic sangra, mihia ta ahoa gatzes ta ogui irinez beréca, leppoa hantu bada espaldatic sangra.

[115] Ifrentzua, “reverso” (OEH s.v. *binper*); *kh*-dun aldaera Zuberoan kokatua da. Pasarte honetan ‘kontrara’ erran-nahia du; balio horretan datiboarekin izan da bildua, hain zuzen Egiategiren beste testu batean: “[Mündiari] amorio hanitz ùkheitian, berari *khinper* izaitian. Egiat 101. *Borhondadiari khinper aritzia zela*. Ib. 231.

[116] “Enfermedad en los lechones, unos granitos pelota en la magra”, *VocB*, ap. OEH s.v. *soraio*.

[117] <aracaïes> idatzia, beharbada Larramendiren *arracá* “ascendencia” hitzari lot daiteke; orrialde honetan *aracaïa*.

ERITARZÜNA ageri zereio urdiari dianian beharriak aphal, ibiltian phezü ta herabezti denian, jatiari mengoa eztianian. Ordian bilho ahürreta bat khinperrik¹¹⁵ bizkarretik athar. Bilho zainak xuri ta xahiak seiñale honak diratete; odoltsü edo lohitsu diradianian da egiazki eri.

SORHAIA¹¹⁶ zereio bi arakaiez:¹¹⁷ sortzepenez edo theiükeriaz. Lehen kasian ezta medikarik sendo liriokenik.¹¹⁸ Bigerrenian flakhü dabila gibel zankoetarik. Mihian dütian mixika beltzek dereie eritarzüna salhatzen. Osagarria düke nekez. Büztan petik sangra, hur garbian ardü-ra maiñhaerazi. Ütz nahi dena kanpoan, ta mahats graspa¹¹⁹ zahiarekila hurian eman jatera.

Sorhaio erosi dianak urdia, gizen errorik ere, saltzaliari ützülerazi ahal dereio bere diharia, zeren eta beitirade sorhaio batzü urdakian bai-zik ageri eztirenak.

ITXERISTIZA¹²⁰ dü urdiak sobera janez gaiza gordinetarik. Baruraren landan azi kokonbra hanitz zaphatürik hur beroan edanerazi, sarri sendo dateke.

OKA edo BOMÜTZO¹²¹ ber arakaia dü. Iraka aphür bat, gatz idorretik ta baba irin nahasirik goiz oroz eman, kanporat gero igor.

BÜRÜKO MINA sobera frütü agorrilan janez. Erremoro zur hurian ezarririk, hartarik edanerazi. Aza gorri zahiarekila nahas eman jatera, edo mairü osto.

<16r> ZÜNTZÜR MINA garintxa¹²² hantietarik jiten zereio urdiari, ta ordian jan eliro. Mihi petik sangra, mihia ta ahoa gatzez ta ogi irinez bereka, lephoa hantü bada espaldatik sangra.

[118] *Iron laguntzailearen forma triperpsonala, batuaren 'liezaiokenik' adizkiaren baliokidea. Lehenik Egiategik *lirokénic* idatzi du, eta gero *i* gainidatzi.

[119] "Râfles, marc de pomme ou de raisin" (Lh).

[120] "Indigestión, ichiristeza" (Lar).

[121] Egiategik badu *bomice* & *bomitze*.

[122] Testuinguruaren arabera gorputz-atal bat izan liteke.

Eritartzuna bada ukereïtzu,¹²³ berhez essar ourdia, ta hil datékenian ahalic barnéna lur pian ehortz.

HASTERIA dianian ehis bilho khimper ascarki ffreta. Hour garbian maiñhaerassi, guero soffré bïssis ta iressirris bereca, ta biharamunian berris houriala igor.

LOTHARGUIA¹²⁴ dianian ourdiac besté mengoac galtzen dutu, ahultzen da, hotzes bethi ekhiala joaïten, sombait aldis zarta eré lurriala erorten. Hogueita laor orenez barouric barnen ethec ta jchéristizariri¹²⁵ bessala eguin.

HELGAÏTZA edo sugarra dutu ourdiac besté cabalic bessala, doa ordian buria alde batiala okher, eskuñiala badu beharri eskerrecotic sangra, besté aldiala badu eskuñecotic. Jatera aldis fresca ahal likirioen gaizé-taric.

Bassa-ourdétiac ta aharditic sorthu diren tcherriec casta essin hobe-néna dié eguiten. Halaco ourdiac diradé sanoago ta tchotilago. Eritartzun gutic dié, bena nekés dirade mantzotzen. Barnia estié mayté, campoan bethi nahi dirade, hartacos ez baster etchetan baissic laket. Bassa gogakidaria¹²⁶ estié secularn galtzen. Ourdé mantzoac bessain honki estiradé guissentzen, bena dié aragua hanitzes hobé.

<16v> Bada bassa-tcherriac gasté oyhanian atzamanic mantzotu dutienic, bena dié bethi beren nazaroa¹²⁷ beguiratzen. Hen ahardiac estu ordotza huïllentzera utziren; bena badoa oÿhénétara bassa-ordotziala, ta ernaritu esteno etcherat esta ginen. Dago eré ikhoussiric estéla aguertu humiac etzutiano, ta bascarengatic etcherat giten beré humékila.

[123] “Contagioso, *uqueritsu*” (Lar).

[124] “Lethargo, viene de el Bascuence *lotarquía*, que significa lo mismo, y corresponde mejor el *lethargia* de el Latino, y Griego: *lotarquía*, quiere dezir el que está como muerto tomado de el sueño, de *loac artu* tomado de el sueño, y la terminación *quia*, que muchas vezes es nota de cosa muerta, v.g. *ariquia*, *ollaquia*, &c. Puede también venir de *lotarquía*, y significa adormecimiento de la luz y lo es el letargo de la razón, &c. Lat. *Lethargus*” (Lar).

Eritarzüna bada ükereitsü,¹²³ berhez ezar urdia, ta hil datekenian ahalik barnena lür pian ehortz.

HAZTERIA dianian ehiz bilho khinper azkarki freta. Hur garbian maiñhaerazi, gero sofre biziz ta iresirriz bereka, ta biharamünian berriz huriala igor.

LOTHARGIA¹²⁴ dianian urdiak beste mengoak galtzen dütü, ahültzen da, hotzez bethi ekhiala joaiten, zonbait aldiz zarta ere lürriala erorten. Ho-geita laur orenez barurik barnen etxek ta itxeristizariri¹²⁵ bezala egin.

HELGAITZA edo sügarra dütü urdiak beste kabalik bezala, doa ordian büria alde batiala okher, esküñiala badü beharri ezkerrekotik sangra, beste aldiala badü esküñekotik. Jatera aldiz freska ahal likirioen gaize-
tarik.

Basa-urdetik ta aharditik sorthü diren txerriek kasta ezin hobenena die egiten. Halako urdiak dirade sanoago ta txotilago. Eritarzün gütiki die, bena nekez dirade mantsotzen. Barnia ez tie maite, kanpoan bethi nahi dirade, hartakoz ez bazter etxetan baizik laket. Basa gogakidaria¹²⁶ ez tie sekülan galtzen. Urde mantsoak bezain honki eztirade gizentzen, bena die aragia hanitzez hobe.

<16v> Bada basa-txerriak gazte oihanian atzamanik mantsotü dütie-
nik, bena die bethi beren nazaroa¹²⁷ begiratzen. Hen ahardiak ez tü or-
dotsa hüillentzera ützi ren; bena badoa oi henetara basa-ordotsiala, ta er-
naritü ez teno etxerat ez ta jinen. Dago ere ikhusirik eztela agertü hümiak
etzütiano, ta bazkarengatik etxerat jiten bere hümekila.

[125] Cf. *icheristiza* 15v.

[126] “Instinto” (Lar).

[127] “Naturaleza, forma de ser” (Lar). OEhk Egiategiren bi adibiderek in du ilus-
tratzen: *Nekez aldiz basa gathia arimal hau bere nazaroaz delakoz hora beno basago
ta ohilago*. Egiat 165. *Nazaroaz zen izigarri amoro*s. Ib. 218.

<17r> **Berécita IV**

Ahuntzetzas, akhérras, ta ahuiñetas

Ahuntzac dabilta arrezékila ber errekeitia, bena ez ber basca. Bada herri saldotan dutienic ta khostu baguetaric mouskinac ardienac bessaiñ hon emaiten dutiénic. Herri mendituétan diradé laket. Campoa maité dié, ta hotza net handi espada barnia estié galthatzen.

Mouskinac ihourc ousté beno handiago diradé: araguitic, eznétic, cihotic, larrutic, uletic,¹²⁸ ahuiñétaric... orotaric da giten diharria gastu baguetaric. Humedun denian ahuntza, belhar appur bat gaïez, egunez khapparrec dereïe bissipena emaiten.

Sortzen da ahuiñia achourien mugan, saltzen dutianac hobeki eguin liro beguira baletza saldoaren emendaguey, handitu direnian saharren housturaren bethatzeco.

Ossatu denian akherra ahunsekila gaissitzen da. Bien aragua gassituric neguian hascurri hon dateké.

Ahuntzec ardiac beno guehiago ezné emaiten dutié. Estelaric eré haien aragua bestiéna bessain hon, alabadére, eznia da hanitzes hobé. Laor edo bost hilabétés arront goissés ta arratzés jaisten da ahuntza, hascurria hon ta franco badu eguncal bi pintõ ezné emanen dutu, edo guéhiago. Ihi caiñlatzen delacos gaznataco essin hobé da. Maïté dutu haorrac, ta ditiac dereitzé usten egoskitzéra, medikétan eré haren eznia da balioso.

Amoust edo hirour asté baissic estutié salguey humiac usten egoskitzera ahuntzaren <17v> eznias baliatu nahi dirénac. Gourhi estaïtéké hartaric eguin, ahul délacos, ta ciho urhüntzu.

[128] Cf. *ule* “lana” (Lar).

<17r> **Berezita IV**

Ahüntetzaz, akherraz, ta ahüiñetzaz

Ahüntzak dabilta arresekila ber errekeitia, bena ez ber bazka. Bada herri saldotan dütienik ta khostü bagetarik muzkinak ardienak bezaiñ hon emaiten dütienik. Herri menditsuetan dirade laket. Kanpoa maite die, ta hotza net handi ezpada barnia ez tie galthatzen.

Muzkinak ihurk uste beno handiago dirade: aragitik, esnetik, zihotik, larrütik, uletik,¹²⁸ ahüñetarik... orotarik da jiten diharria gastü bagetarik. Hümedün denian ahüntza, belhar aphür bat gaiez, egünez khapharrek dereie bizipena emaiten.

Sortzen da ahüiñia axurien mügan, saltzen dütianak hobeki egin liro begira baletza saldoaren emendagei, handitü direnian zaharren hustü-raren bethatzeko.

Osatü denian akherra ahüntzekila gaizitzen da. Bien aragia gazitürrik negian hazkürri hon dateke.

Ahüntzek ardiek beno gehiago esne emaiten dütie. Eztelarik ere haien aragia bestiena bezain hon, alabadere, esnia da hanitzez hobe. Laur edo bost hilabetez arront goizez ta arratsez jaizten da ahüntza, hazkürria hon ta franko badü egünkäl bi pintu esne emanen dütü, edo gehiago. Ihi kaillatzen delakoz gaznatako ezin hobe da. Maite dütü haurrak, ta ditiak dereitze üzten egoskitzera, mediketan ere haren esnia da balioso.

Amust edo hirur aste baizik ezütie salgei hümiak üzten egoskitzera ahüntzaren <17v> esniaz baliatü nahi direnak. Gurhi eztaiteke hartarik egin, ahül delakoz, ta ziho ürhintsü.

Haren ulias gaiza hanitz propiric eguiten da. Larriétzas pergamin, attabal,¹²⁹ larru marrokin, ta sahaquy. Bada herri non uhaitzac haijen medioas igaraïten dirénic. Neguia heltu esténo sal bité larriac, hotzac oguen eguiten dereïélaeos. Hartacos dutié urriétaren askentian cabalé houra erhaïten, direlaeos ordian net guissen, ta aragua beré hontarzunian. Lahardécatu diren bessain zarri bouha¹³⁰ larria, ta tchilinchao essar idor dadin, lurian hirot laïtéké.

Ahuntzen cihoas eguin daïté khandera escocoer net uduri dirénac. Haien essur¹³¹ huna, hongarria, ta ahuiñiaren behaztunac dutié medican beren berdutiac. Harri ñimiñitzu ediréiten diradé sombait aldis akherra- ren ta ahuntzaren bessiculétan, bezoartaren ber berdutia dienac. Ta hao bessala dirade khossari buhurtzen, ta issenterassiten eria.

Ahuntzen gorotza ardiéna bessain guissen ta bero da.

Ahuntzen haïtoas¹³² ta errékéitietzas

Den ahuntza handi ta arhin ibiltian, ulea ussu, esti ta leiñ, dithiac lodi ta lucé, uscurnoa¹³³ handi, sancoac lodi ta aspiac orobat. Batzuc dioié chouria eznadunena déla. Bestec, aldis, belzcarac diala ezniá hobé, diala eré bissia luciago. Gorritzuac aldis orotaric bizcorrenac diradiala, adar baguiac dirade mantzoénac. Ourthe batetic bostetaradrano hon diradé, saspiguerrenian eré dié <18r> ahuiñé emaïten.

Akherra duké eré khorpitzá handi ta sabal, leppoa llabur ta lodi, sancoac eré orobat, bissarra handi, ulea lucé, esti ta leiñ. Adarric estiana da hobénéna.

Ahuntza esta sortzi igaranac beno bissi, huméric eguin eluke behar bi ourthetariac saspietaradrano baiciq; akherrac eré ber adinetic bostetara. Hantic bata ta bestia guissentzeco baissic hon estiradé. Arimal issigarri beroa da, ehun ta berroqueita hamar ahuntzé serbutza litiro bi hilabetés arront dioé. Hirour ourthez eraontzi denian ossa bedi, ta guissenterassi. Laïstercari bada, bissarra moutz basseïo ahalkés (umen) egonen da saldoan.

[129] Irakurketa ez da segurua. Zuberoan bada *atabal* “tambour”, eta atabalak larruz egiten dira; cf. esp. *atabal*.

[130] < gask. *bouhar* ‘putz egin’.

Haren üliaz gaiza hanitz propirik egiten da. Larrietzaz pergamin, atabal,¹²⁹ larrü marrokin, ta zahagi. Bada herri non ühaitzak haien medioaz igaraiten direnik. Negia heltü ezteno sal bite larriak, hotzak ogen egiten dereielakoz. Hartakoz dütie ürrietaren azkentian kabale hura erhaiten, direlakoz ordian net gizen, ta aragia bere hontarzünian. Lahardekatü diren bezain sarri buha¹³⁰ larria, ta txilintxau ezar idor dadin, lürrian hirot laiteke.

Ahüntzen zihoaz egin daite khandera ezkokoer net üdüri direnak. Haien ezür¹³¹ hüna, hongarria, ta ahüiñiaren behaztünak dütie medikan beren berdütiak. Harri ñimiñitsü edireiten dirade zonbait aldiz akherra-
ren ta ahüntzaren besikületan, besoartaren ber berdütia dienak. Ta hau bezala dirade khoziari bühürtzen, ta izerteraziten eria.

Ahüntzen gorotza ardiena bezain gizen ta bero da.

Ahüntzen haitoaz¹³² ta errekeitietzaz

Den ahüntza handi ta arhin ibiltian, ulea üsü, ezti ta leiñ, dithiak lodi ta lüze, üzkürnoa¹³³ handi, zankoak lodi ta azpiak orobat. Batzük dioie xuria esnadünena dela. Bestek, aldiz, belzkarak diala esnia hobe, diala ere bizia lüziago. Gorritsuak aldiz orotarik bizkorrenak diradiala, adar bagiak dirade mantsoenak. Urthe batetik bostetaradrano hon dirade, zazpi-gerrenian ere die <18r> ahüiñe emaiten.

Akherra düke ere khorpitzta handi ta zabal, lephoa llabür ta lodi, zankoak ere orobat, bizarra handi, ulea lüze, ezti ta leiñ. Adarrrik eztiana da hobenena.

Ahüntza ezta zortzi igaranak beno bizi, hümerik egin elüke behar bi urthetarik zazpietaradrano baizik; akherrak ere ber adinetik bostetara. Hantik bata ta bestia gizentzeko baizik hon eztirade. Arimal izigarri beroa da, ehün ta berrogeita hamar ahüntze zerbütza litiro bi hilabetez arront dioe. Hirur urthez erauntsi denian osa bedi, ta gizenterazi. Lais-terkari bada, bizarra mutz bazeio ahalkez (ümen) egonen da saldoan.

[131] “*Hezur*, con aspiración, se documenta en autores septentrionales no suletinos (hay ambas formas en Tartas, *ezur* en Oihenart y *hezur* en Sauguis y Eguiateguy (225)”, OEH, s.v. *hezur*.

[132] Euskara batuaren *hautuaz*.

[133] “*Rabadilla*”, OEH s.v. *uzkorno*.

Saldo bat erosguy dianac, har besa osoa, bata bestiari direlacos essa-
gun. Bada Engleterran ta Holandan ahuntz casta Indiétaric gina, berri-
tan gouriec beno ezné ta bi ahuiñé ourthecal emaiten dutiénic.

Maíté du chahutarzuna, ohatzia neguian bero, udan bagué. Gorotza-
ren urinac du eritzen. Maíté du eré arreseki issaitia hec beno gutiago
esta otzoas lotza. Guizonaren hatza hugu du, aossiki dian oguia eztu gogo
honz janen. Miñatzé¹³⁴ ostoac ta estia gaítz sereítzo, goïssanco ihitza¹³⁵
haiñ hon sereïo nola gaitz ardiari.

Biéc dukié ber errekeitia. Campoan den ahuntza esta gosséz hilen.
Elhurra ta kharroa dutu etzai; bego ordian barnen, cernahi abar osto-
dun janen du, badiradé eré khapar edo elhorri. Botchu¹³⁶ goretara doa,
cernahi leícé du mesperechatzen; han du lo eguinen ordokian bessain
ontza. Harriétan den gatzas diradé khoï ahuntzac ta akherrac.

Udan bihouatza arguitzian camporat <18v> barnerat beroa hasten
denian. Arratzen berris camporat, ulhuntzian barnerat, berritan egu-
nian edanerassi.

Setemérétic azaroaladrano da ahuntza erkharra; bost hilabetés ernari.
Muga hartan ernaritu direnen humiac Bascos jateco hon dirade, dié-
lacos ordian amec basca franco campoan.

Ahuiñé nahi dianac Nathibitatez, eman besa ahuntza akherrari
agorrilaren askentzian. Bena azaroa da muga hobenéna. Dian akherrac
bi ahurreta sahi igainen den aldical. Hirour aldís dianian estali arront
ahuntza datéké ernari.

Ahuntz unhudiari ez eman bi ahuiñé, ta gasteric humedun bada
zahar bati eman humia: erdiguy denian da net eri, emanen sereïo or-
dian belhar honic indarrac falta etzakeitzon. Amoust edo hirour astez
egoski dian ahuinia sal bedi, esnias baliatu nahi dena, bestela urruchac
oro beguira emenda dessaken saldoa, arrac aldís ossa salguy direlacos
guissenturic. Hazcurria dienian ta hour franco guissena dukié zarri har-
tu fitezago, emanen sereïe assa ta arraba assia.

[134] ‘Binatze, mahatsondo’.

[135] “Usan *ihitz* autores suletinos como Eguiateguy (184) y Archu [...] y bajo-navarros
(ya desde Oihenart)”, OEI, s.v. *ihitz*.

Saldo bat erosgei dianak, har beza osoa, bata bestiarri direlako ezagün. Bada Engleterran ta Holandan ahüntz kasta Indietarik jina, berri-tan guriek beno esne ta bi ahüiñe urthekal emaiten dütienik.

Maite dü xahütarzüna, ohatzia negian bero, üdan bage. Gorotzaren ürinak dü eritzen. Maite dü ere arreseki izaitia hek beno gütiago ezta otsoaz lotsa. Gizonaren hatsa hügu dü, ausiki dian ogia eztü gogo honez janen. Miñatze¹³⁴ ostoak ta ezta gaitz zereitzo, goizanko ihitza¹³⁵ haiñ hon zereio nola gaitz ardiari.

Biek dükie ber errekeitia. Kanpoan den ahüntza ezta gosez hilen. El-hürra ta kharrua dütü etsai; bego ordian barnen, zernahi abar ostodün janen dü, badirade ere khapar edo elhorri. Botxü¹³⁶ gorenetera doa, zernahi leize dü mesperexatzen; han dü lo eginen ordokian bezain ontsa. Harrietan den gatzaz dirade khoi ahüntzak ta akherrak.

Üdan bihuatza argitzian kanporat <18v> barnerat beroa hasten denian. Arratsan berriz kanporat, ülhüntzian barnerat, berritan egünian edanerazi.

Setemeretik azaroaladrano da ahüntza erkharra; bost hilabetez ernari. Müga hartan ernaritü direnen hümiak Bazkoz jateko hon dirade, dielako ordian amek bazka franko kanpoan.

Ahüiñe nahi dianak Nathibitatez, eman beza ahüntza akherrari agorrilaren azkentzian. Bena azaroa da müga hobenena. Dian akherrak bi ahürreta zahi igainen den aldikal. Hirur aldiz dianian estali arront ahüntza dateke ernari.

Ahüntz ünhüdiari ez eman bi ahüiñe, ta gazterik hümedün bada zahar bati eman hümia: erdigei denian da net eri, emanen zereio ordian belhar honik indarrak falta etzakeitzon. Amust edo hirur astez egoski dian ahüiñia sal bedi, esniaz baliatü nahi dena, bestela ürrüxak oro begira emenda dezaken saldoa, arrak aldiz osa salgei direlako gizentürrik. Hazkürria dienian ta hur franko gizena dükie sarri hartü fitezago, emanen zereie aza ta arraba azia.

[136] Zuberoako aldaera. “Despeñadero, lugar pedregoso y escarpado; desfiladero”, OEH s.v. *botxe*.

Ahuntzen eritarzunetas

Ahuntzac ta ardiac dié ber nazaroa, ber eritarzunac. Ber medicac behar dutié, salbu hirour habororic beütutu ahuntzac: hydropisia, humeduntzi-ren hantura, ta min idorra.

Basca soberanas diradé ahuntzac itzascor eritarzun bati, diroanac saldo gussia hilerassi. Eriac ffitéz berhez essar, aoher liraïtéké medica. <19r> Sanoac bertan etcherat, bascas pairaerassi, sangra odola sekeïen ema. Biharamunian goissian baissic ez bascaérassi, sendo ta dispost ditian.

Beste sombaït arrazoés¹³⁷ eri badiradé agueri dateké jatiari nascan. Elhorri chouri osto euri hourian tzappaturic eman jatera ta edatera, espadirade alagueratzen ta burhakas aritzen, sal edo erho gassitzéco.

Hascuri soberanas diradianian eritzen, dirade fflacatzen, ahultzen, ta zarri hiltzen. Besté medicaric ordian erran duguna baissic.

HYDROPSIA sereïé giten sobera edanez. Hantura hassi denian espaldaren pétic chilha khorpitzá, datekenian hora jalki chilhoan platu bat ppikhas ta gantz saharrez eguina, chilhoan essar, ta ez khent sendo esténo.

HANTURA da sortzen humetzian ama-sabelac¹³⁸ ukhen dian lan gaitzetic. Drago¹³⁹ bat ardo gorri edanerassi, Peraltecotic hobé.

MIÑ IDORRA da agueri ahuntzari sereïtzonian dithiac chimaltzen¹⁴⁰ asken ezné cotala. Ekhi-khaldiec dereïtzé odola abartzen.¹⁴¹ Handi behar serýé frescura goissic campoa ordus barnia han belhar fiétaric¹⁴² eman, ta dithiac ezné guissenez edo bicaiñ honés beréca, ta hora garagar edo artho irinés chourituric eman edatéra.

Indiano ahuntzec gourétaric biga edo hirouren mouskina die emaiten, ta batec beno hascurri ez etare behar erreikeitu. Badugu ja hétaric Frantzian, inhon¹⁴³ eré haiñ laket eliraïtéké essies gouré mendietaco baskétan. Elirokieia, arren, huscaldunec <19v> hetaric sombait dozena jaon intendantaren medios ginerassi? Elirokieia batetan Africaraco

[137] “Los suletinos usan *arrazu*, aunque no falta, en autores como Belapeyre, Eguiateguy o Archu, la forma hipercorrecta *arrazo*”, OEH s.v. *arrazoi*.

[138] Euskara batuaren *umontzi*.

[139] “Coup, trait. *Trago bat edan*, boire un coup [...] cf. esp. *trago*” (Lh, s.v. *drago*).

Ahüntzen eritarzünetzaz

Ahüntzak ta ardiak die ber nazaroa, ber eritarzünak. Ber medikak behar dütie, salbü hirur habororik beitütü ahüntzak: hidropisia, hüme-düntziren hantüra, ta min idorra.

Bazka soberanaz dirade ahüntzak itsaskor eritarzün bati, diroanak saldo güzia hilerazi. Eriak fitez berhez ezar, auher liraiteke medika. <19r> Sanoak bertan etxerat, bazkaz pairaerazi, sangra odola zekeien ema. Biharamünian goizian baizik ez bazkaerazi, sendo ta dispost ditian.

Beste zonbait arrazoez¹³⁷ eri badirade ageri dateke jatiari nazkan. Elhorri xuri osto euri hurian tzaphatürük eman jatera ta edatera, ezpadirade alageratzen ta bürhakaz aritzen, sal edo erho gazitzeko.

Hazkürri soberanaz diradianian eritzen, dirade flakatzen, ahültzen, ta sarri hiltzen. Beste medikarik ordian erran dügüna baizik.

HIDROPISIA zereie jiten sobera edanez. Hantüra hasi denian espaldaren petik xilha khorpitza, datekenian hura jalki xilhoan plastü bat phikhaz ta gantz zaharrez egina, xilhoan ezar, ta ez khent sendo ezteno.

HANTÜRA da sortzen hümetzian ama-sabelak¹³⁸ ükhen dian lan gaitzetik. Drago¹³⁹ bat ardo gorri edanerazi, Peraltekotik hobe.

MIÑ IDORRA da ageri ahüntzari zereitzonian dithiak ximaltzen¹⁴⁰ azken esne koterala. Ekhi-khaldiek dereitze odola abartzen.¹⁴¹ Handi behar zerie fresküra goizik kanpoa ordüz barnia han belhar fietarik¹⁴² eman, ta dithiak esne gizenez edo bikaiñ honez bereka, ta hura garagar edo artho irinez xuritürük eman edatera.

Indiano ahüntzek guretarik biga edo hiruren muzkina die emaiten, ta batek beno hazkürri ez etare behar erreikeitü. Badügü ja hetarik Frantzian, ihon¹⁴³ ere haiñ laket eliraiteke eziez gure mendietako bazketan. Elirokieia, arren, hüskaldünek <19v> hetarik zonbait dozena jaun intendantaren medioz jinerazi? Elirokieia batetan Afrikarako behi kas-

[140] “Al Norte, en Leizarraga, Oihenart y Eguiateguy hallamos *ximaldu*” (OEH, s.v. *zimeldu*).

[141] *Zimelduren* sinonimoa, “marchitarse” (OEH, s.v. *abartu* 2).

[142] *Fin* adjektiboa; irakur bedi bokal sudurkariaz.

[143] Egiategik <inhon> grafia erabiltzen du hasperen sudurkariaren markatzeko.

behi castatatic eré galtha beré sézénarékila? Haietan lukien abantaillec elukeia merechi lukian eman cargu jaon syndicac sorthu hon haren herriat lat ginerassitia?

Erran dugu gorago ardien berécitian ezniaren hontarzunari araguiarena doala jarraikis. Bi espainol ardiec balio badié mouskinetan laorec beno haboro gourétaric, hetaric ukheitia issan behar lissatekia-la gouré egarri handiéna. Africaco behietan ber abantailla, ta Indiac ahuntzétan haboroagoa. Herri urhun hetara eskiradé beharrian hen biltzera, hen castatic bada Frantzian, gouré bissipena dago cabaletan. Agueri da ekhia den serian bessala, ber hascurrias ber errékeitias bider¹⁴⁴ guinitiroala¹⁴⁵ gouré mouskinac. Estia, arren, horéc merechi sorthuac guitian, ta gouré lottarguiatic guitian jalki?

Arrancura hao etheco andérienéna dago, ahuntzac diradé hen miscandiac. Igor bitzé ahuntz huscaldunac, har indianac, ta zarri dukié ené erranaren brobac.

[144] Izkribuan *bibert*. Ediziogile honen irudiko, Larramendiren *bidertu* formaren irakurketa okerra; cf. *bibidertua* “duplicado”, *irubidertua* “triplicado”, *laubidertua* “cuadruplicado” eta *eunbidertua* “centuplicado”.

tatatik ere galtha bere zezenarekila? Haietan lükien abantaillek elükeia merexi lükian eman kargü jaun sindikak zorthü hon haren herrialat jinerazitia?

Erran dügü gorago ardien berezitian esniaren hontarzünari aragiarena doala jarraikiz. Bi espaiñol ardiek balio badie muzkinetan laurek beno haboro guretarik, hetarik ükheitia izan behar lizatekiala gure egarri handiena. Afrikako behietan ber abantailla, ta Indiako ahüntzetan haboroagoa. Herri ürhün hetara ezkirade beharrian hen biltzera, hen kastatik bada Frantzian, gure bizipena dago kabaletan. Ageri da ekhia den zerian bezala, ber hazkürriaz ber errekeitiaz bidert¹⁴⁴ ginitiroala¹⁴⁵ gure muzkinak. Eztia, arren, horrek merexi zothüka gitian, ta gure lothargiatik gitian jalki?

Arranküra hau etxeko anderienena dago, ahüntzak dirade hen miskandiak. Igor bitze ahüntz hüskaldünak, har indianak, ta sarri dükie ene erranaren brobak.

[145] *Iron aditzaren forma, 'genitzakeela' adizkiaren baliokidea.

<20r> **Berecita V**

Poillaltzas¹⁴⁶

Aspaldian dakigu oïllo gutiec hascurria franco etchian dutienec guehiago arraotzé dutiela emanen, hanitzec beno basca nekés dutienec. Hantic arren jarraikitia poillailla etchen behar estéla, haci ahal daitékian beno guehiago.

Haïta oilloa esten handi ez tchipi, belz colerez, cucuilla gorri, sankhoac ourdin edo berdecara. Hoilli dutienec dié araguaia kharatz. Sankho-luciac estirade errutzalé.

Oïllarra handi tchipi beno, colorias belz edo gorri itzal. Moscoa lodi ta llabur, beguiac belz edo ourdin, beharriac zouri, sabal ta handi; cucuilla gorri ta lerden, bizarrac lucé. Hégalac handi ta ascar, aspiac lucé, araguitzu ta lumatzu; bustana biarzu, cuscuillaturic, buria beno gorago. Den mithiri, bihotztoy ta khantary.

Oïllar ppapacoria esta hobénéna beré oïlloékila egonerassiteco, larru biribil bat astaparrian essar, ahalkés da etchaltian egonen.

Udan poillailler gutic basca emanen sereïé, neguian hanitz, borthan ta lekhu chahian atherbian.

Oguiac joïten diren mugan dié basca franco, guero eré béguiratzten delaric hentaco bihi chaharra. Dembora lucez ireiñ daïtekian belhar chehécatiékila emanen sereïé. Nahas eré sagar, pera, arhan... frutu¹⁴⁷ gussietaric janen dutié. Ogui-bihiac sobera guissentzen du oïlloa, ta sobera guissenez badirade <20v> erruten estié. Iraca serie ordian hon. Garagar irina, arthoa, artho chehia, moluscac ere maité dutu, hartacos bil bité abentian.

[146] Cf. fr. *polaille*. Egiategik zalantzak ditu hitz honen grafian: non palatalizazioa bigarren silaban, non hirugarrenean, non bietan. Guk grafia zalantzati horiek egileak eman bezala utzi ditugu.

<20r> **Berezita V**

Poillaltzaz¹⁴⁶

Aspaldian dakigü oillo gütielik hazkürria franko etxian dütielik gehiago arrautze dütiela emanen, hanitzek beno bazka nekez dütielik. Hantik arren jarraikitia poillailla etxen behar eztela, hazi ahal daitekian beno gehiago.

Haita oilloa ezten handi ez txipi, beltz kolorez, küküilla gorri, zankhoak urdin edo berdekara. Hoilli dütielik die aragia kharatz. Zankho-lüziak eztirade errützale.

Oillarra handi txipi beno, koloriaz beltz edo gorri itzal. Moskoa lodi ta llabür, begiak beltz edo urdin, beharriak zuri, zabal ta handi; küküilla gorri ta lerden, bizarrak lüze. Hegalak handi ta azkar, azpiak lüze, aragitsü ta lümatsü; büztana biartsü, küküillatürrik, büria beno gorago. Den mithiri, bihoztoi ta khantari.

Oillar phapakorria ezta hobenena bere oilloekila egoneraziteko, larrü biribil bat aztaparrian ezar, ahalkez da etxaltian egonen.

Üdan poillailler gütielik bazka emanen zereie, negian hanitz, borthan ta lekhü xahian atherbian.

Ogiak joiten diren mügan die bazka franko, gero ere begiratzen delarik hentako bihi xaharra. Denbora lüzez ireiñ daitekian belhar xehekatiekila emanen zereie. Nahas ere sagar, pera, arhan... frütü¹⁴⁷ güzietarik janen dütie. Ogi-bihiak sobera gizentzen dü oilloa, ta sobera gizenez badirade <20v> errüiten ezte. Iraka zerie ordian hon. Garagar irina, arthoa, artho xehia, molüskak ere maite düti, hartakoz bil bite abentian.

[147] “Hay *frutu* en textos occidentales y *frütü* en suletinos (Archu emplea *fruitü*); en Eguateguy, *CatLan* y *Etchahun* hallamos tanto *fruitü* como *frütü*”, OEH s.v. *fruitu*.

Lekhu ppropia lukianac gorotzas beraz haz liro polaiilla. Athé handi bat egoardiala, cilho bat lurrian eguinic gorago gaiñetic petic beno, lur honez béthéric denian idi odolarékila nahassiric, olho appur bat han ereiñ, ta sorthuren diren belharras ta harrétzas guissenturen da net pollaiilla.

Mahatzari doatzan polaillec erruten estié. Eman lambrusca¹⁴⁸ gosso houra gal détzen.

Dien egun gussiés berritan hour chahu ta garbi, essi egarrias diradé eritzen.

Dén eré polaiillatégua asté orós ikhertia. Ezcay, guirlanda,¹⁴⁹ espliki belhar; bestiala incentz edo licabra barnian errerassi. Gaiza hen keás dirade sorriac ta cucussoac hiltzen, ta hantic polaiilla eriac sendotzen. Ber arrazoas ehupian¹⁵⁰ essar bedi tchoco batétan suhaotz¹⁵¹ athé bat, dessan han poillaillac iharraoz beré sorriac.

Den eré polailategua gaiés tincó serratia, gathiac, acheriac ta foïnac¹⁵² sar estiraïtékián.

Oilloec dié beren errutia hasten ustaïllan ta marchóan. Erran dugu gorago neguian errunérassiteco manéra. Lehen ta biguerren ourthian dutien erruten arraotziac diradé hobenénac. Teila erhaostatia ta sahiarekila nahassiac dereitzé arraotziac handiérassiten.

Errun dessen neguian garagar hérakia eman, ogui-bihotz¹⁵³ frutiarekila chehecaturic, <21r> olho, assun aci, assuna ere béra dénian chehé ebakiric ta idorerassiric emanen sereié neguian herakerassiric.

Arraotzetzas

Arraotzé béguiragueyac dirade urriétacoac. Bi edo hirour hilabetes beguira ahal diraiitéké hour frescoan essarriric, ta eguncal khambiaturic. Sahian, gatzian, haritz segaturian,¹⁵⁴ haotzian, ogui-bihi athian, olhoan, ta artho chehian orobat.

[148] Cf. fr. *lambruche*, *lambrusque* “vigne grimpante poussant naturellement dans les bois des régions méditerranéennes” (TLF s.v. *lambrusque*).

[149] “Amaranto, yerba muy olorosa” (Lar).

[150] Beharbada *ehun* “lienzo” formari lotzekoa.

[151] “Polvillo de madera carcomida” (OEH s.v. *zuhauts*).

Lekhü propia lükianak gorotzaz beraz haz liro polaila. Athe handi bat egoardiala, zilho bat lürrian eginik gorago gaiñetik petik beno, lür honez betherik denian idi odolarekila nahasirik, olho aphür bat han ereiñ, ta sorthüren diren belharraz ta harretzaz gizentüren da net pollaila.

Mahatsari doatzan polaillek errüten ezte. Eman lanbrüska¹⁴⁸ gozo hura gal detzen.

Dien egün güziez berritan hur xahü ta garbi, ezi egarriaz dirade eritzen.

Den ere polailategia aste oroz ikhertia. Ezkai, girlanda,¹⁴⁹ espliki belhar; bestiala intzentz edo likabra barnian errerazi. Gaiza hen kheeaz dirade zorriak ta küküsoak hiltzen, ta hantik polaila eriak sendotzen. Ber arrazoaz ehüpien¹⁵⁰ ezar bedi txoko batetan zühauts¹⁵¹ athe bat, dezan han poillaillak iharraus bere zorriak.

Den ere polailategia gaiez tinko zerratia, gathiak, axeriak ta foinak¹⁵² sar eztiraitekian.

Oilloek die beren errütia hasten üztaillan ta martxoan. Erran dügü gorago negian errüneraziteko manera. Lehen ta bigerren urthian dütien errüten arrautziak dirade hobenenak. Teila erhaustatia ta zahiarekila nahasiak dereitze arrautziak handieraziten.

Errün dezen negian garagar herakia eman, ogi-bihotz¹⁵³ frütiarekila xehekatüririk, <21r> olho, asün azi, asüna ere bera denian xehe ebakirik ta idorrerazirik emanen zereie negian herakerazirik.

Arrautzetaz

Arrautze begirageiak dirade ürrietakoak. Bi edo hirur hilabetez begira ahal diraiteke hur freskoan ezarririk, ta egünkal khanbiatüririk. Zahan, gatzian, haritz segatürian,¹⁵⁴ hautsian, ogi-bihi athian, olhoan, ta artho xehian orobat.

[152] “Fouine, animal du genre martre” (Harriet, ap. OEH s.v. *fuin*).

[153] “Mie de pain” (Lh).

[154] Ez bada hutsa, orduan *hapax legomenon*. Erran-nahia ‘serradura’, ‘serrín’.

Arguiari essarriric agueri da arraotz frescoa cuscuillia garbi ta thona bagueric sereionian agueri, ta net leñ denian. Hilabeté gussia halaco nahi dutianac beréca bétza ahari cihó béros.

Bada ourthé gussia beguiratu dutiénic haotzas ta gatzés lohistaturic, gorago eran dugun bessala. Essi aïriac du arraotzia sahartzen, ta cernahi achal dian aïriari ta beré artian sen bessala da egonen.

Arraotzia behin egossiric hilabeté bethia datéké lehén egunian séna, berris hour herakian essarriric dateké egunécoa bessala.

*Oilloétzas, ta hén corocatzias*¹⁵⁵

Oïlloa corocatu nahi da beré arraotziac gordetzen dutianian. Horec edo ourdiac jan etzeïkien jarri badutu lurrian, acha hantic, belhar habian arraotziac essar. Arraotzé ppepsiénac diradé hobénénac, ta hétaric hourian ondarriala laïsterrago doatzanac.

Hogueyta bat egun dago oïlloa corocan. Net handi bada hamacey arraotzé estal ahal diro. Tchitchac sorthu bessain zarri hobia chaha, jan baguetaric daodé bi egunes tchitchac. <21v> Neguiian hamabi arraotzés franco duké oïlloac, udan besa ahal bessainbesté estal. Arraotzé biribilec dutié (umen) oïllascoac, ta lucec aldis oïllantac.

Appirilan oïllasco nahi dianac, eman besa neguiian oïlloer hascurri beroa, ta agorrillan berris corocaturic dessan oïllandac beguira Nathibitatez, oïllo dirateké.

Polainda dianac essar besso oïllo arraotzé nahi bessainbesté; bena sorthu diratekénian tchitchac fida estadin unhudé hari delacos laïstercari ta bihotz gaïsto. Gossez hil eztitian emanen sereïé garagar edo besté bihi herakiric, ogui-bihotz eré porrokin ardous boustiric. Handitziareki pporru chehecatuic, ta hour garbirc edatéra.

Bada genté oïlloari beré tchitchac ahatzerassi nahias capoari emaiten dereitzenic. Hartacos sabeleco lumac deritzé idekitzen, taabela assun bissis fretatzen. Guero bi egunés ogui ardon ascarrian boustiric janerassités dutié, horditzen ta therissa¹⁵⁶ pian essarten. Hantic dereïe caÿola sabal

[155] *Korokatü* “couver”. OEHk Egiategiren adibidea ematen du: *Sügiaren arrautziak bethi korokatzen ari da* [hügüna] Egat 223 (s.v. *kolkatu*).

Argiari ezarririk ageri da arrautz freskoa küsküillia garbi ta thona bagerik zereionian ageri, ta net leiñ denian. Hilabete güzia halako nahi dütianak bereka betza ahari ziho beroz.

Bada urthe güzia begiratü dütienik hautsaz ta gatzez lohizatürük, gorago erran dügün bezala. Ezi airiak dü arrautzia zahartzen, ta zernahi axal dian airiari ta bere artian zen bezala da egonen.

Arrautzia behin egosirik hilabete bethia dateke lehen egünian zena, berriz hur herakian ezarririk dateke egünekoa bezala.

Oilloetzaz, ta hen korokatzi¹⁵⁵

Oilloa korokatü nahi da bere arrautziak gordetzen dütianian. Horek edo urdiek jan etzeikien jarri badütü lürrian, altxa hantik, belhar habian arrautziak ezar. Arrautze phezienak dirade hobenenak, ta hetarik hurrarian ondarriala laisterrago doatzanak.

Hogeita bat egün dago oilloa korokan. Net handi bada hamasei arrautze estal ahal diro. Txitxak sorthü bezain sarri hobia xaha, jan bagetarik daude bi egünez txitxak. <21v> Negian hamabi arrautzez franko düke oilloak, üdan beza ahal bezainbeste estal. Arrautze biribilek dütie (ümen) oillaskoak, ta lüzek aldiz oillantak.

Aphirilan oillasko nahi dianak, eman beza negian oilloer hazkürri beroa, ta agorrillan berriz korokatürük dezan oillandak begira Nathibitatez, oillo dirateke.

Polainda dianak ezar bezo oillo arrautze nahi bezainbeste; bena sorthü diratekenian txitxak fida eztadin ünhüde hari delakoz laisterkari ta bihotz gaizto. Gosez hil eztitian emanen zereie garagar edo beste bihi herakirik, ogi-bihotz ere porrokin arduz bustirik. Handitziareki phorrü xehekatürük, ta hur garbirik edatera.

Bada jente oilloari bere txitxak ahatzerazi nahiaz kapoari emaiten dereitzenik. Hartakoz sabeleko lümak deritze idekitzen, ta sabela asün biziz fretatzen. Gero bi egünez ogi ardon azkarrian bustirik janerazitez dütie, horditzen ta therriza¹⁵⁶ pian ezarten. Hantik dereie kaiola

[156] Zub. “barreño toscó que se usa, entre otras cosas, en la panificación del maíz” (Azkue, ap. OEH).

bat emaiten, ta ber demboran laorspabost tchitcha hari igorraïten. Ca-poaren sabelpiala doatza han dian mina haïen guilliketzas du ahasten; honki eguin harez mantzoturic bastertzen direnian tchitchac dutu deïtzen; emaiten sereïo ordian tchitcha-athia ta oïlloac bessala dutu errekeïtazen.

<22r> *Polaiïllen eritarzunétzas*

Polaiïllen eritarzun handiena da ppippitac; hour faltas sereïtzé sortzen udan. Orratzarékila khent mihi ppuntan dian larru adartzu chouria ta binagré beros beréca. Hascurri aldís ordian garagar edo sahi boustia baissic. Ez utz laïstercara, ta dérériolacos khorpitzaren berotartzunac eman mina, etchen egonerassi sereïono odola ematu.

Sobera housten bada oïlloa, emanen sereïo ogui bousti ta garagar herakia. Egorgantza¹⁵⁷ aldís dianian, luma sombaités uscu-chilhoaren khent ungurutic, ta lastoa olioan boustiric uskian sar, leïtuga osto chéhécatiac jatéra eman, esti eré appur bat sahi boustian nahassiric.

Beguietan polaiïllac min dianian, sudur chilhoetan igaran beré lumetartic tchìpiena. Beguiian dianian hiro, khent ta gatz barnian essar.

Bada oïllo hascurria nékéz diéllacos beré arraotziac jaten dutiénic. Giff¹⁵⁸ beroric hourian essar ta hour hartan arraotzé gorrinco bat harria bessain gogorturic eman, harec derio hugundassiren arraotzien gossoa.

Sorriec ta cucussoec dianian eskerniatzen polaiïlla, gourhis edo olios lepondoa ta hegalpiac beréca, ta polaiïllateguiian erre-erassi soffré ta cilhar bissia.

Beitharro¹⁵⁹ batzu uscurnoan¹⁶⁰ sortzen sereïtzé poïllaler, odolaren bérotartzunétic sereïtzenac giten. Hiroa dianian ahisturras picca, ta ppi-pittaren eguin medica.

<22v> Hautzé dianian sankhoa, hessurra junta, espalez ungura, lekhu sothuca estaïtekian essar sendo déno.

[157] Cf. *enkorgantza* 42r “constipación”.

[158] Izkribuan *giff* edo *geff*. Azaltzeke uzten da.

zabal bat emaiten, ta ber denboran laurzpabost txitxa hari igorraiten. Kapoaren sabelpiala doatza han dian mina haien gilliketaz dü ahazten; honki egin harez mantsotürik baztertzen direnian txitxak dütü deitzen; emaiten zereio ordian txitxa-athia ta oilloak bezala dütü errekeitatzen.

<22r> *Polailen eritarzünetzaz*

Polailen eritarzün handiena da phiphitak; hur faltaz zereitze sortzen üdan. Orratzarekila khent mihi phüntan dian larrü adartsü xuria ta bi-nagre beroz bereka. Hazkürri aldiz ordian garagar edo zahi bustia baik. Ez üt laisterkara, ta dereiolakoz khorpitzaren berotarzünak eman mina, etxen egenerazi zereiono odola ematü.

Sobera husten bada oilloa, emanen zereio ogi busti ta garagar herakia. Egorgantza¹⁵⁷ aldiz dianian, lüma zonbaitez üzkü-xilhoaren khent üngürütik, ta lastoa olioan bustirik üzkian sar, leitüga osto xehekatiak jatera eman, ezti ere aphür bat zahi bustian nahasirik.

Begietan polailak min dianian, südür xilhoetan igaran bere lümeta-rik txipiena. Begian dianian hiro, khent ta gatz barnian ezar.

Bada oillo hazkürria nekez dielakoz bere arrautziak jaten dütienik. Jif¹⁵⁸ berorik hurian ezar ta hur hartan arrautze gorrinko bat harria bezain gogortürik eman, harek derio hügündaziren arrautzien gozoa.

Zorriek ta küküsoek dianian eskerniatzen polaila, gurrhiz edo olioz lepondoa ta hegalpiak bereka, ta polailategian errerazi sofre ta zilhar bizia.

Beitharro¹⁵⁹ batzü üzkürnoan¹⁶⁰ sortzen zereitze poillaler, odolaren berotarzünetik zereitzenak jiten. Hiroa dianian ahiztürraz pikha, ta phipitharen egin medika.

<22v> Hautse dianian zankhoa, hezürra jüntha, ezpalez üngüra, lekhü zothüka eztaitekian ezar sendo deno.

[159] Fr. *orgelet*, esp. *orzuelo*; Zuberoan *betarro*, *betarro*, *betxarro*, *betharru* (OEH, s.v. *betarro*).

[160] “Croupion, chez les oiseaux” (Lh, s.v. *uzkorno*).

Sobera corocan issan den oilloa, eri issan baguetaric net, dago triste-
ric. Mahatz graspa ta arraotzé gogor nahas eman jatéra.

Dutié eré polaiñlec buru thinian har ñimiñi batzu erétzen dutienac;
baleina edo cernahi arraiñ olios berécaturic diradé hilen.

Bena eri estitian hora franco, ta therissaren solan bortusay,¹⁶¹ sai
osto essar, ta hora gaiñetic.

[161] ‘Arruta’, esp. *ruda*.

Sobera korokan izan den oilloa, eri izan bagetarik net, dago tristerik. Mahats graspa ta arrautze gogor nahas eman jatera.

Dütie ere polaillek bürü thinian har ñimiñi batzü erretzen dütienak; baleina edo zernahi arraiñ olioz berekatürrik dirade hilen.

Bena eri eztitian hura franko, ta therrizaren zolan bortüsai,¹⁶¹ sai osto ezar, ta hura gaiñetik.

<22v> **Berécita VI**

Poloïétzas

Huscal herrietan poloÿ gutic diradé sortzen. Ceren? Erran estaiteké, essi esta hec beno ppropiagoric polaiïlla harentzat. Emaiten dutian abantaiïlac dirade net handi: poloy bakhoitzac hirour liberacoa balio du guissenic, laor oïlloc eman eliroÿéna. Frantzian bada echalté handiric, non etchessaiñac polaiïllen salzapenas bursaguiari ourthécal ppakhatzen dereïnic afferma.

Eguiaski poloy tchitchec dié erréikeitu handia galto, dréméndén hotzas ta eurias diradé hiltzen.

Gogo hobenés gasté direno estié jaten, sereïenian basic eskias hascurria emaiten. Jalé handi diradé, ardura <23r> basca ta edatera behar sereïé tchitcha direno. Ordian da haiñ fflaccu, nola handitu denian beita beroari, hotzari, euriari ta elhurrari gogor.

Bost lehen sorthu den egunétan du arraotzé egossis bascatzen, besté bost egunés ber arraotzetaric ogui chouri bihotzarekila nahas. Hantic aïtzina assun chéhécatia sahiarekila nahas, garagar ere héraquiric ascartu diréno. Fflakïer moscoa ardoan behar sereïé essarri, ta bipper bihi bat iretzérassi.

Handizco dirénian berac doatza hascurriren edireitéra. Uscurnoan ta mihian cuscuïllu hourtzuric sortzen bassereïtzé, chilha ta jalkerassi houra. Edatian essar sombait aldís burdun erdoÿ, hour harez bereca buriac ta leppo-ondoac.

Gasté diréno, arraotzeric estianac emanen dereïé ogui-bihi hourian héraquiric. Handitu diratekénian haien ohatzias ez arrancuraric. Campoa dié maité, etchaltian den suhaiñ handiena dié igaiñen ta aro gaïtzenian lo han eguinen.

<22v> **Berezita VI**

Poloietzaz

Hüskal herrietan poloi gütik dirade sortzen. Zeren? Erran eztaiteke, ezi ezta hek beno propiagorik polaila harentzat. Emaiten dütian aban-taillak dirade net handi: poloi bakhoitzak hirur liberakoa balio dü gizenik, laur oillok eman eliroiena. Frantzian bada etxalte handirik, non etxezaiñak polailen saltzapenas bürzagiari urthekal phakhatzen de-reinik aferma.

Egiazki poloi txitxek die erreikeitü handia galtho, dremenden hotzaz ta euriaraz dirade hiltzen.

Gogo hobenez gazte direno ez tie jaten, zereienian baizik eskiaz hazkürria emaiten. Jale handi dirade, ardüra <23r> bazka ta edatera behar zereie txitxa direno. Ordian da haiñ flakhü, nola handitü denian beita beroari, hotzari, euriari ta elhürrari gogor.

Bost lehen sorthü den egünetan dü arrautze egosiz bazkatzen, beste bost egünez ber arrautzetarik ogi xuri bihotzarekila nahas. Hantik aitzina asün xehekatia zahiarekila nahas, garagar ere herakirik azkartü direno. Flakier moskoa ardoan behar zereie ezarri, ta bipher bihi bat iretserazi.

Handizko direnien berak doatza hazkürriren edireitera. Üzkürnoan ta mihian küsküillü hurtsürrik sortzen bazereitze, xilha ta jalkerazi hura. Edatian ezar zombait aldiz bürdün erdoi, hur harez bereka büriak ta lepho-ondoak.

Gazte direno, arrautzerik eztianak emanen dereie ogi-bihi hurian herakirik. Handitü diratekenian haien ohatziaz ez arrankürarik. Kanpoa die maite, etxaltian den zühaiñ handiena die igaiñen ta aro gaitzenian lo han eginen.

<23r> **Berécita VII**

Antzeretzas ta ahatetzas

Antzérec dié beren nazaroas¹⁶² hora maité. Herréca aizo lukianac guéhiago hétaric alcha liro bagué denac beno, diélicos han basca cerbait edireiten. Alabaderé, bada antzera saldo ederric herri uhaitz ez etare herrecaric estienétan.

<23v> Handiénac diradé hobénénac. Polailletan esta batéré antzé-
rac bessaiñbesté arraotzé erruten dianic: hirouretan ourthian du erruté eguiten. Bada antzera bakhoitzac ehun arraotzé dienic eguiten. Antze-
rac estutu beriac bessic corocatzen, hilabete osoa dago corocan.

Humiac sorthu dirénian sortzi egunez diradé barnian egonerassiten dielaric basca assia. Ilhetzu délacos ordian, andetzeraniñ¹⁶³ lumac gin etzeitzon euria sereio hilgarri. Camporat igorri estireno belhar berdila akhostumatu behar diradé, hartacos raba, leítuga, huminca¹⁶⁴ ta tchicorea osto chehecatuic sereie emanen.

Ustaïlan diradé arropas khambiatzen, luma saharac erorten, ta bestéric sortzen. Hartacos dereitzé idekiten cosnaguey,¹⁶⁵ essis antzera guissenarenac theïu ta urhintzu diradé.

Bada Frantzian antzéra casta bat, *astracánac* dutié issentatzen, direlacos hantic gin. Elhurra bessain chouri diradé, gouriac bessain errulé, bena handiago ta mantzoago. Dié sudurrian biscar handi bat ta estirade marracary.

[162] “Naturaleza, forma de ser” (OEH s.v. *nazaro* 1; Egiategiren adibideak biltzen baititu).

[163] Irakurketa ez da bermatua; izkribuan gainidatzia. Beharbada *andatu*, *andeatu*, edo are *onditu* aditzetarik batekin lot liteke. Bestenaz *anditzeranian* ere irakur liteke.

<23r> **Berezita VII**

Antzeretzaz ta ahatzaz

Antzerak die beren nazaroaz¹⁶² hura maite. Herreka aizo lükianak gehiago hetarik altxa liro bage denak beno, dielakoz han bazka zerbait edireiten. Alabadere, bada antzera saldo ederrik herri ühaitz ez etare herrekarik eztiñetan.

<23v> Handienak dirade hobenenak. Polailletan ezta batere antzerak bezaiñbeste arrautze errüten dianik: hiruretan urthian dü errüte egiten. Bada antzera bakhoitzak ehün arrautze dienik egiten. Antzerak eztütü beriak bezik korokatzen, hilabete osoa dago korokan.

Hümiak sorthü direnian zortzi egünez dirade barnian egoneraziten dielarik bazka azia. Ilhetsü delakoz ordian, andetzeranian¹⁶³ lümak jin etzeitzon euria zereio hilgarri. Kanporat igorri eztireno belhar berdila akhostümatü behar dirade, hartakoz raba, leitüga, hüminka¹⁶⁴ ta txi-korea osto xehekatürük zereie emanen.

Üztailan dirade arropaz khanbiatzen, lüma zaharrak erorten, ta besterik sortzen. Hartakoz dereitze idekiten kosnagei,¹⁶⁵ eziz antzera gizenarenak theiü ta ürhintsü dirade.

Bada Frantzian antzera kasta bat, *astrakanak* dütie izentatzen, direlakoz hantik jin. Elhürra bezain xuri dirade, guriak bezain errüle, bena handiago ta mantsoago. Die südürrian bizkar handi bat ta eztirade marrakari.

[164] Egiategik *humınca* (23v & 40r) nahiz *bumınca* (34v) idazten du; cf. OEH s.v. *buminka*.

[165] Cf. *kozna* “dans l’usage habituel, matelas rembourré de plumes” (Harriet ap. OEH).

Gouriac aldís beren nazaroas diradé laístercari, desaradian¹⁶⁶ lakét, bena luma bat sudur ppintzetan igaran eta, baraturen diradé.

Guissentguey denian antzera, ulhupian <24r> essar, bestiac entzun elirokian lekhian. Asca batetan hour ta artho bihi eman assia. Basca haren landan, artho irin teilla erhaotztatiarekila boustiric nahas eman jan nahi dien bessainbesté. Ohatzian lasto franco, zarri guissen dirateké.

Ahatétzas eskiradé mintzaturen, dielacos antzeren ber nazaroa, ber hascurria, ta ber errekeitia. Bada eré Frantzian ahaté casta bat *mutthiac*¹⁶⁷ issentatzen direnac. Handiago diradé bestiac beno; bena dirade haiñ tonto ta herabesti, non beren humetzas acholic espeitié, ta beítutié us-ten hiltzera.

Casta hartaric nahi lukianac haren arraotzétaric eman besa oilloari corocatzera, honki alchaturen dutu humiac, delacos unhudé maithagarrié-na. Sorthu bessain zarri ahateñiac berén gogakidarias dabilta houriala, oilloa haier jarraikis doa. Direnian hourian igerica, oilloa, espantaturic lotzas eré itho ditian, dabila gora-behera hour basterrian deitzen ta arradeitzen dutialaric. Unhudiaren heïagoretara gorh, iguerikiétzas assé direnian ta oillo gachoari eskernio aski eman dereïenian giten sereitzo, ta harec etcherat eramaiten. Biharamunian beré gogakidarias dutu ber thenorian ber houriala eroüanen, ta beren tchostacac eguin dutieno aï-duru da paossian egonen.

[166] Cf. *desaraudea* “desconcierto, desorden” (Lar).

Guriak aldiz beren nazaroaz dirade laisterkari, desaradian¹⁶⁶ laket, bena lüma bat südür phintzetan igaran eta, baratüren dirade.

Gizentgei denian antzera, ülhünpien <24r> ezar, bestiak entzün elirokian lekhian. Aska batetan hur ta artho bihi eman azia. Bazka haren landan, artho irin teilla erhaustatiarekila bustirik nahas eman, jan nahi dien bezainbeste. Ohatzian lasto franko, sarri gizen dirateke.

Ahatetzaz ezkirade mintzatüren, dielakoz antzeren ber nazaroa, ber hazkürria, ta ber errekeitia. Bada ere Frantzian ahate kasta bat *müthiak*¹⁶⁷ izentatzen direnak. Handiago dirade bestiak beno; bena dirade haiñ ton-to ta herabezti, non beren hümetzaz axolik ezpeitie, ta beütütie üzten hiltzera.

Kasta hartarik nahi lükianak haren arrautzetarik eman beza oilloari korokatzerara, honki altxatüren dütü hümiak, delakoz ünhüde maithagarriena. Sorthü bezain sarri ahateñiak beren gogakidariaz dabilta huriala, oilloa haier jarraikiz doa. Direnian hurian igerika, oilloa, espantatürrik lotsaz ere itho ditian, dabila gora-behera hur bazterrian deitzen ta arradeitzen dütialarik. Ünhüdiaren heiagoretara gorh, igerikietzaz ase direnian ta oillo gaxoari eskernio aski eman dereienian jiten zereitzo, ta harek etxerat eramaiten. Biharamünian bere gogakidariaz dütü ber thenorian ber huriala eruanen, ta beren txostakak egin dütieno aidürü da pausian egonen.

[167] Cf. fr. *canard muet* “synonyme de canard musqué” (TLF).

<24v> Berécita VIII

Khalamuetzas

Oïhal baguetaric bissi ahal laïteké gentia, bena ez chahuky. Lïa ta khalamia diradé mundian bi sokhorri handiac, bena khalamia balioséna, ceren eta harez eguncal beïta eguiten lïš diren obra gussiac, ta lïš aldïš eguin espeïtaytéke khalamus dirénac eguiten.

Arrazo bakhoiz harengatic, estéia issigarri esten Suberoan khalamia ascaitiago¹⁶⁸ lïa beno? Fabori besteric erranen dugunetzas dié balima gouré etchéco anderec khalamu nahiaren egarria ukhenen.

Esta éguïaski lurrian sarbirc¹⁶⁹ khalamiaren paréric: etchen, guerlan, itchassoan, tratian, arrainzuran,¹⁷⁰ laborantzán... Oÿhal gussiétan dutu implegu¹⁷¹ handíenac. Da lïarena beno berritan ascarrago, leïñago da, ta léhénago chouritzen. Esta ithégun¹⁷² lur khalamutan, ogui ederretan biguec beno estianac mouskin emanen.

Diradé khalamu arra ta urucha. Lehenac du acia, bestia da lehena sortzen, egoisten dutian haotza arraren lilietara doa, ta harec dereïo aciari emáïten dian berthudia.

Khalamu urucha oïhalguei arra beno hobé da. Bilzen da buru sortenac¹⁷³ berdé dutiano, du sancoa chuchen ta leïn. Arrac aldïš adartzu, ta urrin ascarra ostotétan. Lur tchitchariac haren gossoas diradé issigarri khoï, ta haren azadiala lurretic laïster diradé jalkiten. <25r> Issigarriago eré dena, cabaler khorpitzian dutien tchitchariac khalamu ostoaren urri-nac beïtutu jalkérassiten.

[168] Irakurketa ez da bermatua. Baliteke Larramendiren *askaitu* “festejar, festear”; bestenaz, *askotu* aditza proposatzeak kronologia arazoak pausatuko lituzke.

[169] “Plantón, arbolito nuevo” (Lar).

[170] Irakurketa ez da segurua; cf. *arrantziira* & *arrantziin* “à la pêche” (Lh).

<24v> **Berezita VIII**

Khalamuetzaz

Oihal bagetarik bizi ahal laiteke jentia, bena ez xahüki. Lia ta khalamia dirade mündian bi sokhorri handiak, bena khalamia baliosena, zeren eta harez egüncal beita egiten liz diren obra güziak, ta liz aldiz egin ezpeitaiteke khalamüz direnak egiten.

Arrazo bakhoitz harengatik, ezteia izigarri ezten Züberoan khalamia askaitiago¹⁶⁸ lia beno? Fabori besterik erranen dügünetzaz die balima gure etxeko anderek khalamü nahiaren egarria ükhenen.

Ezta egiazki lürrian sarbirik¹⁶⁹ khalamiaren parerik: etxen, gerlan, itxasoan, tratian, arraintzüran,¹⁷⁰ laborantzian... Oihal güzietan düti inplegü¹⁷¹ handienak. Da liarena beno berritan azkarrago, leiñago da, ta lehenago xuritzen. Ezta ithegün¹⁷² lür khalamütan, ogi ederrenetan bigek beno eztianak muzkin emanen.

Dirade khalamü arra ta ürüxa. Lehenak dü azia, bestia da lehena sortzen, egoizten dütian hautsa arraren lilietara doa, ta harek dereio aziari emaiten dian berthüdia.

Khalamü ürrüxa oihalgei arra beno hobe da. Biltzen da бүrü zortena¹⁷³ berde dütian, dü zankoa xüxen ta lein. Arrak aldiz adartsü, ta ürrin azkarra ostotetan. Lür txitxariak haren gozoaz dirade izigarri khi, ta haren azadiala lürretik laister dirade jalkiten. <25r> Izigarriago ere dena, kabaler khorpitzian dütien txitxariak khalamü ostoaren ürrinak beitätü jalkeraziten.

[171] *Inplegü* aldaera ez da OEHN jaso.

[172] “Arpent; [...] est en grand usage dans la Soule” (*VocBN*, ap. OEH s.v. *itegun*).
Gèzek eta Larrasquetek ere bildu zuten.

[173] “Augmentatif de *xorten*” (Lh, s.v. *xorten*). Hau da, euskara batuaren *zurtoin*.

Khalamiac nahi du lurra guissen, lekhu ederrian, net honki lanthia; abentiaren askentzian da haren ereite thénoria. Broba eguinic dago, aitzurraren esculanas bi cehés gorago goldenabarras beno sortzen déla.

Gorotzetaric hobenena da arrezéna, polaillena, ta ursoéna. Bateré aoherki okholian barreÿa estadin, askén lankheïan herrocac eguinen diradé, ta hétan gorotza essarriren, suiác erra estessan acia da sombait egunez egonen, guero da khalamu acia ber herrokétan ereiñen, ta burduiñ-arrastelias¹⁷⁴ estaliren, pporrocatzen dirélaric lur mokhorrac ahalic chéhiéna.

Eréiten diradé khalamiac appirilaren hatzarretic arramaiatzialadranó. Ekhiaren alporrian, hora aizo lukianac saiñac hares arrafrescatziac honki handi lukié.

Ascar bada lurra, ta herria bero, appirila da muga hobéna aciaren ereínteco. Den acia belz ta berri, lur ascarrian aci guehiago erein mehian beno. Ussiago denian khalamia da fiago. Amoust egunés, sorthu esténo, gogo eman tchoriec acia jan estésen. Aciac maité du euria; haren faltas ichouri behar sereïo. Sorthu denian orobat, saiñac hédá sakitzon.

Ostoac tchimaltzen ta sancoa ondotic chouritzen sereítzonian khalamiari, da haren biltzéco muga. Ustarilan lehen biltzia, setemerez biguerréna. Urrucha da <25v> hontu dena lehéna. Arrac aciaren hontzeco utzartia¹⁷⁵ nahi du, den ereiñguy hon.

Ací hora da oilloen errunérassiteco essin hobé. Sarbiric esta harec bessainbesté aci emaïten dianic, lampada olio harez daité eguin. Ací ahurreta batec baratze tchocoan ereiñac saspi edo sortzi libera aci dutu emanen.

Bildu bessain zarri, jar bedi chutic methétan bostpacey egunés beré isserdi egoitz dessan. Ahurretac lurretic atheratzen diren bessala begotzé methétan, hantic khenturen diradianian ideki acia safflas, edo orracias.

Hour laïsterriála hantic eroan, harris kharga eztétzan hourac eraman, han bostpacey egunés utz, camporat diratekenian berris chutic essar chuca daïtekian, gogo emaïten délaric euriac minterassi estésan.

[174] “Bürdüin arrasteli, S. fourche de fer” (Lh, s.v. *arrastelu*).

Khalamiak nahi dü lürra gizen, lekhü ederrian, net honki lanthia; abentiaaren azkentzian da haren ereite thenoria. Broba eginik dago, aitzürraren eskülanaz bi zehez gorago goldenabarraz beno sortzen dela.

Gorotzetarik hobenena da arresena, polaillena, ta ürzoena. Batere auherki okholian barreia eztadin, azken lankheian herrokak eginen dirade, ta hetan gorotza ezarriren, süiak erra eztezan azia da zonbait egünez egonen, gero da khalamü azia ber herroketan ereiñen, ta бүрдүиñ-arrasteliaz¹⁷⁴ estaliren, phorrokatzen direlarik lür mokhorrak ahalik xehiena.

Ereiten dirade khalamiak apherilaren hatsarretik arramaiatzialadran. Ekhiaren alphorrian, hura aizo lükianak zaiñak harez arrafreskatziak honki handi lükie.

Azkar bada lürra, ta herria bero, apherila da müga hobena aziaren ereinteko. Den azia beltz ta berri, lür azkarrian azi gehiago erein mehian beno. Üsiago denian khalamia da fiago. Amust egünez, sorthü ezteno, gogo eman txoriek azia jan eztezen. Aziak maite dü euria; haren faltaz ixuri behar zereio. Sorthü denian orobat, zaiñak heda zakitzon.

Ostoak tximaltzen ta zankoa ondotik xuritzen zereitzonian khalamiari, da haren biltzeko müga. Üztarilan lehen biltzia, setemerez bigerrena. Ürrüxa da <25v> hontü dena lehena. Arrak aziaren hontzeko ütsartia¹⁷⁵ nahi dü, den ereiñgei hon.

Azi hura da oilloen errüneraziteko ezin hobe. Sarbirik ezta harek bezainbeste azi emaiten dianik, lanpada olio harez daite egin. Azi ahürreta batek baratze txokoan ereiñak zazpi edo zortzi libera azi dütü emanen.

Bildü bezain sarri, jar bedi xütik methetan bostpasei egünez bere izerdi egoitz dezan. Ahürretak lürretik atheratzen diren bezala begotze methetan, hantik khentüren diradianian ideki azia zaflas, edo orrazias.

Hur laisteriala hantik eroan, harriz kharga eztetzan hurak eraman, han bostpasei egünez üt, kanporat diratekenian berriz xütik ezar xüka daitekian, gogo emaiten delarik euriak minterazi eztezan.

[175] “Intervalo, utsartea, erartea” (Lar).

Lĩari bessala sorhoan hourtzia sobera lucé litzékéreïo,¹⁷⁶ esculana eré sobera lucé boustitic idorriala, ta idorretic boustiala igaranérassitias, hartacos hao datéké bidé ĩlaburréna.

Ahurreta khalamu gussiac hourian latza. Duban¹⁷⁷ herrocas essar; nahas estitian hourez duba betha. Hirourspalaor egunen landan, kent hantic ahurretac, ascarki buhurt, ta herrécala eraman, ascarki han latza, utz guéro idortzera. Net idor diratekenian mahaiñaren gaiñen sour ppa-la batekila sinez jo khalamia, ta beré lastotic da jaĩkiren.

Honki joric ta safflaturic dagoenian, <26r> ahurretac bederaca honki ukhus ta arraukhus, taola batetan berris saffla hariac, bata bestetic apparta ditian. Non etare houra bissiago, han lana dateké ĩlaburrago. Khent hariac ahalic lucenenac, guéro sarguiétan edo haguétan¹⁷⁸ heda ditian idor.

Hantic khéntzian bihurkhaldi bat ahurreter eman. Khalamia nahas estadin, bargas¹⁷⁹ saffla, hantic orraciala, non gutic galzapena beĩtateké, gutic eré lana, dialacos hourian ourthouki erhaotza ta théỹukeri gussia.

Ber esculanac eman liro etcheco anderiari lian abantaila handiric, ceren eta 1) medio harez beitu dembora hanitz irapaissiren; 2) ĩi hanitz ta arcola¹⁸⁰ gutic beituké; 3) ĩia moldé harez beitatéké hanitzes éderrago ta estiago; 4) bargaren pian dagoéna arcola hona belissáiteké; 5) halaco liaren haria boukhata baguétaric ehuliari eman ahal beĩtaĩtéké, ta besté oĩhalac beno lehenago chouri belissateké; 6) lia etchen adélatian, sorhoan hedatzian harat joan ta gitiec iruskitzen¹⁸¹ beitie arradailla, gosso gaisto bat eré emáiten.

Aski dugu berécita hontan erranetzas. Bessa etchéco anderiac broba eguin, ta heben diren eguiétzas datékenian ganaraztia,¹⁸² du akhostuma saharac hobenenac estiradiala aĩthorturen, eskiribazaliari eré esker sombait gogos edo elhés emanen.

[176] ‘Litzaioke’.

[177] ‘Upa, dubel’.

[178] “Perche d’arpenteur” (Lh, s.v. *haga*).

[179] “Agramadera, instrumento para majar el cáñamo o lino y separar de la caña la fibra” (Azkue).

Liari bezala sorhoan hurtzia sobera lüze litzekereio,¹⁷⁶ eskülana ere sobera lüze bustitik idorriala, ta idorretik bustiala igaranerazitias, hartakoz hau dateke bide llabürrena.

Ahürreta khalamü güziak hurian latsa. Düban¹⁷⁷ herrokaz ezar; nahas eztitian hurez düba betha. Hirurzpalaaur egünen landan, kent hantik ahürretak, azkarki bühürt, ta herrekala eraman, azkarki han latsa, ützt gero idortzera. Net idor diratekenian mahaiñaren gaiñen zur phala batekila zinez jo khalamia, ta bere lastotik da jaikiren.

Honki jorik ta zaflatürük dagoenian, <26r> ahürretak bederaka honki ükhüz ta arraükhüz, taula batetan berriz zafla hariak, bata bestetik apharta ditian. Non etare hura biziago, han lana dateke llabürrago. Khent hariak ahalik lüzenenak, gero sargietan edo hagetan¹⁷⁸ heda ditian idor.

Hantik khentzian bihurkhaldi bat ahürreter eman. Khalamia nahas eztadin, bargaz¹⁷⁹ zafla, hantik orraziala, non gütik galtzapena beitateke, gütik ere lana, dialakoz hurian urthuki erhautsa ta theiükeri güzia.

Ber eskülanak eman liro etxeko anderari lian abantaila handirik, zeren eta 1) medio harez beütü denbora hanitz irapaiziren; 2) li hanitz ta arkola¹⁸⁰ gütik beütüke; 3) lia molde harez beitateke hanitzederrago ta eztiago; 4) bargaren pian dagoena arkola hona belizateke; 5) halako liaren haria bukhata bagetarik ehüliari eman ahal beitateke, ta beste oihalak beno lehenago xuri belizateke; 6) lia etxen adelatian, sorhoan hedatzian harat joan ta jitiek irüskitzen¹⁸¹ beitie arradailla, gozo gaizto bat ere emaiten.

Aski dügü berezita hontan erranetzaz. Beza etxeko anderiak broba egin, ta heben diren egietzaz datekenian ganaraztia,¹⁸² dü akhostüma zaharrak hobenenak eztiradiala aithortüren, eskiribazaliari ere esker zombait goz edo elhez emanen.

[180] “(S-saug), lin grossier” (Lh).

[181] “Harriet da además como formas suletinas *iruxkitzea* y *urixkitzea*, que podrían corresponder tanto a un participio *iruxki* como *iruxkitu*”, OEH s.v. *iruski*.

[182] “Persuadir, *ganarazi*” (Lar).

<26v> Berécita IX

Etchaltéco errekéitietzas

Mainatetzas païra ahal laitékiana sorthu honian gin lissaté mundiala; sorthia hobé leyal dutianac. Burzagui eré chuhurra oguen eguin dereienétzas orhit esténa. Essi gutic diradé miscandiac etchiaren etzaï estiradianac, gutiago beren sorthia hugu estutienac. Bekhant bere burzaguia maïté diana, bere soldatetzas aski diana, hascurrias plaiñi ezténa. Ta bekhantago eritarzunian naossiaric¹⁸³ errekeitu gussiac ukenic, sendo denian ahatzé eztutianic. Askenécos gutic, edo bateré, suntzurrian ebatzis igaranac becatu sereitzénic.

Eman bessa etcheco jaonac manhiac mithiler, etcheco anderec aldis nescatoer, balia estitian acadoy¹⁸⁴ jazarrias *conflic de jurisdiction* deitzen denas. Essi cerbaït okhérkeria bada manhietan, batari edo bestiari emanétan plastu¹⁸⁵ ahal lirokeiénic, estié beren artian chuchenturen ené gaiñ.

Barneco lanac diradé anderiarénac, campocoac aldis jaonarenac. Bata edo bestia herabesti direïa? Miscandiac hala-hala. Diradia manhiétan cejakin?¹⁸⁶ Diratéke maïñtatac lanian orobat. Gaïza gaïski manhatiari doa berbera obra okhér jarraikis.

Oherat joan beno lehen laborari berestiac ikhous bessa beré cabalé ta aberé gussia; anderiac ourdiac ta polaiïla. Biec dessen arratzan eman manhiac biharamun goissian eguinguéïac.

[183] Hemen *-rik* atzizkiak ablatiboa kodetzen du, bizidun bati lotua ere (euskara batuan *nagusiarengandik*).

[184] Cf. *ekadoi* “juez”, “justicia” Lar). “*Akadoiak*, audiences; lieu où se tiennent les audiences” Lhande, que parece que se basa, a través de Darricarrère, en la sustitución que realizó el suletino Inchauspe en su edición de Axular de *audienziaz* por *akadoiak*. (Egiategi utiliza *audientzia* en 225). No se comprende cómo Egiateguy e Inchauspe, que no podía conocer la obra del anterior, coinciden en sustituir *ekadoi*, neologismo de Larramendi, por *akadoi*. No se trata evidentemente de un término suletino” (OEH, s.v. *akadoi*).

<26v> **Berezita IX**

Etxalteko errekeitietzaz

Mainatetzaz paira ahal laitekiana zorthü honian jin lizate mündiala; zorthia hobe leial dütianak. Bürzagi ere xühürra ogen egin dereienetzaz orhit eztena. Ezi gütik dirade miskandiak etxiaren etsai eztiradianak, gütiago beren zorthia hügü eztütienak. Bekhant bere bürzagia maite diana, bere soldatetzaz aski diana, hazkürriaz plaiñi eztena. Ta bekhantago eritarzünian nausiarik¹⁸³ errekeitü güziak ükenik, sendo denian ahatze eztütianik. Azkenekoz gütik, edo batere, züntzürrian ebatziz igaranak bekatü zereitzenik.

Eman beza etxeko jaunak manhiak mithiler, etxeko anderek aldiz neskatoer, balia eztitian akadoi¹⁸⁴ jazarriaz *conflic de jurisdiction* deitzen denaz. Ezi zerbait okherkeria bada manhietan, batari edo bestiari emanetan plastü¹⁸⁵ ahal lirokeienik, eztie beren artian xüxentüren ene gaiñ.

Barneko lanak dirade anderiarenak, kanpokoak aldiz jaunarenak. Bata edo bestia herabezti direia? Miskandiak hala-hala. Diradia manhietan zejakin?¹⁸⁶ Dirateke maiñatak lanian orobat. Gaiza gaizki manhatiari doa berbera obra okher jarraikiz.

Oherat joan beno lehen laborari berestiak ikhus beza bere kabale ta abere güzia; anderiak urdiak ta polaila. Biek dezen arratsan eman manhiak biharamün goizian egingeiak.

[185] Bada *plastatu* “aplastar” (Lar), baina haren zentzua ez da pasartearekin ezkontzen, eta haren aditzoia *plasta* litzateke, eta ez *plastü*.

[186] “Ignorante” (Lar).

Elguian¹⁸⁷ jaonac espadu lanic, baduké <27r> okholian; han espadu, baduké goldenabarretan, orguentan¹⁸⁸ ta besté harnézetan, selaorian, granerian edo hegatzian. Anderiac aldís etchen lanic espadu, duké franco egunés baratzian, ta arratzan murkuillan, haorren errekeitia salbu.

Euriaren landan bieci dukié lan franco sorhoan ta baratzian goldiaren khentzian, hen eré gorotztatzeco gorotz chehiénaz; handia da elguialat gueia, han lur mehian guéhiago essarrien da guissenian beno.

Neguian dutu jaonac serrailliac appaiñturen, caparrac piccaturen, ohol sombait mentz direnac essariren. Sorric badu, gogo emanen nois den erorten thermañia; argoazillen ikhoustamenas paíraerassi dessan beré emastia, ta pakhamenes prebéni dessan deberaren¹⁸⁹ galthoa. Hartzeric aldís balin badu, ahalic berantena ibilérassi besa argoazil franco cerbutzu ezkéntzalia.

Dian etchen haiñbesté aossias nola suías lotza. Dien aita amec haorrac maítha ta haíen amorioa merechi, harés diradé genté pperestu guerthuren. Espadié aita amen balioa, dukié meperechia handiago.

Batac ta bestiac ikhous bessé cer etchen mentz sereien, certas paíra daítékian, cer mouskin béguiraturic edo salduric halaco edo honlaco gaisas. Laor beguic gaizac bieci béno dié hobeki ikhousen.

[187] “Campo (generalmente se refiere al cultivado). Leizarraga [...] da *elgia* como equivalente suletino de *landa*. [...] “Champ, plaine cultivée” (Gèze); “Plaine. Peu usité: on dit d’ordinaire *ibar* ou *ürrüphed*” (Larrasquet)”, OEH s.v. *elge*.

Elgian¹⁸⁷ jaunak ezpadü lanik, badüke <27r> okholian; han ezpadü, badüke goldenabarretan, orgetan¹⁸⁸ ta beste harnesetan, selaurian, granerian edo hegatzian. Anderiak aldiz etxen lanik ezpadü, düke franko egünez baratzian, ta arratsan mürküillan, haurren errekeitia salbü.

Euriaren landan biek dükie lan franko sorhoan ta baratzian goldiaren khentzian, hen ere goroztatzeko gorotz xehienaz; handia da elgialat geia, han lür mehian gehiago ezarrien da gizenian beno.

Negian dütü jaunak serrailiak aphaiñtüren, kaparrak pikhatüren, ohol zombait ments direnak ezarriren. Zorrik badü, gogo emanen noiz den erorten thermaña; argoazillen ikhustamenaz pairaerazi dezan bere emaztia, ta pakhamenez prebeni dezan deberaren¹⁸⁹ galthoa. Hartzerik aldiz balin badü, ahalik berantena ibilerazi beza argoazil franko zerbützü eskentzalia.

Dian etxen haiñbeste auziaz nola süiaz lotsa. Dien aita-amek haurrak maitha ta haien amorioa merexi, harez dirade jente pherestü gerthüren. Ezpadie aita-amen balioa, dükie mesperexia handiago.

Batak ta bestiak ikhus beze zer etxen ments zereien, zertaz paira daitekian, zer muzkin begiratürük edo saldürük halako edo honlako giaz. Laur begik gaizak biek beno die hobeki ikhusten.

[188] Egiategik sudurkaritasuna markatzen du <orguentan> grafian.

[189] Zuberoako testuetan *deboir* lekukotzen da.

<27v> **Berécita X**

Irinas ta oguias

Gutic diradé irinac ogui eguin estiroënic. Cecaliarena da belzcará, ppressu, gossotzu; bena du odola arrafrescatzen. Gariáréna da latz da idor. Oguiarena da duda baguetaric hobénéna, ta hartacos bakhoiski *ogui* deitzen dena. Lékhu hanitzétan secaliaren irinarékila nahas dié ogui eguiten net sano dena. Garagar irina ere oguiarékila nahassiric jan daiteké, bena haren orhatzia ta alchatzia lan mehiac estiradé. Arthoaréna orobat nahassiric oguica daiteké, bena da *llabur*, hartacos berberac hanitz implegu dutu, ta net sano da urdailla ascar dianaréntaco.

Ogui eguingueÿan, irinac du nahi hour arhinéna, ta eder den bera. Herriric esta beré manéra estianic. Huscaldunena bakoiski suberotarrena hon da, bena besté herritarréc ber irina balukié, hec beno ogui hoberic eguin lirokéié.

Akhostuma gaïstoéna da astécal eÿhérala ogui-bihiaren eramaïtia. Irina cey hilabetez beguira daïté barrican dialaric estaïñu cerbait barnían, hala délaric sahartzen beré hontarzunian. Egarriago delacos orhaztian¹⁹⁰ du hanitzago hour berriac beno edaten, ta ordian hora irinaren doïala doalacos hanitzes gutiago behar da irin, houraren pessiarren doïala eré doa ogui eguina.

[190] Hau baldin bada *orhatu* aditzetik, *orhaztian* espero genuke.

<27v> **Berezita X**

Irinaz ta ogiaz

Gütik dirade irinak ogi egin eztiroienik. Zekaliarena da belzkara, phezü, gozotsü; bena dü odola arrafreskatzen. Gariarena da latz da idor. Ogiarena da düda bagetarik hobenena, ta hartakoz bakhoizki *ogi* deitzen dena. Lekhü hanitzetan zekaliaren irinarekila nahas die ogi egiten net sano dena. Garagar irina ere ogiarekila nahasirik jan daiteke, bena haren orhatzia ta altxatzia lan mehiak eztirade. Arthoarena orobat nahasirik ogika daiteke, bena da llabür, hartakoz berberak hanitz inplegü dütü, ta net sano da ürdaila azkar dianarentako.

Ogi egingeian, irinak dü nahi hur arhinena, ta eder den bera. Herri-rik ezta bere manera eztiarik. Hüskaldünena bakhoizki züberotarrena hon da, bena beste herritarrek ber irina balükie, hek beno ogi hoberik egin lirokeie.

Akhostüma gaiztoena da astekal eiherala ogi-bihiaren eramaitia. Irina sei hilabetez begira daite barrikan dialarik estaiñü zerbait barnian, hala delarik zahartzen bere hontarzünian. Egariago delakoz orhaztian¹⁹⁰ dü hanitzago hur berriak beno edaten, ta ordian hura irinaren doiala doalako hanitzeg gütiago behar da irin, huraren peziaren doiala ere doa ogi egina.

<28r> Berécita XVI

Ilhiaren¹⁹¹ errekeñtías

Obra hounen liburu lehénian lasky jakintu gutu Mosdé Daubantonec ilhen berécitian, bena anderé Margaitac erraiten dukianer guitian béha.

Ilhien mouskina majatzaren askentzian edo arramayatzaren hatzarian da giten. Theïu edo chahu, hon edo gaisto du araoiala beré balioa.

Theïu saldu nahi dianac, beré cikhinian beguiratziarékila estu ppressian galduren, bena beré precioan saldu nahi dianac chaha bessa, dian gutiango galtzia saltzépenian.

Bégo, doan erdia ukustian. Erdias du khariogo salduren. Béna ourthécal estatéké ber galtzia; essi euritzu issan denian uda, euriac du eramaiten ilhiaren cikiñ haboroéna, hantic gutiango, merma handiango aldís uda idor denian. Cikiñaren ppressiac estéréïo saltzaliari diharu emanen.

Ilhen chouritzias franco ikhassi dugu jaon haren erranétzas. Bena jakin bessa etchéco andériac arropa sombait eguinguey dianian etchéncó, ilhé eroria, edo cabalé hiléna erun eztétzan, direlacos serréntzu.¹⁹² Haïtoa dukianian, biscarrecoa du harturen nahi badu oýhala ascar, erun eztéssan eré ilhia cikhin gussia egoitchi estiana.

Hariaren dintatzia oýhala eguin beno léhen, bada haria ascar, tincoago datéké oýhala ta ascarrago. Eguin laïteké ilhés ta arcola haris languilentzat essin hobéric.

Salduren dirade ilhiac beré arruletan¹⁹³ chahu badiradé ber lehéna-go, essiés beré cikiñan daodenian. Béna estéreitzen ilhiac berhez, diren beren thopulétan (†), ta bederaca ta biribilturic erran issan den bessala.

[191] “En souletin *ilhe* signifie uniquement : *laine*, sauf dans qq. dérivés où il est synonyme de *bilho*” (Lh, s.v. *bilho*). Cf. *uletik* 17r; beharbada Larramendirenganik hartu zuen; “[Lana] en Bascuence es *illea*, *ulea*”.

<28r> **Berezita XVI**

Ilhiaren¹⁹¹ errekeitietzaz

Obra hunen libürü lehenian lazki jakintü gütü Mosde Daubantonek ilhen berezitian, bena andere Margaitak erraiten dükianer gitian beha.

Ilhien muzkina maiatzaren azkentzian edo arramaiatzaren hatsarrian da jiten. Theiü edo xahü, hon edo gaizto dü arauiala bere balioa.

Theiü saldü nahi dianak, bere zikhinian begiratziarekila eztü phezian galdüren, bena bere prezioan saldü nahi dianak xaha beza, dian gütiago galtzia saltzepenian.

Bego, doan erdia üküztian. Erdiaz dü khariogo saldüren. Bena urthekal eztateke ber galtzia; ezi euritsü izan denian üda, euriak dü eramaiten ilhiaren zikiñ haboroena, hantik gütiago, merma handiago aldiz üda idor denian. Zikiñaren pheziak eztereio saltzaliari diharü emanen.

Ilhen xuritziaz franko ikhasi dügü jaun haren erranetzaz. Bena jakin beza etxeko anderiak arropa zonbait egingei dianian etxenko, ilhe eroria, edo kabale hilena erün eztetzan, direlakoz zerrentsü.¹⁹² Haitoa dükianian, bizkarrekoa dü hartüren nahi badü oihala azkar, erün eztezan ere ilhia zikhin güzia egoitxi eztiana.

Hariaren dintatzia oihala egin beno lehen, bada haria azkar, tinkoago dateke oihala ta azkarrago. Egin laiteke ilhez ta arkola hariz langilentzat ezin hoberik.

Saldüren dirade ilhiak bere arrüetan¹⁹³ xahü badirade ber lehena-go, eziez bere zikiñan daudenian. Bena eztereitzen ilhiak berhez, diren beren thopuletan (†), ta bederaka ta biribiltürük erran izan den bezala.

[192] Cf. *zerren* “polilla, carcoma” (OEH, s.v.). Larramendik *zerrendua* “apolillado” dakar; guk dakigula, *zerrentsu* ez da inon bildua.

[193] “Fourrure de collier de mules, etc.” (Lh).

Gutic dakié ilhétic jalkiten den cikhiña bakhoiski lepoaren ppetic ta sanchartétaric badiala beré balioa. Hartacos, hourian gaiñen <28v> da-goéna ehian, edo hour beroan bil, ttupuiñ golharias essar oihalan igaranic. Medica suérte hanitzen nét hon da; suntzuruco minengatic bakhoisky. Hatzarian da sagu coloré, sahartziarekila saboaren uduria du hartzen, dialaric urhin gaisto bat alabaderé; beguiratziarékila *ambré* grissarénari du uduria. Harégatic eré, bada sankharteco ilhia herakerassiten diénic, hanco ourina eré biltzen cabale sankhoén berécaguey. Ta ilhé hartaric jalkiten den theiukeriac baratzéco gorotz hobéna diénec eguiten.

Gütik dakie ilhetik jalkiten den zikhiña bakhoizki lepoaren phetik ta zankhartetarik badiala bere balioa. Hartakoz, hurian gaiñen <28v> dagoena ehian, edo hur beroan bil, thüpüiñ golhariaz ezar oihalan igaranik. Medika suerte hanitzen net hon da; züntzürrüko minengatik bakhoizki. Hatsarrian da sagü kolore, zahartziarekila saboaren üdüria dü hartzen, dialarik ürhin gaizto bat alabadere; begiratziarekila *ambré* grisarenari dü üdüria. Haregatik ere, bada zankharteko ilhia herakeraziten dienik, hanko urina ere biltzen kabale zankhoen berekagei. Ta ilhe hartarik jalkiten den theiükeriak baratzeko gorotz hobena dienek egiten.

<29r> **Berécita XVII**

Khanderétzas

Idi, ahari, behi, ta ardi cihos da khandera eguiten. Merkiago delacos béhi cihoa, dié lan hartan ari direnec hartaric hanitz essarten, hartacos eré dirade khanderac hoilli, hourtzu, ta argui ulhuntu.

Eder ta honic eguin nahi dianac bessa har hoguey bat libera ahari ciho, bertzian essar, ourdé gantza bessala emeki hourterassi, chintchõac¹⁹⁴ khent, ta honki gahunsta. Cihoa herakitzen deno, libera bat *alun de roche* erhaotzturic emékis-eméki egoitziren sereïo ta honki nahassiren. Bertza suÿetic campo datekenian ta cihoa eppeltu, moldaskaÿetara¹⁹⁵ da ichou-riren, ta net hostu diratekenian khanderac, moldaskayac hour beroan sarthuric diradé, hetaric ihi jalk diraitekian.

Ahuntz cihos besté nahassiric bagué esco khanderen paré direnac diradé eguiten. Bestiac beno cerbaitez kharioago issanic eré, erospenan dereien abantailletzas haboroché hora baliatzen. Bessa hetaric ahal dironac, broba dukianian estu bestetaric hanitz erreren. Commenjaco herrian da hetzas tratu handiric eguiten.

Halacoen faltas, idi ta ahari ciho doïac bardin hourterassi, irussian¹⁹⁶ honki ukhus, ta saffla ontza chouri deno. Serenan <29v> edo inchian¹⁹⁷ gaïez essar chourierassitéco. Berris hourterassi, hour hotzian ber demboran alun hourterassi, hartara ichour hamar libera ciho ta bi libera esco chouri, nahas ta bero saffla, ta berris beroerassiren direnian essar libera bat *gomme adragan*,¹⁹⁸ ta khanderac eguin, escoscoac bessain eder dirateké.

[194] “Graisseron” (Larrasquet), hots, gaztelaniaren *chicharrón*; hitzaren lekukotasun zaharrena izan liteke. Irakur bedi ù sudurkariz.

[195] Cf. “molde, *moldacaya, eraquia*” (Lar).

[196] Ez dakigu zehatz zer den *iruzi*.

<29r> **Berezita XVII**

Khanderetzaz

Idi, ahari, behi, ta ardi zihoz da khandera egiten. Merkiago delakoz behi zihoa, die lan hartan ari direnek hartarik hanitz ezarten, hartakoz ere dirade khanderak hoilli, hurtsü, ta argi ülhüntü.

Eder ta honik egin nahi dianak beza har hogeï bat libera ahari ziho, bertzian ezar, urde gantza bezala emeki hurterazi, txintxuak¹⁹⁴ khent, ta honki gahünzta. Zihoa herakitzen deno, libera bat *alun de roche* erhaustürik emekiz-emeki egoitziren zereio ta honki nahasiren. Bertza süietik kanpo datekenian ta zihoa epheltü, moldaskaietara¹⁹⁵ da ixuriren, ta net hoztü diratekenian khanderak, moldaskaiak hur beroan sarthürik dirade, hetarik ihi jalk diratekian.

Ahüntz zihoz beste nahasirik bage ezko khanderen pare direnak dirade egiten. Bestiak beno zerbaitez kharioago izanik ere, erospenan dereien abantailletzaz haboroxe hura baliatzen. Beza hetarik ahal dironak, broba dükianian eztü bestetarik hanitz erreren. Commenjako herrian da hetzaz tratü handirik egiten.

Halakoen faltaz, idi ta ahari ziho doiak bardin hurterazi, irüzian¹⁹⁶ honki ükhüz, ta zafla ontsa xuri deno. Serenan <29v> edo intxian¹⁹⁷ gaiez ezar xurieraziteko. Berriz hurterazi, hur hotzian ber denboran alun hurterazi, hartara ixur hamar libera ziho ta bi libera ezko xuri, nahas ta bero zafla, ta berriz beroeraziren direnian ezar libera bat *gomme adragan*,¹⁹⁸ ta khanderak egin, ezkozkoak bezain eder dirateke.

[197] “Seren de la noche, *incheá*” (Lar).

[198] “*Gomme adragante*. Se dit d’une gomme qui exsude des tiges et des rameaux de plusieurs arbrisseaux du genre des astragales, qui sert d’excipient en pharmacie, de solvant en aquarelle, d’apprêt en teinture, et qui est employée en confiserie et en pâtisserie pour lier une huile ou donner du corps à une pâte. (Lasnet 1970)” (TLF, s.v. *adragant*).

Beste batec dio hirour onza baleina hun, 30 bihi *alun de roche*, 24 bihi *salpetra*, ta 23 *sel armoniac* diradiala hon khanderetan, bena cihoas esta mintzo. Berac ber liburuan dio ciho idiarenas, aharienas edo ahuntzenas hoguey libera hourterassi, libera bat *alun de roche* erhaosturic emekis-emeki harekila nahassiric pabillioa¹⁹⁹ *mecha* escoan trempaturic khanderac eguin, net chouri ta behin bestiac beno diradiala ireiñen.

Escorassiteco ahari edo akher cihoa, bi orenez herakerassi, gahuna honki chahutzen sereño. Hour ePELLIALA²⁰⁰ ichour, ta han eskiés ontza ukhus ta tinca gourhia balis bessala. Bispirour hour berritan arraukhus. Ber demboran salbu ta erromero osto herakerassi, oihalian igaran, hour hartan berris herakierassi cihoa, non galduric beré urrina harturen beïtu escoaréna. Utz hostera, pporroca, biñagré chouri ascarrian essar bousttan, han harturen escoaren gogortarzuna. Khanderac eguin. Hoilli nahi dutianac saffra appur bat essarriren dereño, cihoa biñagre gorrian eré, ta Benisaco terebentina. Erdi esco ta erdi ciho khanderac nahi dutianac, dian bessainbesté ciho <30r> escotiatic,²⁰¹ essarriren du bersé cihotic.

Khanderac eguin daïtéké eré esco ta ciho baguetaric. Har baléna ciho libera bat merkenétic, bi sosén aspíc²⁰² olio, gros bat *encens*. Lur ontzi batetan, haotz beroan heraki baguetaric hourtélassi, moldéscaÿa olios beréca, ichour hartara nahassia, ta jalkiren da khandéra escoaren paré datékiana.

[199] Cf. esp. *pábilo* “mecha que está en el centro de la vela” (DRAE); Egiategik jarraian *mecha* (ala *micha*?) idatzi du.

[200] Gure ustez palatalizazio adierazkorra; cf. *beïllo* ‘bero’ 40v.

[201] Cf. *ezkotu* “convertir en cera” (OEH, s.v. *ezkotu* 2).

Beste batek dio hirur ontza baleina hün, 30 bihi *alun de roche*, 24 bihi *salpetra*, ta 23 *sel armoniac* diradiala hon khanderetan, bena zihoaz ezta mintzo. Berak ber libüruan dio ziho idiarenez, aharienez edo ahüntzenaz hogeï libera hurterazi, libera bat *alun de roche* erhaustürük emekiz-emeki harekila nahasirik pabillioa¹⁹⁹ *metxa* ezkoan trenpatürük khanderak egin, net xuri ta behin bestiak beno diradiala ireiñen.

Ezkoraziteko ahari edo akher zihoa, bi orenez herakerazi, gahüna honki xahützen zereiono. Hur ephelliala²⁰⁰ ixur, ta han eskiez ontsa ükhüz ta tinka gürhia baliz bezala. Bizpirur hur berritan arraükhüz. Ber denboran salbü ta erromero osto herakerazi, oihalian igaran, hur hartan berriz herakerazi zihoa, non galdürük bere ürrina hartüren beiti ezkoarena. Ütz hoztera, phorroka, biñagre xuri azkarrian ezar bustan, han hartüren ezkoaren gogortarzüna. Khanderak egin. Hoilli nahi dütianak safra aphür bat ezarriren dereio, zihoa biñagre gorrian ere, ta Benisako terebentina. Erdi ezko ta erdi ziho khanderak nahi dütianak, dian bezainbeste ziho <30r> ezkotiatik,²⁰¹ ezarriren dü berze zihotik.

Khanderak egin daiteke ere ezko ta ziho bagetarik. Har balena ziho libera bat merketetik, bi sosen aspik²⁰² olio, gros bat *encens*. Lür ontzi batetan, hauts beroan heraki bagetarik hurterazi, moldeskaia olio bereka, ixur hartara nahasia, ta jalkiren da khanderak ezkoaren pare datekiana.

[202] Cf. fr. *aspic* “nom vulgaire de la grande lavande ou lavande mâle (*lavandula spica*)” (TLF s.v. *aspic* 2), eta zehazkiago *huile d’aspic* “substance liquide, volatile, jaunâtre, d’odeur camphrée, obtenue par distillation des fleurs de cette lavande et utilisée en médecine vétérinaire et en droguerie”.

<30r> **Berecita XIII**

Jaon erretoraren ta erregentaren elhestétzas

JAON ERRÉTORAC. Ta othian, Juseff, certain his hiré obran?

ERRÉGENTAC. Jaon errétora, ja ené oustian bi herénac beno guéhiago bustanturic sourégana ginguey nintzan othoy eguitéra, souré begui arguítzas siréien eman beguykhaldi bat, ta souré hontarzunac tchardaca bat.

JAON ERRETORAC. Toppa, habi, ekhar eissadac, ta etzi déreïat ttippil²⁰³ erraren, bay edo ez, dianés anderé Margaita behar bessala mintzaérassi.

Gin bessain sarri erregenta appesguiala, erran sereïon jaon erretorac: «Juseff, essin hobéki duc frantzésa huscaratu: halaco obraren ahalké enunducec banintz aïta, eztuc hor tchardacatu²⁰⁴ behar dénic, ez etaré gora behéraric. Jarrayk essac ber bidia heldu issatékiano askéntziala, ené gaiñ honki gina datékiala.»

ERREGÉNTAC. Alabaderé, jaona, erlien berécitac, isserterassi najanac, emanen dereïtadala eskernio, lotza handian nago.

JAON ARRETORAC. Hago ichilic! Frantzésian duc erdias luciago, ta obra gussia orosbat. Gaïnac nahi guintikec llabur, ikhas guinentzan khuto.²⁰⁵ Hartacos, genté honac nahi litikec pperedikiac halaco, ta etzakic hen caja oren ossoa iren behar diala. Ta espalu ere ppérédicariac dembora haren elhé béthia behar lukiala avemarian ta bi ppuntien artian: *likiliarren*²⁰⁶ coc[atzeço], Pperedik[iaren] <30v> gaiñen estuler utzarté emaité-co, beré isserdiaren chucatzéco, essarri behar diked orenaren laordéna, hala pperedikiac atzamaiten dic beré oren ossoa.

[203] “Claramente, desnudamente, sin ambages” (OEH, s.v.).

[204] ‘Sardekatu’.

[205] “Rapide, prompt” (Larrasquet).

<30r> **Berezita XIII**

Jaun erretoraren ta errejentaren elhestetzaz

JAUN ERRETORAK. Ta othian, Jüsef, zertan hiz hire obran?

ERREJENTAK. Jaun erretora, ja ene ustian bi herenak beno gehiago büztantürük zuregana jingei nintzan othoi egitera, zure begi argietzaz zireien eman begikhaldi bat, ta zure hontarzünak txardaka bat.

JAUN ERRETORAK. Topha, habi, ekhar eizadak, ta etzi dereiat thiphil²⁰³ erraren, bai edo ez, dianez andere Margaita behar bezala mintzaerazi.

Jin bezain sarri errejenta aphezgiala, erran zereion jaun erretorak: «Jüsef, ezin hobeki dük frantzesia hüskaratu: halako obraren ahalke enündükek banintz aita, eztük hor txardakatü²⁰⁴ behar denik, ez etare gora beherarik. Jarraik ezak ber bidia heldü izatekiano azkentziala, ene gaiñ honki jina datekiala.»

ERREJENTAK. Alabadere, jauna, erlien berezitak, izerterazi naianak, emanen dereitadala eskernio, lotsa handian nago.

JAUN ERRETORAK. Hago ixilik! Frantzesian dük erdiaz lüziago, ta obra güzia orozbat. Gaizak nahi gintikek llabür, ikhas ginentzan khüto.²⁰⁵ Hartakoz, jente honak nahi litikek pheredikiak halako, ta etzakik hen kaia oren osoa iren behar diala. Ta ezpalü ere pheredikariak denbora haren elhe bethia, behar lükiala abemarian ta bi phüntien artian: *likiliaren*²⁰⁶ kok[atzeko], Pheredi[kiare]n <30v> gaiñen eztüler ütsarte emaiteko, bere izerdiaren xükatzeko, ezarri behar dikek orenaren laurdena, hala pheredikiak atzamaiten dik bere oren osoa.

[206]“Pañuelo, pañizuelo, *mocadera, liquelea*” (Larramendi). Egiategi hitza erabili duen idazle ezagun bakarra izan liteke, OEHK ez baitu adibiderik bildu (s.v. *likele*); lerro batzuk beherago *likiolia* idatzi du.

ERREGÉNTAC. Bena jaona, cer da likiolia? Thermaïñu hori estut ikoussi ené gramatican.

JAON ERRETORAC. Hiré gramatica duc asto bat. Gouré sacolétan dugun oïhal bedérac, propiki biarnésec *moucanaz*²⁰⁷ déitzen diéna. Frantzésec aldís *mouchoir*, hi bessalacoec aldís a bat bustanian essarriric huscaratu dussiéna. Eguiasky gogo eman diat Bassaburian diradiala lehénary lothu, Ppetarrian aldís biguerrenari, delacos arhinago. Hala dic oyhal harec *camboïlac*²⁰⁸ bessala bi berthudé diradianac, sudurraren chahatzian, ta bolharraren estaltzian anderétan. Jaonétan aldís sudurretic cikhiñaren khentzian, ta beguithétic²⁰⁹ issérdia.

ERREGÉNTAC. Cer da camboila, Jaona?

JAON ERRETORAC. Duc hegatz bat cétas, plégatzen déna, sabaltzen eré. *Parapluje* diec eurian deitzen; *parasol* aldís ekhiarengatic. Noispait lekhaïoec beré anderien bustanac escu batés altchatzen sutieno bersias sien *camboila* sabaltu gora etchekiten. Oraÿ estutuc tzit haiñ bekhant, nescatoec diec beriac ilhar biltzéco baratzian. Bena *camboila* estélaeos hain esti essies *parapluje*, *parasol*, duda baguéric doac, huscarac hartan galduren diala beré susséna.

Anderen lankheyétan baduc oraiño bat *evantail* edo *ebantail* issen diana. Elukia arren haiñ eder bohaderaren khimper *aizaria* edo *aicétaria*? Biac lutukec huscaras. Nahi nikec eré bilhoen moldatzé berri *herisson*²¹⁰ deitzen dénari lian huscal <31r> herríetan *sagarroy* beré issen propia dena eman, eguiaski paré diénac. Baduc oraino gesto bat *toupet* deitzen déna, seiñuteguien doÿalla doana. Harritzen nuc haiñbeste fabore ukhen eta nola estien huscaratu; banikec haren thermaña, anderer agrada elissatékiana. Bena antzoré²¹¹ hec herra guintiroec; dugun gouré elhiac jarraïky.

[207] Okzitanierazko hiztegi gehienek *mocader* bezalakoak biltzen dituzte, eta gaskoiz bada *mocanàs* (*Per Noste*, s.v. *nouchoir*).

[208] “Quitasol, *gamboilla*” (Larramendi). Berriz ere, OEHN ez da testuetako adibiderik (s.v. *ganboila*).

[209] Gure ustez hutsa da, eta pasartean *begithartetik* ala *begietatik*, biak komeni litezke.

ERREJENTAK. Bena jauna, zer da likiolia? Thermañü hori eztüt ikusi ene gramatikan.

JAUN ERRETORAK. Hire gramatika dük asto bat. Gure sakoletan dügün oihal bederak, propiki biarnesek *moucanaz*²⁰⁷ deitzen diena. Frantzesek aldiz *mouchoir*, hi bezalakoek aldiz *a* bat büztanian ezarririk hüskarati düziena. Egiazki gogo eman diat Basabürrian diradiala lehenari lothü, Phetarrian aldiz bigerrenari, delakoz arhinago. Hala dik oihal harek *kanboilak*²⁰⁸ bezala bi berthüde diradianak, südürraren xahatzian, ta bolharren estaltzian anderetan. Jaunetan aldiz südüretik zikhiñaren khentzian, ta begithetik²⁰⁹ izerdia.

ERREJENTAK. Zer da *kanboila*, Jauna?

JAUN ERRETORAK. Dük hegatz bat zetaz, plegatzen dena, zabaltzen ere. *Parapluie* diek eurian deitzen; *parasol* aldiz ekhiarengatik. Noizpait lekhaiok bere anderien büztanak eskü batez altxatzen zütieno berziaz zien *kanboila* zabaltü gora etxekiten. Orai eztütük txit haiñ bekhant, neskatoek diek beriak ilhar biltzeko baratzian. Bena *kanboila* eztelakoz hain ezti eziez *parapluie*, *parasol*, düda bagerik doak, hüskararak hartan galdüren diala bere züzena.

Anderen lankheietan badük oraiño bat *evantail* edo *ebantail* izen diena. Elükia arren haiñ eder buhaderaren khinper *aizaria* edo *aizetaria*? Biak lütükek hüskaraz. Nahi nিকে ere bilhoen moldatze berri *hérisson*²¹⁰ deitzen denari lian hüskal <31r> herrietan *sagarroi* bere izen propia dena eman, egiazki pare dienak. Badük oraino jesto bat *toupet* deitzen dena, zeñütegien doiala doana. Harritzen nük haiñbeste fabore ükhen eta nola eztien hüskarati; banikek haren thermaña, anderer agrada elizatekiana. Bena antzore²¹¹ hek herra gintiroek; dügün gure elhiak jarraiki.

[210] *Coiffure en hérisson*, Maria Antonieta Frantziako eta Nafarroako erreginak berak erabilia.

[211] Lhandek badakar *antzora* izen kalitatean: “enfantillage (?)”. Gure gustuko, *enfantillage* ‘nimiedad, chiquillería’ ongi ezkontzen da pasartearekin.

Berris dereiat erraiten, Juseff, lusingac campo, dukiala anderé Margaitaric laïdoa franco, bersétaric nabassiki gutic. Bena dakic bihi gussiec estiela ogui janerassiten, ez etare bethiére escutatiac²¹² essagutziac.

ERREGÉNTAC. Jaona, gaiza bakhoiz batec nai bihotza zapatzen. Heïa, di-roïenen erranen berser nahi dudala ikhasérassi nihaorec estakidanac.

JAON ERRETORAC. Min hori basic espaduc, laister sendoturen derheiat. Haïgu, huillant akit, har likiolia, nic enia dudan bessala deriotzagun issert. Soïña da handiago?

[ERREGÉNTAC.] Souria, jaona.

[JAON ERRETORAC.] Arren, hic ta nic ikhassi diaigu escanakiana. Ber sorthia dikec hiré liburuac; norc beré jakintziari dic icerturen, ta harena handiago dela aÿthorturen.

ERREGÉNTAC. Bena jaona, badakissia nolaco diradian bassa-jakintzu batzu gouré basterretan? (†)²¹³ Barberetas nis mintzo. Tehérnan lagun athé²¹⁴ bat guiradianian her basic mintzatzia estoa. Gussiac dakitzé, beré jakintzias gutié ithotzen. Arguisaguiaren *fasetzas*, udaco ta neguco *solsticéztas* dereikié buriac haosten. Egun batés galtho eguin nereioan gouriari, cer siradian fasac. Siradiala arguisaguiaren gorabeherac, medica gussien itzarotza.²¹⁵ Cer siradian *solstiçac*. Siradiala, ekhia denian *cancer*-aren ta *capricorn*-aren barnian. Denian lehénian <31v> dutugula egun lucénénac, biguerrenian aldis denian, llaburrénac. Hec diradiala eré sangraduraren itzarotzac, sirelacos batian heriogarri, bersian sendogarri. Nereïon eré galthatu cer sen *itzarotza*. «Duc, asto poutza, —siolaric khechus— *boussole* frantzesés deitzen déna.» — «Oh, jaon barbera, hori estéreizut igaranen! Souré itzarotza guessurtaria déla brobaturic dago. Essi souré solstiçan sangratu issan diren ourdetaric gussiac ikhoussi dutut hiltzen».

JAON ERRETORAC. (Erri carcassas)²¹⁶ Hartan cer arrapostu eman sereïa barberac?

[212] *Eskuztatu* “manejar, manosear” aditzaren aldaera, Zuberoan lekukotua (OEH s.v.).

[213] Izkribuan parentesi arteko silaba batzuk irakurtzen ahal baditugu ere, argitzeke uzten dugu.

[214] “Montón; gran número” (OEH, s.v. *ate* 2).

Berriz dereiat erraiten, Jüsef, lüsingak kanpo, dükiala andere Margaitarik laidoa franko, berzetarik nabasiki gütik. Bena dakik bihi güziek eztiela ogi janeraziten, ez etare bethiere eskütatiak²¹² ezagütiak.

ERREJENTAK. Jauna, gaiza bakhowitz batek nai bihotza zapatzen. Heia, diroiennen erranen berzer nahi düdala ikhaserazi nihaurek eztakidanak.

JAUN ERRETORAK. Min hori baizik ezpadük, laister sendotüren derheiat. Haigü, hüillant akit, har likiolia, nik enia düdan bezala deriotzagün izert. Zoiña da handiago?

[ERREJENTAK.] Zuria, jauna.

[JAUN ERRETORAK.] Arren, hik ta nik ikhasi diaigü ezkanakiana. Ber zor-thia dikek hire libüruak; nork bere jakintziari dik izertüren, ta harena handiago dela aithortüren.

ERREJENTAK. Bena jauna, badakizia nolako diradian basa-jakintsü batzü gure bazterretan? (†)²¹³ Barberetzaz niz mintzo. Tehernan lagün athe²¹⁴ bat giradianian her baizik mintzatzia eztoa. Güziak dakitze, bere jakintziaz gütie ithotzen. *Argizagiaren fasetzas*, üdako ta negüko *solstizetas* dereikie büriak hausten. Egün batez galtho egin nereioan guriari, zer ziradian fask. Ziradiala argizagiaren gorabeherak, medika güzien itzarotza.²¹⁵ Zer ziradian *solstizak*. Ziradiala, ekhia denian *cancer*-aren ta *capricorn*-aren barnian. Denian lehenian <31v> dütügüla egün lüzenenak, bigerrenian aldiz denian, llabürrenak. Hek diradiala ere sangradüraren itzarotzak, zirelako batian heriogarri, berzian sendogarri. Nereion ere galthatü zer zen *itzarotza*. «Dük, asto putza, —ziolarik khexüz— *boussole* frantzesez deitzen dena». — «Oh, jaun barbera, hori eztereizüt igaranen! Zure itzarotza gezürtaria dela brobatürük dago. Ezi zure solstizan sangratü izan diren urdetarik güziak ikhusi dütüüt hiltzen».

JAUN ERRETORAK. (Erri karkazaz)²¹⁶ Hartan zer arrapostü eman zereia barberak?

[215] Peillenek ere hori du irakurtzen. Gure ustez, Egiategik Larramendiren *itsa-sorratza* “bruxula, aguja de marcar” desitxuratu du.

[216] “Éclat de rire” (Gèze). Egiategiren grafia sistemagatik, ez da aise ebazten *karkaza* ala *karkasa* behar duen.

ERREGÉNTAC. Bateré, jaona. Beguiac biribilturatic samurkéria handian sagoéla ikhoussiric, ta ematu nahis, aoherki nereioan²¹⁷ erran, banakiala harec etzutiala sangratu. Joan sen, siolaric haren astaparretara erorten banintzan, harec sangraturen nundiala behar bessala.

JAON ERRETORAC. Sinhesten diat, ni bermé, harec ta halacoec sangraturen diéla hire liburua *capricorn*-aco mugan delacos hen officioas mintzo.

ERREGÉNTAC. Jaon erretora, oguen dikéssié, essi ni enis medica dirioné-tzas hasliarra.²¹⁸

JAON ERRETORAC. Ez, bena bay utzularia. Frantzézian utziric bekhatia tchipi lukec, huscaras dukec mortal, ducalacos gouré etcheco andére gussiac barbertu.

ERREGÉNTAC. Hala balis eré, Jaona, mina hain handi lissatékia?

JAON ERRETORAC. Ez eguiascoric. Bena guinhaorec eguin baguiniro gouré oskiac, cer erran liroié oski-eguiliéc? Estuguia gussiec gouré officioetas bissi beharra? Ohoréski eguitian dagoc ppunthia: bost sos khosté seicunaren hoguey ppakhaerastia bidé hari estoac, <32r> etzakiac sobéra elissatekianés hamarren galthatzia hetan joan-ginac ta hen lana essarri-ric ossagarriari ppressia arhintchiago lukec, ta herioac bethi oguen dialacos, hilary deuseré, bena bay cerbait concientziari; essi *monopolioa* duc ohoiñkeriaren ascassi huillénéna, nonbaüt eré eskiribus beré castigoa diana. Jarraik essac hic bihotztoïki hiré eguingueÿa, lan gussiétan duc bustana gaitzéna. Estukec nabassiki aoher hiré liburua beno jakintzuago estiréner. Ekhar issadac askentzia, ikhoussi nahias huscaras, ditadac issigarri gaiñtzen egarria.

[217] Hitanoaren moldea bada, egileari behar ez den pasartean itzuri zaio.

ERREJENTAK. Batere, jauna. Begiak biribiltüratik samürkeria handian zagoela ikhususirik, ta ematü nahiz, auherki nereioan²¹⁷ erran, banakiala harek etzüüjala sangratü. Joan zen, ziolarik haren aztaparretara erorten banintzan, harek sangratüren nündiala behar bezala.

JAUN ERRETORAK. Sinhesten diat, ni berme, harek ta halakoek sangratüren diela hire libürua *capricorn*-ako mügan delakoz hen ofizioaz mintzo.

ERREJENTAK. Jaun erretora, ogen dikezie, ezi ni eniz medika dirionetzaz hasliarra.²¹⁸

JAUN ERRETORAK. Ez, bena bai ützülaría. Frantzesian ützirik bekhatia txipi lükek, hüskaraz dükek mortal, dükalakoz gure etxeko andere güziak barbertü.

ERREJENTAK. Hala baliz ere, Jauna, mina hain handi lizatekia?

JAUN ERRETORAK. Ez egiazkorik. Bena ginhaurek egin baginiro gure oskiak, zer erran liroie oski-egiliek? Eztügia güziek gure ofizioetzaz bizi beharra? Ohorezki egitian dagok phünthia: bost sos khoste zeikünaren hogeí phakhaeraztia bide hari eztoak, <32r> etzakiak sobera elizatekianez hamarren galthatzia hetan joan-jinak ta hen lana ezarririk osagarriari phezia arhintxiago lükek, ta herioak bethi ogen dialakoz, hilari deusere, bena bai zerbait kontzientziari; ezi *monopolioa* dük ohoiñkeriaren askazi hüillenena, nonbait ere eskiribüz bere kastigoa diana. Jarraik ezak hik bihoztoiki hire egingeía, lan guzietan dük büztana gaitzena. Eztükek nabasiki auher hire liburua beno jakintsuago eztirener. Ekhar izadak azkentzia, ikhusi nahiaz hüskaraz, ditadak izigarri gaiñtzen egarria.

[218] Ez bada huts, *hasliar* ez da inon bildua; *hasleren* sinonimoa litzateke.

<32r> **Berécita XIV**

Haorren errekeñtatzias

Hassi behar nundukian bérécitias dut liburu hao accabiren, diot, haorren errekeñtatzias. Utziric eré askéna, estaitéké orotaric méhie-na, béna bay garhantzéna; hartacos eré, da etcheco anderer heben es-kentzen, dutialacos hentzat liburiac dian gañzetaric irabazgarriéna.

Ginco Jaonaren lanétaric, duda baguéric, da guizona beré urudiala eguin diana, ta soiñtaric eré pperestu denian backhoitza haren ppartes dutian lañdoriac, nañcarri²¹⁹ sereñtzonac. Delacos beré lanas gelossi, de-reño manhatu zañtéranda dadin beré beharrétara bethi.

Haorrétaric da mundiaren hatzarretic orañ artio, da guizona lurraren edercaya. Béguien eretzian dutugun senthagaillac harentzat dirade languilé handienaren obra issigarriac, megopiari²²⁰ izkendun seculacos iskidesgarri²²¹ issanen dirénac.

Esta haorric Ginco Jaonarekila batian guizonguey esténic, béna nola ta <32v> nolaco dattekian, harec baissic estakiana. Haren escutic dabil-la guizona sartzetic herioaladrano, bena dérée, dañteskian artécan, añ-ta-amec errekeitia, ta sor jarrañkiguey bidia. Dugun ikhous certan eguin-bidé hori dagoan.

So eguin bessa amac, edo unhudiac, haorra sendotzu edo eritzu sorthu denéz, loa hon diane. Sabel minari gogo eman, orosbat hanco hanturari. Hongarriac behar bessalaco diradianez, irussiric eré halaco. Obietan zaoriric badiane. So; hetaric faltas, haor hanitz hiltzen dirade, bissi liraitékienetaric.

[219] *Nahikari* naturala da Akitaniako mintzoetan; Egiategik *h-* gabe idazteak Larramendiren *naicari* salatzen duke.

[220] “Espíritu”, “inteligencia, sustancia espiritual” (Lar). OEHK Egiategiren adibi-dea dakar: *Zer den konbeni megopiari ta arrazoari* (Egiat 261).

<32r> **Berezita XIV**

Haurren errekeitatziaz

Hasi behar nündükian berezitziaz düt libürü hau akhabiren, diot, haurren errekeitietzaz. Ützirik ere azkena, eztaiteke orotarik mehiena, bena bai garhantzena; hartakoz ere, da etxeko anderer heben eskentzen, dütialakoz hentzat libüriak dian gaizetarik irabazgarriena.

Jinko Jaunaren lanetarik, düda bagerik, da gizona bere ürüdiala egin diana, ta zoiñtarik ere pherestü denian bakhoitzta haren phartez dütian laidoriak, naikarri²¹⁹ zereitzonak. Delakoz bere lanaz jelosi, dereio manhatü zaiteranda dadin bere beharretara bethi.

Haurretarik da mündiaren hatsarretik orai artio, da gizona lürraren ederkaia. Begien eretzian dütügün senthagaillak harentzat dirade langile handienaren obra izigarriak, megopiari²²⁰ izkendün sekülakoz izkidezgarri²²¹ izanen direnak.

Ezta haurrik Jinko Jaunarekila batian gizongei eztenik, bena nola ta <32v> nolako datekian, harek baizik eztakiana. Haren eskütik dabila gizona sartzetik herioaladrano, bena dereie, daitezkie artekan, aita-amek errekeitia, ta zor jarraikigei bidia. Dügün ikhus zertan eginbide hori dagoan.

So egin beza amak, edo ün hüdiak, haurra sendotsü edo eritsü sorthü denez, loa hon diane. Sabel minari gogo eman, orozbat hanko hantürari. Hongarriak behar bezalako diradianez, irüsirik ere halako. Obietan zauririk badianez so; hetarik faltaz, haur hanitz hiltzen dirade, bizi liraitiekienetarik.

[221] “Incomprehensible, *izquidezgarria*” (Lar).

Ardura haorra fflaccu da, sortzian ukhen dutian minétzas. Halaco denian, engoschatzen da ardura. Mescabu hetan sour lama batékila mihia ahoaren ultzazenétic²²² appaltu behar sereïo, ceren eta hatz essin ukenés beïta ordian hiltzen. Ingoischac igaranen sereïtzo deréïolaric unhudiac haorrari didhi²²³ eskérta ardura egoskíerassiren.

Estirokenian haorrac egosk, so eguin ahoala. Ez ukhenic eré mihia- ren saiña llabur, lothuric ultzatzénila dago, erran dugun bessala behar sereïo appalthu.

Guibel herchia denian erorten, consouda handiaren²²⁴ sainac zappaturic, baba irin doïala ardon gorrian edo arotzé hourian²²⁵ herakiric plastu²²⁶ bat essar uskian.

Borsala denian herchia erori, *sceau de Salomon* saiñ cey gros pinto ardon chourian hoguey ta laor orénés egonic, oiñhalian igaran, ta hartaric hirouretan edanérassi. Ardoa <33r> haorrac hugu badu erdia hour essar. Saiñac sappaturic minian gaiñen essar ta tinca.

ESSIN ISSURI denian haorra, esponja bat eznian boustiric ta eznia barachouriaréki herakituric cian gaiñen essar; bestiala hirour oiñhou ta hirour arraotze gorrintzu ppalan erréric bi oýhalen artian sabelaren gaiñian essar. Hirour orénen landan berris.

SOBERA ISSURIAN. LAOR onza hour egossiric hartan agrimoina, *bourse a berger, plantain*,²²⁷ ta *centinode*²²⁸ herakerassiric, haïékila hirour onza khalamu bihi sappaturic, hirour pintoac biétara agorturic, ta oiñhalian igaranic laor onza sucré essar. Arrathoen hongarria dragma baten pessian

[222] Ondoko paragrafoan ere. Testuinguruagatik ahoaren atala izan liteke.

[223] Izkribuan <didhi> grafia. Orotara, Egiategik bitan erabiltzen du <dh> digrafoa; cf. *adheratzen* 11v.

[224] Cf. fr. *consoude* “plante de la famille des bourraches dont une espèce (*grande consoude* ou *consoude officinale*), autrefois réputée capable de consolider les chairs, est utilisée en médecine comme astringent” (TLF).

[225] Cf. fr. *eau de forgeron*. Frantsesezko lan batean antzeko pasartea atzeman dugu: “*Cataplasme contre la chute du fondement*. Prenez de la racine de grande consoude pilée, et de la farine d’Orobe, de chacune parties égales. Faites cuire le tout avec une suffisante quantité de gros vin nois, ou d’eau de forgeron, en consistance de cataplasme, que l’on retirera suivant le besoin” (Geoffroy 1750: 286).

Ardüra haurra flakhü da, sortzian ükhen dütian minetzaz. Halako denian, engoxatzen da ardüra. Meskabü hetan zur lama batekila mihia ahoaren ültzazenetik²²² aphaltü behar zereio, zeren eta hats ezin ükenez beita ordian hiltzen. Ingoixak igaranen zereitzo dereiolarik ünüdiak haurrari dithi²²³ ezkerria ardüra egoskieraziren.

Eztirokenian haurrak egosk, so egin ahoala. Ez ükhenik ere mihiaren zaiña llabür, lothürrik ültzazzenila dago, erran dügün bezala behar zereio aphalthü.

Gibel hertxia denian erorten, konsuda handiaren²²⁴ zainak zaphatürrik, baba irin doiala ardon gorrian edo arotze hurian²²⁵ herakirik plastü²²⁶ bat ezar üzkan.

Bortzala denian hertxia erori, *sceau de Salomon* zaiñ sei gros pinto ardon xurian hogeï ta laur orenez egonik, oihalian igaran, ta hartarik hiru-retan edanerazi. Ardoa <33r> haurrak hügü badü erdia hur ezar. Zaiñak zaphatürrik minian gaiñen ezar ta tinka.

EZIN ISÜRI denian haurra, esponja bat esnian bustirik ta esnia baratxuriareki herakitürrik zian gaiñen ezar; bestiala hirur oiñhu ta hirur arrautze gorrintsü phalan erorerik bi oihalen artian sabelaren gaiñian ezar. Hirur orenen landan berriz.

SOBERA ISÜRIAN. Laur ontza hur egosirik hartan agrimoina, *bourse à berger*, *plantain*,²²⁷ ta *centinode*²²⁸ herakerazirik, haiekila hirur ontza khalamü bihi zaphatürrik, hirur pintoak bietara agortürrik, ta oihalian igaranik laur ontza zükre ezar. Arrathoen hongarria dragma baten phezian sal-

[226] *Plastu* forma ez da OEHN; *enplastu* sarreran *enplasto*, *enplastre*, *enplastro* & *enplaztu* bilduak dira.

[227] “Plante herbacée annuelle ou vivace, aux feuilles disposées en rosette et aux fleurs réunies en épis, et dont on connaît de nombreuses espèces sauvages et cultivées. Synonymes populaires : *corne de cerf*, *herbe aux puces*”, TLF, s.v.

[228] Frantsesez *renouée des oiseaux*, *trainasse*, *herbe aux cent nœuds* izenez ere ezaguna.

saldan erhaotzturic, hirour goïsez arront edanerassiric sendo liro tros²²⁹ bat ohian issuria ichourten dian guizona.

LEHERTARZUNA edo SANKHARTARZUNA sankhartetan heltzen da haorrer berotarzunétic edo theiutarzunétic. Lehen egunian ardura behi eznes ukhus. Gorritarizona igaran datékénian, *plantin* herakerassiric hour hartan eré hour latzun essarriric doïala, 24 oren ppaossian issana ta oïhalian igarana algareki nahas, ta hares ardura beréca, idorka eré oïhala chouri ta haorrari essar.

RACHITISSA da haorrac concertzen, makhurtzen ta chancutzen dirénian beré trossetan, ez jakinic nola, ez etare cergatic. Har idi hessuraren mamitu edo hunetic, genté sanoaren issuritic, ta ardo gorri; algareki eméki herakerassi humicétarzuna alchatu déno, oïhalian igaran, ta haréki nahas tchitchari olio,²³⁰ bi gros balenaren mamitic, ta gros bat insaor muscada olio. Gaiza hekila haorraren hessur biscarra bere lucétarzunian beréca.

TCHITCHARI OLIOA. Delacos saiñ erien medica issigarri hona, dugun haren esculana eman. <33v> Bernissatu den ontzian lur tchitchari essar, ta oligai²³¹ edo oliba olios betha, belhar issertzu²³² sombaitekila. Ontzia honki thappa, ta gorotz beroaren barnian essar. Sombaït egunen landan olio senthagaïllatzua²³³ eguina dateké, da dembora lucez beguira daïté-kiana.

ERREDURAC diradé sobera ardura haorrer heltzen, berac suiála diradnian erorten. Etché hona estaïteke mericé hao baguétaric. Har onza ta erdi oliba olio hobenetic. Onza bergina esco, ta bi arraotzé gorrintzu haotz pian gogortiac. Hourtu datekénian escoa su estian, olio ta arraotzé gorrincoac ta mirize²³⁴ artio algar nahas. Berritan eguncal oïhal chourian heda mericia ta minari lothérassi.

Lehia denian ta medica eguina deno, ffitez erradura hour hotzian sar, oïhalac eré boustiric ber hourian essar, miñen gaiñen. Tobac²³⁵ os-toac, diren idor edo berdé, ardon beroas gatz appur batekila boustiric ta minari lothuric, dirade mikhalta,²³⁶ zaori eré gussien medica segura.

[229] “Troxa’.

[230] “Omphacino, aceite de olivas verdes, *cizarolia*” (Lar).

[231] “Aceituno, *oliboa, oligaya*” (Lar).

[232] “Plein de sève” (Lh).

dan erhaustürük, hirur goizez arront edanerazirik sendo liro troz²²⁹ bat ohian isüría ixurten dian gizona.

LEHERTARZÜNA edo ZANKHARTARZÜNA zankhartetan heltzen da haurrer berotarzünetik edo theiütarzünetik. Lehen egünian ardüra behi esnez ükhüz. Gorritarzüna igaran datekenian, *plantain* herakerazirik hur hartan ere hur latsün ezarririk doiala, 24 oren phausian izana ta oihalian igarana algarreki nahas, ta harez ardüra bereka, idorka ere oihala xuri ta haurrari ezar.

RAKITIZA da haurrak konkortzen, makhürtzen ta xankützen direnian bere trozetan, ez jakinik nola, ez etare zergatik. Har idi hezürraren mamitü edo hünetik, jente sanoaren isüritik, ta ardo gorri; algarreki emeki herakerazi hümizetarzüna altxatü deno, oihalian igaran, ta hareki nahas txitxari olio,²³⁰ bi gros balenaren mamitik, ta gros bat intzaur müska da olio. Gaiza hekila haurraren hezür bizkarra bere lüzetarzünian bereka.

TXITXARI OLIOA. Delakoz zaiñ erien medika izigarri hona, dügün haren eskülana eman. <33v> Bernizatü den ontzian lür txitxari ezar, ta oligai²³¹ edo oliba olio betha, belhar izertsü²³² zonbaitekila. Ontzia honki thapha, ta gorotz beroaren barnian ezar. Zonbait egünen landan olio sentha-gaillatsua²³³ egina dateke, da denbora lüzez begira daitekiana.

ERREDÜRAK dirade sobera ardüra haurrer heltzen, berak süiala diradianian erorten. Etxe hona eztaiteke merize hau bagetarik. Har ontza ta erdi oliba olio hobenetik. Ontza berjina ezko, ta bi arrautze gorrintsü hauts pian gogortiak. Hurtü datekenian ezkoa sü eztian, olio ta arrautze gorrinkoak ta mirize²³⁴ artio algar nahas. Berritan egünkal oihal xurian heda merizia ta minari lotherazi.

Lehia denian ta medika egina deno, fitez erradüra hur hotzian sar, oihalak ere bustirik ber hurian ezar, miñen gaiñen. Tobak²³⁵ ostoak, diren idor edo berde, ardon beroaz gatz aphür batekila bustirik ta minari lothürük, dirade mikhalta,²³⁶ zauri ere güzien medika següra.

[233] “Qui fait merveille de tout”, Duvoisin, ap. OEH, s.v. *sendagailatsu*.

[234] Hemen *mirize* aditzoina da.

[235] OEHk badu *tabak*, baina ez *tobak*. Aldaera segurua da; cf. *tobak* 37r & 47v, *tobakaren* 37r.

[236] “Plaga, calamidad, *gaitzetea*, *micalte*” (Lar); ohart egokitzapen fonologikoaz.

OSPELAC dutianian haorrac astalétan edo eskietan. Hatzkeriña²³⁷ (léherturatic bagué) basic eztianian, salbia ardo gorrian herakérassi, berritan egunian berokiéna oren erdi baten hoiñ edo eski eriac essar barnen. Leherturac aldís dutianian, arrathona errerassiric, haren haotza minian essar berritan eguncal.

PANARISA.²³⁸ Min orotatic oroena ta gaitzenetatic bata. Har bost onza arraçigña,²³⁹ hambesté esco holli berritic, bi onza *diachilum* chouri, ta biga *diachilum* bels, libera bat gourhi fresc maïastzecotic edo setemerecotic. Oro bata bestiaren landan hourterassi, guéro oro batetan eméki herakerassi oren erdi bat, souresco espatulareki nahasten dutussuno. <34r> Meriza egina denian oiñhal chourian essar, beréca mina goiz oros, essar pplastia, oiñhalés trossa. Mina honki dian oiñhala egotz, berriric essar. Botoa agueri den khal²⁴⁰ moutz. Eskia ta bessoa aïgardentez demboras demborala beréca ukhondoladrano. Sangra besté bessotic denian mina arrabohin.²⁴¹

Minaren hatzarrian, arraotzé fresc gorrinco batetan dithari erdi bat gatz essar, jo algar, harés erhia beréca, oiñhalés trossa berritan eguncal, sendotu déno.

LEHERTARZUNAC edo adarrac. Hoiñentzat merize bat eguin. Har libera erdi bat gourhi fresc, laor onza esco berri, hirour onza *urhé canet*, bost graspa mahatz bels. Oro oren laorden bat algareki nahas herakérassi, oiñhalian igaran, ta harés bereca mina oherat beno lehén. Houra garagara egossi dianac sendo liro eré berac min hec, hatzarrian harez ukhusten badirade.

ODOLAREN bararassiteco bada bidé hanitz: atzuna ontza sappaturic ebakian essarriric, otzo-putzaren erhaotza, ta haritz oñdo ontza sappaturic. Hec oro minian gaiñen essarriric bararassiren dié odola, bakhoiski askenac. Jaon Erregué senac secretu hao erossiric manhatu sian barreïa ladin mundu gussian; esta guérostic barberic oñdo hartaric sacolan estianic. Udarén askentzian bilzen da. Oñdo hourac haritz saharrer tiesso da-

[237] OEHk badu *hazkeria* “rascadura”, baina ez *hazkeriña*. *Ekheian* ageri da; hona Peillenen definizioa: “hazkaerazten duen mina, esp. *comezon*, fr. *demangeaison*” (1983: 694).

[238] “Panadizo, inflamación de la punta de los dedos” (Azkue ap. OEH); cf. fr. *panaris*.

[239] Euskara batuaren *erretxina*.

OSPELAK düttianian haurrak aztaletan edo eskietan. Hazkeriña²³⁷ (lehertürarik bage) baizik ezttianian, salbia ardo gorrian herakerazi, berri-tan egünian berokiena oren erdi baten hoiñ edo eski eriak ezar barnen. Lehertürak aldiz düttianian, arrathona errerazirik, haren hautsa minian ezar berri-tan egünkal.

PANARISA.²³⁸ Min orotarik oroena ta gaitzenetarik bata. Har bost ontza arraziña,²³⁹ hanbeste ezko holli berritik, bi ontza *diachilum* xuri, ta biga *diachilum* beltz, libera bat gurhi fresk maiatzekotik edo setemerekotik. Oro bata bestiaren landan hurterazi, gero oro batetan emeki herakerazi oren erdi bat, zurezko espatüla-reki nahasten düttüzüno. <34r> Meriza egin denian oi-hal xurian ezar, bereka mina goiz oroz, ezar plastia, oi-halez troza. Mina honki dian oi-hala egotz, berririk ezar. Botoa ager den khal²⁴⁰ mutz. Eskia ta besoa aigardentez denboraz denborala bereka ükhondoladrano. Sangra beste besotik denian mina arrabohin.²⁴¹

Minaren hatsarrian, arrautze fresk gorrinko batetan dithari erdi bat gatz ezar, jo algar, harez erhia bereka, oi-halez troza berri-tan egünkal, sendotü deno.

LEHERTARZÜNAK edo adarrak. Hoiñentzat merize bat egin. Har libera erdi bat gurhi fresk, laur ontza ezko berri, hirur ontza *urhé canet*, bost graspa mahats beltz. Oro oren laurden bat algarreki nahas herakerazi, oi-halian igaran, ta harez bereka mina oherat beno lehen. Hura garagarra egosi dianak sendo liro ere berak min hek, hatsarrian harez ükhüzten badirade.

ODOLAREN bararaziteko bada bide hanitz: atsüna ontsa zaphatürrik ebakian ezarririk, otso-pützaren erhautsa, ta haritz oñdo ontsa zaphatürrik. Hek oro minian gaiñen ezarririk bararaziren die odola, bakhoizki azkenak. Jaun Errege zenak sekretü hau erosirik manhatü zian barreira ladin mündü güzian; ezta geroztik barberik oñdo hartarik sakolan ezttianik. Üdaren azkentzian biltzen da. Oñdo hurak haritz zaharrer tieso

[240] Usuenik *-kal* atzizki gisara analizatua da: *egunkal*, *astekal*, *hilabetekal*, etab. Hemen inflexioa bere men hartzen du, '(aldi) bakoitzean' erran-nahiaz.

[241] "(S. saug), porté à la contradiction (cf. gasc. *bouhit*)", Lh, s.v. *arrabuhin*.

goetzé. Achala idek, marteillias harrian gaiñen jo esponja bessein mardo déno. Odol uthur-beguian dremendena essar, oiñhalés tinca, sendotzeco bestéric estu béharric.

<34v> KHOSSU AOSSIKIAS, losseras, listorras, erlias, aiñharbas etc. dirade ardura haorrac aossikiric. Ppico eznés ffites beréca mina, edo sabia, edo rhua osto, edo uthur-buminca²⁴² sappaturic, edo minian essar, bereca eré senes cerfuillareki.²⁴³

Suguiaren aossikian, bissar nabelas arhinski erdira larria copa²⁴⁴ aizutzua edo *ventosa* jar, khossia odolareki nahas jalki dadin. Theriaca²⁴⁵ honetic minen gaiñen essar, eriari ere ardoan nahassiric edanérassi. Bispirour onza *salda chouri* deitzen den belhararen anoutic, theriacaren faltas, ez mésperécha.

OÑDO KHOSSUTZUEC ardura dié familia gussiac hilérassi. Mina bomicé handis, bessoen bihurtzias. Laïster biñagré hourareki nahassiric edanerassi. Ber demboran ere ber biñagria estiareki nahassiric du khossia camporat akhassatzen.

Khossia denian issigarri ta barnia dianian arrascatzen, oliva olio, amanda esti olio, hirour edo laor onza, ta ezné bero hanitz edanérassi.

Khossia loatzu²⁴⁶ bada sangra, ursuns²⁴⁷ éraguin, ta odola ahalena assota.

HELGAITZAREN, sangradura arhin bat eguin haorrari, gutic ezné, gaschour edanerassi guibelécoetaric, ta kinkina appur bat gaschourian essar.

HELGAITZ JOAN-GILIAN. Bassa-arhantzé achala herakiric, hour hartaric haorari edanérassi.

[242] “Mastuerzo, yerva, *bumincâ*” (Lar). *Üthürri-belhar* (Foix, ap. OEH s.v. *iturri-belhar*), hots, fr. *cresson*.

[243] Cf. fr. *cerfeuil* “herbe appartenant à la famille des Ombellifères” (TLF).

[244] “*Ventosa, copá, ventosá*” (Lar).

[245] OEHk *triaka* “antídoto” du, eta 2. adieran *teriaka* “receta”, Jean Miranderen adibide batekin ilustratua. Aldiz, hemen beste adiera bat dateke, cf. fr. *thérique* “préparation connue depuis l’Antiquité, contenant plus de cinquante composants appartenant aux trois règnes de la nature (parmi lesquels une dose assez forte d’opium) et ayant des vertus toniques et efficaces contre les venins, les poisons et certaines douleurs”.

dagoetze. Axala idek, marteilliaz harrian gaiñen jo esponja bezein mar-
do deno. Odol üthür-begian dremendena ezar, oihalez tinka, sendotzeko
besterik eztü beharrik.

<34v> KHOZÜ AUSIKIAZ, lozeraz, liztorraz, erliaz, aiñharbaz etc. dirade
ardüra haurrak ausikirik. Phiko esnez fitez bereka mina, edo sabia, edo
rua osto, edo üthür-büminka²⁴² zaphatürrik, edo minian ezar, bereka ere
senez zerfüillareki.²⁴³

Sügiaren ausikian, bizar nabelaz arhinzki erdira larria kopa²⁴⁴
aizütsua edo *ventosa* jar, khozia odolareki nahas jalki dadin. Theria-
ka²⁴⁵ honetik minen gaiñen ezar, eriarri ere ardoan nahasirik edanerazi.
Bizpirur ontza *salda xuri* deitzen den belhararen anutik, theriakaren fal-
taz, ez mesperexa.

OÑDO KHOZÜTSUEK ardüra die familia güziak hilerazi. Mina bomize han-
diz, besoen bihurtziaz. Laister biñagre hurareki nahasirik edanerazi. Ber
denboran ere ber biñagria eztiareki nahasirik dü khozia kanporat akha-
zatzen.

Khozia denian izigarri ta barnia dianian arraskatzen, oliba olio,
amanda ezti olio, hirur edo laur ontza, ta esne bero hanitz edanerazi.

Khozia loatsü²⁴⁶ bada sangra, ürzüntz²⁴⁷ eragin, ta odola ahalena azota.

HELGAITZAREN, sangradüra arhin bat egin haurrari, gütik esne, gaxur
edanerazi gibelegoetarik, ta kinkina aphür bat gaxurian ezar.

HELGAITZ JOAN-JILIAN. Basa-arhantze axala herakirik, hur hartarik haurra-
ri edanerazi.

[246] Cf. *logatsu*, “pris d’une grande envie de dormir” (Lh); hemen gehiago ‘lo egin-
garri’.

[247] Menturaz *urtzintz* ‘éternuement’ Zuberoako *ü - i > ü - ü* aldaketa zaharra
erakutsiko lukeen aldaera lekukotugabea? Bestenaz ez dakigu zer litekeen.

HELGAITZ CARTIAN. Edo hirour eguncalétan²⁴⁸ bost onza ardo chouritan onza bat coriandra²⁴⁹ bihi erhaosturic 24 orenez barnen utz, igaran oiha-
lian ta edanerassi. <35r> Bestéla, har kinkina erhaosturic, *diaprum solu-
tif*,²⁵⁰ pesca²⁵¹ lili syropetic, bederataric onza bat, ta scrupula²⁵² bat gatz
ammoniac. Honki oro nahassiric, batetan opiata bat eguin, soiñtaric eriac
barouric goizan ta arratzan cey egunés arront bi gros aldical du hartu-
ren.

KINKINA²⁵³ da helgaïtzen etzaïa ta medica kharatzetatic hobénéna,
béna gogo guehiago galtho diana. Genté gussiari esta bardin hon. Bol-
har flakier, odol eguin diener, gaïtz basic eguin eliroy; orobat ostruccion
peco sabelian diéner. Agueri dirénac herechien berotarzunetic ta larria-
ren idortazunetic. Halaco khorpitzetan dagoenian helgaitza, chahal edo
oïllasco saldan, Narbonaco estian ta *capilaire* syropian bederataric onza
bat, haiékila cey gros kinkina hobenétic, algareki nahas, ta laor ppar-
tetan erthail.²⁵⁴ Lehéna hotza hasten denian ardo beïré tchipi batetan
eman eriari, ta beste hirourac 24 orénetaric 24 orenetara, den helgaitza
gin edo ez. Bena biciago agueri bada utz kinkina, helerassi estéssan he-
rioa.

HOIĹLIDURA haorrétan da eritarzunaren seiñalia. Egoskiérassi beno le-
hen, ehiago²⁵⁵ arroza palé mehenen syropian rhubarba²⁵⁶ hour tchorta
sombaitekila edo saffra hourarekila nahassiric edanerassi. Medica harez
akhi datékenian, syrop violatian ecrebissa²⁵⁷ begui edo bassa-chicoréa
saiñ erhaosturic edanerassi, ta haréki guibelego arhinic olio amanda es-
tiaréki nahassiric eman.

UNHUDIAREN ASCURRIA espada mediken araoila, haorrari aohar dirade. Eznia
hon dian, gaiza gassiric, agréric, edo <35v> beroric jan estéssan. Ardoas
ppaïra dadin. Saldac goïz oros chahal araguis edo oïllascos bassa-chicorea
hanitzeki eguinic har detzan. Ez potec ez nigarrec haorrari estereïe
haiñbesté hon eguinen essies salda hoïec, ez etare haiñ laister sen-
doerassiren.

[248] ‘Hiru egunean behin’.

[249] Fr. *coriandre*, esp. *cilantro*.

[250] “Préparation pharmaceutique purgative dont le principal ingrédient est la pulpe de pruneaux” (TLF s.v. *diaprun*).

[251] Zub. *pheska* ‘mertxika’.

[252] Cf. fr. *scrupule* “petit poids dont se servaient les apothicaires valant la vingt-quatrième partie de l’once” (TLF).

HELGAITZ KARTIAN. Edo hirur egünkaletan²⁴⁸ bost ontza ardo xuritan ontza bat koriandra²⁴⁹ bihi erhaustürrik 24 orenez barnen üt, igaran oi-halian ta edanerazi. <35r> Bestela, har kinkina erhaustürrik, *diaprum solutif*,²⁵⁰ peska²⁵¹ lili siropetik, bederatarik ontza bat, ta skrüpüla²⁵² bat gatz *ammoniac*. Honki oro nahasirik, batetan opiata bat egin, zoiñtarik eriak barurik goizan ta arratsan sei egünez arront bi gros aldikal dü hartüren.

KINKINA²⁵³ da helgaitzen etsaia ta medika kharatsetarik hobenena, bena gogo gehiago galtho diana. Jente güziari ezta bardin hon. Bolhar flakier, odol egin diener, gaitz baizik egin eliro; orobat ostrükzione peko sabelian diener. Ageri direnak herexien berotarzünetik ta larriaren idortazünetik. Halako khorpitzetan dagoenian helgaitza, xahal edo oillasko saldan, Narbonako eztian ta *capilaire* siropian bederatarik ontza bat, haiekila sei gros kinkina hobenetik, algarreki nahas, ta laur phartetan erthail.²⁵⁴ Lehena hotza hasten denian ardo beire txipi batetan eman eriari, ta beste hirurak 24 orenetarik 24 orenetara, den helgaitza jin edo ez. Bena biziago ageri bada üt kinkina, helerazi eztezan herioa.

HOILLIDÜRA haurretan da eritarzünaren seiñalia. Egoskierazi beno lehen, ehiago²⁵⁵ arrosa pale mehenen siropian rübarba²⁵⁶ hur txorta zonbaitekila edo safra hurarekila nahasirik edanerazi. Medika harez akhi datekenian, sirop biolatian ekrebiza²⁵⁷ begi edo basa-xikorea zaiñ erhaustürrik edanerazi, ta hareki gibleko arhinik olio amanda eztiareki nahasirik eman.

ÜNHÜDIAREN AZKÜRRIA ezpada mediken arauila, haurrari auher dirade. Esnia hon dian, gaiza gazirik, agrerik, edo <35v> berorik jan eztezan. Ardoaz phaira dadin. Saldak goiz oroz xahal aragiz edo oillaskoz basa-xikorea hanitzeki eginik har detzan. Ez potek ez nigarrek haurrari eztereie haiñbeste hon eginen eziez salda hoiiek, ez etare haiñ laister sendoeraziren.

[253] “Quina” (OEH).

[254] “Dividir, clasificar”, OEH s.v. *ertailtu*, Egiategiren adibide honekin ilustraturik: *Aristotak net erthailten dütü ederki honki egin nahian, amorioa amorioan, adiskidegoa adiskidegoan ta araukida obretan.* (Egiat 211).

[255] ‘Errazago, aiseago’.

[256] ‘Arrabarba’, hots, fr. *rhubarbe*. Larramendik “ruibarbo, *erruibarbo*” du. OEHk sarrera bereizetan biltzen ditu *arrabarba* eta *erruibarbo*.

[257] Errekako karramarroa; cf. fr. *écrevisse* ‘petit crustacé d’eau douce’ (TLF).

AHULTARZUNIALA diradianian haorrac erorten, unhudé gastiago bat eman. Den araguitzu, himor hon, dian ezna berri, ezti, ta guissen. Bena ez ezrias ppaieràssi haorra, eztiano ossagarria arrahartu. Ffiteza-go gin sakeion, murru-osto idor erhaosturic saldan edanérassi, espada haorra bederatzu egunen landan hobeki, arguissaguiaren ilberrian ohi bessala arrahas, emaiten sereïolaric goiz oroz barouric haotz hartaric bi erhiés har daïtekiana.

SANKHO FLAKESSIAC. Bada haor laor ta bostguerren ourthetan ibil esteitakénic. Har hiébla,²⁵⁸ marjoléna ta joga osto, hirourétaric bardin. Algarekila sappa, jalki dakien anoa²⁵⁹ flascho²⁶⁰ baten doïala. Lur guissenés thappa, ta labian herakerassi ogui handi batec erretzeco behar dian demboras. Khent, utz hostera. Lurra idek, haotz flaschoa, ta barnen gogorturic dagoen aheta khent. Idi hessur hun har, ahetzareki bardin, algareki hourterassi, ta merezi²⁶¹ harez berokiena haorraren guibel-aspiac ta sanco-sagarrac bereca. Sarri sendo datéke.

PARALISIETAN, SCIATIKETAN, RHUMATISMETAN, ta SAÏNEN FLAKESSIA gussietan bada bidé llaburric. Atzunés mina bereca deno gorri, guero ardo chouris <36r> beréca. Ardura ber gaïza berrista. Berritan eguncal hamabi bihi antimoina gordin socré erhaostiareki har, hirour onza tchitchari olio, onza erdi bat terébanthina olio, gros bat gatz armoniac, ta onza bat espiritu ardo camfratutic,²⁶² oro algareki nahassiric, ta haïetas mirizéta bat eguinic bereca mina.

Espiritu ardo canfratia eguin daitéké gros erdi bat canfré²⁶³ onza bat aïgardent honian hourterassiric, hourt artécan²⁶⁴ beiré ontzi batetan ekhian essarriric. Oïhal idor batekila lehénic mina sinez ffreta, amoregatic suÿaren erétzian éguinic medica hobeki sor dadin, behar bada arraéguin. Ta larrian heltzen bada heresipella, meriziara ema daïtekian olio amanda esti appur bat da essarriren.

[258] Cf. fr. *hièble, yèble* “petit sureau à tige herbacée et à fleurs ombellées, blanches ou rosées, produisant des baies noires [...], dont les propriétés médicinales sont voisines de celles du sureau noir” (TLF).

[259] “Arno es la forma propia de la tradición septentrional, no suletina, donde se usa *ardu*, aunque no faltan en algún suletino, como Inchauspe, formas más “correctas” como *ardoa*, etc. Con todo, los suletinos Sauguis y Oihenart usan *arno*. [...] La variante *ano* se encuentra en los mixanos *CatLan* (junto a *arno*) y López (374) [...]” (OEH s.v. *ardo*). Egiategik *ardu* /arðũ/ erabiltzen du <ardou>, <ardon> & <ardo> grafiez; hemen, aldiz, *ano* landare baten zukua izan behar da.

AHÜLTARZÜNIALA diradianian haurrak erorten, ünhüde gaztiago bat eman. Den aragitsü, himor hon, dian esnia berri, ezti, ta gizen. Bena ez esniaz phairerazi haurra, eztiano osagarria arrahartü. Fitezago jin zakeion, mürrü-osto idor erhaustürük saldan edanerazi, ezpada haurra bederatzü egünen landan hobeki, argizagiaren ilberrian ohi bezala arrahas, emaiten zereiolarik goiz oroz barurik hauts hartarik bi erhiez har daitekiana.

ZANKHO FLAKEZIAK. Bada haur laur ta bostgerren urthetan ibil ezteitakenik. Har hiebla,²⁵⁸ marjolena ta joga osto, hiruretarik bardin. Algarrekila zapha, jalki dakien anoa²⁵⁹ flasko²⁶⁰ baten doiala. Lür gizenez thapha, ta labian herakerazi ogi handi batek erretzeko behar dian denboraz. Khent, ützhöztera. Lürra idek, hauts flaskoa, ta barnen gogortürük dagoen ahetzta khent. Idi hezür hün har, ahetzareki bardin, algarreki hurterazi, ta merezi²⁶¹ harez berokiena haurraren gibel-azpiak ta zanko-sagarrak bereka. Sarri sendo dateke.

PARALISIETAN, ZIATIKETAN, RÜMATISMETAN, ta ZAIÑEN FLAKEZIA güzietan bada bide llabürrik. Atsünez mina bereka deno gorri, gero ardo xuriz <36r> bereka. Ardüra ber gaiza berrizta. Berritan egünkal hamabi bihi antimoina gordin zukre erhaustiareki har, hirur ontza txitxari olio, ontza erdi bat terebanthina olio, gros bat gatz armoniak, ta ontza bat espritü ardo kanfratütik,²⁶² oro algarreki nahasirik, ta haietaz mirizeta bat eginik bereka mina.

Espiritü ardo kanfratia egin daiteke gros erdi bat kanfre²⁶³ ontza bat aigardent honian hurterazirik, hurt artekan²⁶⁴ beire ontzi batetan ekhian ezarririk. Oihal idor batekila lehenik mina zinez freta, amoregatik süiaren eretzian eginik medika hobeki sor dadin, behar bada arraegin. Ta larrian heltzen bada heresipella, meriziara ema daitekian olio amanda ezti aphür bat da ezarriren.

[260] “Flacon, bouteille” (Lh); cf. esp. *frasco*.

[261] “Ungüento, miritz” (Lar). Egiategik *merize(tü)* 33v, *meriza* 34r, *mirize* 33v, *miritze* 44v & *mirizeta* 36r idazten du.

[262] “Alcanforado. Zangoetan arpak lotzen badira, olio kanfratuarekin behar dira thorratu. *EskLAlm* 1856” (OEH).

[263] Fr. *camphre*, esp. *alcanfor*.

[264] Denbora muga adierazten duen postposizioa, ‘arte’.

PLURESIA²⁶⁵ da concaitz²⁶⁶ herioac dian eritarzuna. Ipper-khaldi²⁶⁷ batec, ta hour hotz batec bero dianari dereië ardura herioa. Bada hartara eré bidé. Lehena bi sangradura. Guero bi ahurreta atzun sappaturic bi onzatan oliba olio ta beire ardo hérakerassi gobelet baten doñala, oñhalian igaran ta eriarri edanerassi, beroki estal. Ber demboran platu bat urso hongarria certhagiñan essar, ta berotzen deno biñagre edo aigardent gaiñetic ichour boustitzeco. Oihalian hedaturic minen gaiñen essar ta tinca. Edatera aldis eriarri, hirour orenatic hirour orenetara, ahurreta bat borracha,²⁶⁸ haiñbesté buglosa,²⁶⁹ ta *poirée*, ta bassa-chicorea algareki herakiric, beroki edanerassi. Hassiren denian thuac eguiten, essarriren <36v> sereïo tisanan onza ta erdi syrop bioletta edo guimauba.²⁷⁰ *Coquélicot* ere lilia herakiric, ta sucriareki nahassiric urgaisten du bor-thiski bolharra eriarri.

PICOTTA. Uscal herriétan esti edo bero delacos aïria, esta heirotzua eritarzuna. Alabaderé, ginguey denian, helgaitz ascarra ta bomitzias emaiten dutu seiñaliac. Sombait aldis ere laïsterkérias, erraiñen miné-tzas, suntzur minas, ta buru hunaren jaotztécas. Uguruc mintza dadin bera natura edo iceta.²⁷¹ Cerbait gaïstoric mehatchatzen badu, buria edo bolharra arrapatu nahi badutu, sangradura hon bati²⁷² laïster. Aïria khamberan ardura khambia. Eriari sabela los etchek. Guibeletacoaric ardura, bethi edatéra arhan hour, ta hascurri salda arhinac. Picotta jalkhitzen deno ta chouritzen, lantzeta-khaldis chilha zauriac. Idorrerassiteco, caracollac bere cuscuïliekila erho, bardin sucré essar, ta mericé harekila beréca picotac. Hatzarrian bomicérassi eria.

THONAC. Sortzepénac emanac doatza borracha saiñ binagré rozat ascarrenian trempan issanic, ta hour harez ardura thonac ukhussiric. Emekis-emeki joanen diradé.

[265] Cf. fr. *pleurésie*, “inflammation aigüe ou chronique de la plèvre, accompagnée ou non d’épanchement dans la cavité pleurale” (TLF); ohart egokitzapen fonologikoaz.

[266] “A horcajadas” (OEH, s.v. *konkatx*, Egiategiren etsenpluekin).

[267] ‘Ipar haize kolpe’. OEHK ez du *ipher* aldaera Zuberoan bildu. “Las formas *k(h)aldi* y *k(h)aldu* sólo se documentan como segundo miembro de compuestos y en autores suletinos.”

[268] Ez da OEHK jasotzen duen *borraxa* 1 eta 2, baizik eta fr. *bourrache* “plante médicinale annuelle, à fleurs bleues, à feuilles velues, de la famille des borraginacées, et ayant des vertus sudorifiques” (TLF).

PLÜRESIA²⁶⁵ da konkaitz²⁶⁶ herioak dian eritarzūna. Ipher-khaldi²⁶⁷ batek, ta hur hotz batek bero dianari dereie ardūra herioa. Bada hartara ere bide. Lehena bi sangradūra. Gero bi ahūrreta atsūn zaphatūrik bi ontzatan oliba olio ta beire ardo herakerazi gobelet baten doiala, oiha-lían igaran ta eriarí edanerazi, beroki estal. Ber denboran plastū bat ūrzo hongarria zerthagiñan ezar, ta berotzen deno biñagre edo aigardent gaiñetik ixur bustitzeko. Oihalian hedatūrik minen gaiñen ezar ta tinka. Edatera aldiz eriarí, hirur orenatik hirur orenetara, ahūrreta bat borra-xa,²⁶⁸ haiñbeste bŭglosa,²⁶⁹ ta *poirée*, ta basa-xikorea algarreki herakirik, beroki edanerazi. Hasiren denian thuak egiten, ezarriren <36v> zereio tisanan ontza ta erdi sirop bioleta edo gimauba.²⁷⁰ *Coquélícot* ere lilia herakirik, ta zŭkriareki nahasirik ūrgaizten dŭ borthizki bulharra eriarí.

PIKOTA. Ūskal herrietan ezti edo bero delakoz airia, ezta heirtsua eritarzūna. Alabadere, jingei denian, helgaitz azkarra ta bomitziaz emaiten dŭtŭ seiñaliak. Zonbait aldiz ere laisterkeriaz, erraiñen minetzaz, zŭntzŭr minaz, ta bŭrŭ hŭnaren jauztekaz. Ūgŭrŭk mintza dadin bera natŭra edo izeta.²⁷¹ Zerbait gaiztorik mehatxatzen badŭ, bŭria edo bolharra arrapatŭ nahi badŭtŭ, sangradūra hon bati²⁷² laister. Airia khanberan ardūra khanbia. Eriarí sabela loz etxek. Gibeletakoarik ardūra, bethi edatera arhan hur, ta hazkŭrri salda arhinak. Pikota jalkhitzen deno ta xuritzen, lantzeta-khaldiz xilha zauriak. Idorreraziteko, karakollak bere kŭskŭilliekila erho, bardin zŭkre ezar, ta merize harekila bereka pikotak. Hatsarrian bomizerazi eria.

THONAK. Sortzepeñak emanak doatza borraza zaiñ binagre rozat azkarrenian trenpan izanik, ta hur harez ardūra thonak ūkhŭzirik. Emekiz-emeki joanen dirade.

[269] “Lengua de buey, buglosa, lenguaza, melera” (Lcq ap. OEH, s.v. *idi-mihi*). Frantsesez ez dugu izen hori atzematen, baina bai *vipérine faux-plantain* (*echium plantagineum*), *vipérine à feuilles de plantain* edo *vipérine pourpre*.

[270] OEHk adibide bakarra bildu du, *Saint Julien* pastoralekoa. Egiategik *gimalba* 41r nahiz *gibalma* 37r idazten du; cf. fr. *guimauve*.

[271] “Naturaleza, agregado de todo el universo, iceta” (Lar).

[272] Iduri luke datibo hau gobernatzen duen aditza eliditua dela (*lothŭ?*).

BURIAREN eritarzunetan, non etaré beïtateké buruco mina, han tchitchaiña²⁷³ lotherassi. Odolétic bada, mina igaranaassiren du. Himo-retaric²⁷⁴ hunari tinco direnetaric bada, onza bat cabaret²⁷⁵ osto idorturic ta erhaosturic, ta erdi bat gros *ammoniac* nahassiric, laor edo bost bihi hartaric har ohïan sartzian, arront sombait egunez hon eguinen du. Bena medica <37r> harés ppaïra bedi beguietan min dianac, sudurrétic odol ichourten dianac, burhungurietan, ta emasté issorra denac.

HIMOR HOTZETIC²⁷⁶ giten denian buruco min gaïtza, betoïna²⁷⁷ erhaotz, marjolaina chipia, thim, ta romarin, ekhian edo labian lehia bada idore-rassiric. Caffecac ere khostuma estianari hon dékeïo; orobat puhuillu²⁷⁸ assiac tobacaren guizala. Serrenatic giten denian mina, buria suïari aïzo orrasta.

SORRIÉS ta besté arbisetas. Persil acia erhaosturic idor bilhoetan essarri-ric edo biñagrian boustiric, sorriac oro hilen dirade. Bestéla labanda olio onza bat, olio amanda esti onza erdi bat, haïetzas trassa paper bat, bous-ta ta harékila buru gussia beréca; biharamunian estaité batére bissiric.

PUGNATZÉS. Tobac edo Bresillico ppiperra khamberan erreric, haïen kheas hilen dirade pugnatzac. Segurrago cilhar bissia lagun diénian, bena borthac ta leihoac ontza tinca, ta ez biharamunian baïsic han sar.

TIÑAS, SUPITZAÍAS, ta HASTERIAS.²⁷⁹ Esta larriaren eritarzunic hoïec bessein saïnac barna dutiénic. Tiñaren lehenic sangra, ta purga. Genté sanoarén issurian herakerassi guibalma²⁸⁰ osto ta saïñ, ta hareki buria honki ukhus. Guero ourdé gantzian geniébra edo licabra bihi herakerassi, me-rizé harez mina beréca ta trassa paperés estal. Eguncal ber beréca eguin. Ta hori eguinen diano eriac, barouric harturen du bola bat 12 sofré lilis,²⁸¹

[273] ‘Izain’, odola xurgatzen duen harra. Aldaera lekukotugabea; cf. OEH s.v. *zizain*.

[274] “Humeurs, rhumatisme” (Lh). “Hasta el s. XIX en la tradición labortana y bajo-navarra sólo se documenta (*h*)*umore* (*umor* en Tartas). A partir de esta época, sin embargo, comienza a emplearse también *omore*, que se convierte en la forma mayoritaria durante el s. XX [...]. Hay además *himor* en Eguiateguy” (OEH s.v. *umore*).

[275] Cf. fr. *cabaret* “plante, appartenant à la famille des dipsacées” (TLF).

[276] “Scrofule, tumeur froide qui provient de l’enfure des ganglions lymphatiques superficiels” (Lh).

BÜRIAREN eritarzünetan, non etare beitateke bürüko mina, han txitxaiña²⁷³ lotherazi. Odoletik bada, mina igaranaaziren dü. Himoretarik²⁷⁴ hünari tinko direnetarik bada, ontza bat kabaret²⁷⁵ osto idortürük ta erhaustürük, ta erdi bat gros *ammoniac* nahasirik, laur edo bost bihi hartarik har ohian sartzian, arront zombait egünez hon eginen dü. Bena medika <37r> harez phaira bedi begietan min dianak, südürretik odol ixurten dianak, bürhüngürietan, ta emazte izarra denak.

HIMOR HOTZETIK²⁷⁶ jiten denian bürüko min gaitza, betoina²⁷⁷ erhauts, marjolaina xipia, *thim* ta *romarin* ekhian edo labian lehia bada idorrerazirik. Kafeak ere khostüma eztianari hon dekeio; orobat pühüllü²⁷⁸ aziak tobakaren gisala. Zerrenatik jiten denian mina, bürüa süiari aizo orrazta.

ZORRIEZ ta beste arbisetzaz. Persil azia erhaustürük idor bilhoetan ezarririk edo biñagrian bustirik, zorriak oro hilen dirade. Bestela labanda olio ontza bat, olio amanda ezti ontza erdi bat, haietzaz traza paper bat, busta ta harekila bürü güzia bereka; biharamünian eztaite batere bizirik.

PÜÑATZEEZ. Tobak edo Bresilliko phiperra khanberan errerik, haien kheaz hilen dirade püñatzak. Segürrago zilhar bizia lagün dianian, bena borthak ta leihoak ontsa tinka, ta ez biharamünian baizik han sar.

TIÑAZ, SÜPITZAIAS, ta HAZTERIAS.²⁷⁹ Ezta larriaren eritarzünik hoiek bezein zaiñak barna dütienik. Tiñaren lehenik sangra, ta pürga. Jente sanoaren isürüan herakerazi gibalma²⁸⁰ osto ta zaiñ, ta hareki bürü honki ükhüz. Gero urde gantzian jeniebra edo likabra bihi herakerazi, merize harez mina bereka ta traza paperez estal. Egüncal ber bereka egin. Ta hori eginen diano eriak, barurik hartüren dü bola bat 12 sofre liliz,²⁸¹ sei

[277] “Betónica. “Betuna, en Soule c’est l’herbe bétoine” (Pouvreau, que da como sinónimo *orhe ondo belharra*)”, OEH s.v. *betun* 2.

[278] “De latín *fenuc’lum*”. Hitz honek badu aldaera anitz: *puhuilu* (S), *pühüllü* (S), *mihuli* (BN), *mehula* (L, BN), *puhuila*, *mühüllü*, *puhuillü* (cf. OEH s.v. *muhuilu*).

[279] “Gale, démangeaison” (Larrasquet).

[280] Ez dakigu hutsa ala egiazko aldaera metatesiduna den; kapitulu honetan badi-ra *guimauba*, *guimalba* & *guibalma*.

[281] Cf. fr. *fleur de soufre*.

cey mercura estis ceïetan sublimatia, bi gros *confection Hacmet*,²⁸² <37v> oro fumiterrarekila²⁸³ nahassiric. Edateco duké eguncal hirour beiré, onza bat ta erdi saiñ bassa *pacience* ukhussiric ta chehécaturic, hirour pinto houretan herakiric, ta biguetan agorturic. Sutic campo datéke-nian, bi gros erreguelissa harituric essar bité barnen, ta oïhalian igararen denian bi gros gatz Glauber²⁸⁴ hourterassiren dirade.

SUPITZAIËN²⁸⁵ —frantzeses *dartres*— dosa bat œtiopika erhaotz.²⁸⁶ Hartu bessein zarri edanen du eriac tisana erran duguna. Doña da gente handiaren gros erdi bat berritan egunian, ta 15 edo 20 bihi haor baten.

Erhaotz haren lankheïa. Onza erdi bat antimoina gordin ta bi gros œtiops mineral ehoturic ta nahassiric algareki. Amoust egunés arront har bedi medica. Utzartia eman, ta ordian demboratic demborala purga. Hassi beno lehen eré purga, maiñhiac har, salda fréscac eré; ossagarria hala segur datéké.

HASTÉRIAREN libera bat gourhi edo gantz fresc therissa bernissatian zu estiareki hourterassi, essar emekis-eméki cerusa²⁸⁷ libera bat ta cey gros *sublimé corrosif*. Meriza onza nahas, diren oro algareki balenturic,²⁸⁸ ta haréki beréca hasteria, denian odola appurtu ta frescatu. Gogo eman *sublimé corrosif* hari, khossietaric delacos gaistoena barnian khopitzari, delaric ere adiskidé campotic.

SUDURRECO hastéria giten sereïenian <38r> haorrer. Ossagarriaren uthurria han delacos, gogo eman hel estadin eritarzunarena. Lehenic arren barnia sendo, guéro campoari so eguin. Haorra purga arroza siro-parekila edo olio amanda estiareki. Zaoriric badu sudurrian, haïeki ere helgaitza sangra bessotic, gaschour edanerassi, ta beguithartia garagar

[282] Irakur bedi *confection Hamech*. “The confection *Hamech*, took its name from its inventor, an Arabian physician. Its ingredients were, polypody, myrobalans, agaric, fenna, tamarinds, red roses, manna, colocynth, &c. It was applied as a drastic for the purging of the grosser humours and viscidities; it was also of some reputation in vertiges and cancers.” (*The Cyclopædia or Universal Dictionary of Arts, Sciences, and Literature, Tom 9*. Londres: Longman, Hurst, Rees, Orme & Brown).

[283] “Palomilla, yerva, y palomina, la misma que fumaria, *negaquiña*” (Lar), cf. fr. *fumeterre* “plante dicotylédone à feuilles très découpées et à petites fleurs de couleur pourpre, rose, blanchâtre qu’on rencontre dans les cultures ou au bord des chemins et dont l’espèce la plus commune, la *fumeterre officinale*, a des propriétés dépuratives et antiscorbutiques” (TLF).

merküra eztiz seietan süblimatia, bi gros *confection Hacmet*,²⁸² <37v> oro fümiterrarekila²⁸³ nahasirik. Edateko düke egünkal hirur beire, ontza bat ta erdi zaiñ basa *pacience* ükhüzirik ta xehekatüririk, hirur pinto huretan herakirik, ta bigetan agortüririk. Sütik kanpo datekenian, bi gros errege-lisa haritüririk ezar bite barnen, ta oihalian igaranen denian bi gros gatz Glauber²⁸⁴ hurteraziren dirade.

SÜPITZAIEN²⁸⁵ —frantzesez *dartres*— doza bat ætiopika erhauts.²⁸⁶ Hartü bezein sarri edanen dü eriak tisana erran dügüna. Doia da jente handia- ren gros erdi bat berritan egünian, ta 15 edo 20 bihi haur baten.

Erhauts haren lankheia. Ontza erdi bat antimoina gordin ta bi gros ætiops mineral ehotüririk ta nahasirik algarreki. Amust egünez arront har bedi medika. Ütsartia eman, ta ordian denboratik denborala pürga. Hasi beno lehen ere pürga, maiñhiak har, salda freskak ere; osagarria hala segür dateke.

HASTERIAREN libera bat gurhi edo gantz fresk therriza bernizatian sü eziareki hurterazi, ezar emekiz-emeki zerüsa²⁸⁷ libera bat ta sei gros *sublimé corrosif*. Meriza ontsa nahas, diren oro algarreki balentüririk,²⁸⁸ ta hareki bereka hasteria, denian odola aphürtü ta freskatü. Gogo eman *sublimé corrosif* hari, khozietarik delakoz gaitzoena barnian khopitzari, delarik ere adiskide kanpotik.

SÜDÜRREKO hasteria jiten zereienian <38r> haurrer. Osagarriaren üthü- rria han delakoz, gogo eman hel eztadin eritarzünarena. Lehenik arren barnia sendo, gero kanpoari so egin. Haurra pürga arrosa siroparekila edo olio amanda eziareki. Zauririk badü südürrian, haieki ere helgaitza sangra besotik, gaxur edanerazi, ta begithartia garagar hurez arhinzki

[284] Sodioko sulfatu hidratatua, XVII. mendetik erabili zen purgante gisara, Johann Rudolf Glauberrek atzemanik.

[285] “Empeine, enfermedad *supitzaya*” (Lar). Frantzesezko ordaina, Egiategik jarraian emana: “la dartre est une maladie de la peau se caractérisant par la formation de plaques sèches et squameuses au niveau de l’épiderme” (TLF).

[286] Cf. fr. *poudre éthiopique* (*pulvis æthiopicus*). Haren egiteko eginbideak XVIII. mendeko lan batetik hartua dirudi: “Prenez de l’æthiops minéral fait sans feu, une demi livre ; de l’antimoine crû, une livre : mêlez-les & faites-en une poudre” (*Pharmacopée universelle raisonnée*, Paris, 1744, p. 454).

[287] Moñoño Dasanzak erabili zuen hitza (OEH s.v. *zerusa*).

[288] OEHk bildu duen *balentu* aditzaren zentzua “convertir en valiente” ez da he- men komeni.

hourés arhinski ukhus. Zaoriec hanitz egoisten badie, Brianzon creïa²⁸⁹ appur bat ezné cremareki nahassiric essar. Sobera ffités idortzen badi-
rade, eznés beros saffrärékila²⁹⁰ chaha. Askenécós, sakharren erorassite-
co, olio rozatetan gros bat balèna aci hourterassiric, ta harez sakharra-
beréca, edo haren faltas gourhi fresca hourian saffla, ta hour harez beré-
ca mina.

ZAORIAN AHOAN giten seitzénian haorrer. Helgaitza eré badu, purgaric
ez eman ordian, bena bai kinkina gaschourian, ta ahoa ardura ukhus lu-
marekila jubarba²⁹¹ hourian erdia ezné. Unhudiac eré dessan ordian gu-
tiago ezné eman haorrari, ta berac eré garagar ta erréguelissa hour edan.

GUISKHURTIAC²⁹² edo CONVULSIONIAC dirade haorétan eritarzun lotzagarrié-
nac. Hartan diratekenian, ahal bessala theriaca hour ireitzérassi, Hon-
griaco Erreguñaren houras sudurra ta loac edo baldokiac²⁹³ beréca.
Medica hao essin hobé dateké. Guereci bels hour aguin²⁹⁴ osto bédére-
taric onza bat, guttitto²⁹⁵ erhaotz, bassa-valeriana bédéretaric hamabost
bihi. Algareki nahas oro, ta haorrari bi orenetaric bi orenetara golha-
rias eman minian datekenian. <38v> Genté handier ere hon da, emaiten
sereïelaric beren doÿala. Buru hunetic giten diren eritarzun gussietan
hon datéké. Mina igaran datékénian berris gin estadin, saldan edo ezné
nahassian edanerassi hamabost bihi lilli *millepertuis*²⁹⁶ itzalpian idorre-
rassiric ta ontza ehoric. Eritartzuna arrabohin bada, sombaït onza odol
idek haorrari, ta ardura pivoina ta haritz puhura²⁹⁷ herakerassiric, hour
hartaric edanerassi; ardura eré guibelécouetaric amanda esti olioareki.
Bena secula ardoric espessé²⁹⁸ edan eritarzun hetara erorguéy diréne-
c.

[289] *Craïe de Briançon* (Alpe Garaietako hiria).

[290] <saffrärékila> grafia bokal sudurkariaren bermea da.

[291] Cf. esp. *jusbarba* < lat. *Iovis barba* ‘barba de Júpiter’, fr. *joubarbe*. “Beharri-belar (S), beharri-belharra (S; Alth), jubarba, brusco” (Azkue, ap. OEH s.v. *belarri-belar*).

[292] “Convulsión de nervios, *gozañen quiscurtea*” (Lar). Egiategik *q* etzana *g* bezala kopiatu zukeen.

[293] “Sien, sienes, *loac, baldoquiac*” (Lar).

[294] “Tejo. [...] Duvoisin, *agin* “désigne en bisciaïen le tilleul” (seguramente confusión con “tejo”). Cf. Bon *REusk* 1881, 173 (ap. *DRA*): “*Agin*, nombre vasco del tejo, se ha aplicado al *Pinus pomilio* para distinguirlo de la ginastra (sabina) y del ginebro (enebro), plantas parecidas por su forma general y tamaño. La misma aplicación se ha hecho para designar al enebro, no obstante la rica sinonimia de esta planta” (OEH, s.v. *hagin* 2).

ükhüz. Zauriek hanitz egoizten badie, Brianzon kreia²⁸⁹ aphür bat esne kremareki nahasirik ezar. Sobera fitez idortzen badirade, esnez beroz safrarekila²⁹⁰ xaha. Azkenekoz, zakharren eroraziteko, olio rozatetan gros bat balena azi hurterazirik, ta harez zakharrak bereka, edo haren faltaz gurhi freska hurian zafla, ta hur harez bereka mina.

ZAURIAK AHOAN jiten zeitzenian haurrer. Helgaitza ere badü, pürgarik ez eman ordian, bena bai kinkina gaxurian, ta ahoa ardüra ükhüz lümarekila jübarba²⁹¹ hurian erdia esne. Ünhüdiak ere dezan ordian gütiago esne eman haurrari, ta berak ere garagar ta erregelisa hur edan.

GIZKHÜRTIAK²⁹² edo KONBÜLSIONIAK dirade haurretan eritarzün lotsagarrienak. Hartan diratekenian, ahal bezala theriaka hur ireitserazi, Hongriako Erregiñaren huraz südürra ta loak edo baldokiak²⁹³ bereka. Medika hau ezin hobe dateke. Gerezi beltz hur agin²⁹⁴ osto bederetaryik ontza bat, güttitto²⁹⁵ erhauts, basa-baleriana bederetaryik hamabost bihi. Algarreki nahas oro, ta haurrari bi orenetaryik bi orenetara golhariaz eman minian datekenian. <38v> Jente handier ere hon da, emaiten zereielarik beren doiala. Bürü hünetik jiten diren eritarzün güzietan hon dateke. Mina igaran datekenian berriz jin eztadin, saldan edo esne nahasian edanerazi hamabost bihi lilli *millepertuis*²⁹⁶ itzalpian idorrerazirik ta ontsa ehorik. Eritarzüna arrabohin bada, zonbait ontza odol idek haurrari, ta ardüra piboina ta haritz pühüra²⁹⁷ herakerazirik, hur hartarik edanerazi; ardüra ere gibekeuetarik amanda ezti olioareki. Bena seküla ardorik ezpeze²⁹⁸ edan eritarzün hetara erorgei direnek.

[295] “Un peu trop peu” (Larrasquet).

[296] *Hypericum* generoaren landareak.

[297] “Gui, mihura” (Lh, s.v. *puhura*). Irakurgaitza; berridatzi eta, lehen hizkia *p* gel-ditu da; azpian badirudi *gui* erantsi duela, eta hori *pühüra* irakurketaren alde doa.

[298] Izkribuan *estessé* datza, baina perpausak *ezpeze* ‘ez bezate’ jusibozko forma du eskatzen.

BEGUIEN MINÉTZAS, GORRITARSUN, BISTA FLACU, NIGARTZU, KHOLPATU, edo ODOLTZU direnian. Aoher da, essinago aoher, campoco medica barnecotic païratzen guiradiano. Alabadere, oustian hala bidé llaburrena hartzen dugula, medica arhin haïer guirade lothuren, ta dembora lucés minaren eskernioan issanic, gastu hanitz eguinic, dembora lucé galduric, behar guiradé bortzaz barnéco medicara gin. Halaco casiétan arren lehenic sangra, sabela los ethec, guibélécoetaric ardura hur, euphraisea edo dragõ belhar herakerassiric hour hartaric edan. Sagar pulpa hourian egossiric, roza hour, hartan arraotzé chourinco bat assotaturic essin hobé da. Dian eré unhudiac beré eznétic haorrari tchorta soïmbait beguétara ichour, ta gorritarzuna handi bada ursoaren odoletic begui barnila erorerassi. Hirouretan egunian hulatan eguin issan dena eguin. Estamu²⁹⁹ tronchoan³⁰⁰ arraotzé <39r> chourinco bat ichour, alun harriarekila saffla elhurra uduri datékiano. Arcolan essarriric beguietan gaiñen essar. Zarri gorritarzuna joan datté. Beréca eré ardura beguiac beraren issuarias; bena arrafresca barnia.

BISTAREN ASCARTZECO, bi gros valeriana saiñ ontza erhaotzta, marjolena ta lavanda olios bousta, ta tobakaren guizala har sudurrétic.

BEGUIAC NIGARTZU direnian, betoína osto bi sudur chilloetan sar, ta demboratic demborala arrahas.

BEGUIAC MANKHATZEN badutié haorrec, hysopa osto bi oïhalen artian essar, ta pinto erdi ardo gorri honetan herakierassi deno erdila agortu. Ardo béro hares beréca beguia, essar plastia, ta ligas tinca, hirouretan eguncal. Non etare datekian mankhadura ta odol bilgura, medica horrés sendoturen diradé.

BEGUICO THONÉTAN. Dembora lucés medica gorderic issanic, kharitatic aguererassiric diana hao da. Scrupula bat coperoza chouri,³⁰¹ sortzi bihi bert de gris, bi pinto hour bero gaiñera ichour, flaschoan essar ta beguira.

[299] Landare (zuhaitz?) baten izena: *Batek nahi zituen eztamu hosto batzu, [...]; bertze batek, perla gorriak edo urdinak, edo oraino ozketatuak, Fedearen propagacioneco* 1895, 234 (ap. OEH, s.v. *hozketatu*).

[300] “Aparece en Harriet, con el sentido de “tronc, tronche, tronçon de bois, bûche”, citando un ejemplo de Axular, pero lo que aparece en éste es tronko” (OEH, s.v. *trontzo* 2).

BEGIEN MINETZAZ, GORRITARZÜN, BISTA FLAKÜ, NIGARTSÜ, KHOLPATÜ, edo ODOLTSÜ direnian. Auher da, ezinago auher, kanpoko medika barnekotik pairatzen giradiano. Alabadera, ustian hala bide llabürrena hartzen dügüla, medika arhin haier girade lothüren, ta denbora lüzez minaren esker-nioan izanik, gastü hanitz eginik, denbora lüze galdürrik, behar girade bortzaz barneko medikara jin. Halako kasietan arren lehenik sangra, sabela loz etxek, gibeleskoetarik ardüra hür, eufraisa edo dragu belhar herakerazirik hur hartarik edan. Sagar pülpa hurian egosirik, roza hur, hartan arrautze xurinko bat azotatürrik ezin hobea da. Dian ere ünüdiak bere esnetik haurrari txorta zoinbait begietara ixur, ta gorritarzüna handi bada ürzoaren odoletik begi barnila erorerazi. Hiruretan egünian hülatan egin izan dena egin. Eztamü²⁹⁹ trontxoan³⁰⁰ arrautze <39r> xurinko bat ixur, alün harriarekila zafla elhürra üdüri datekiano. Arkolan ezarririk begietan gaiñen ezar. Sarri gorritarzüna joan date. Bereka ere ardüra begiak beraren isüriaz; bena arrafreska barnia.

BISTAREN AZKARTZEKO, bi gros baleriana zaiñ ontsa erhausta, marjolena ta labanda olioz busta, ta tobakaren gisala har südürretik.

BEGIAK NIGARTSÜ direnian, betoina osto bi südür xilhoetan sar, ta denboratik denborala arrahas.

BEGIAK MANKHATZEN badütie hurrek, hisopa osto bi oihalen artian ezar, ta pinto erdi ardo gorri honetan herakierazi deno erdila agortü. Ardo bero harez bereka begia, ezar plastia, ta ligaz tinka, hiruretan egünkal. Non etare datekian mankhadüra ta odol bilgüra, medika horrez sendotüren dirade.

BEGIKO THONETAN. Denbora lüzez medika gorderik izanik, kharitatiak agererazirik diana hau da. Skrüpüla bat koproza xuri,³⁰¹ zortzi bihi *bert de gris*, bi pinto hur bero gaiñera ixur, flaskoan ezar ta begira. Minari

[301] Cf. fr. *couperose blanche* “sulfate de zinc” (TLF, s.v. *couperose*).

Minari essar gueīac besa flaschoa iharraos, ta begui eriala tchorta som-bait erorerassi hirouretan eguncal, déno thona argutzutu. Sobera bissi basseïo medica beguiari, esti daïté roza hour appur batékila nahassiric.

Besté moldés ere eguin daïté beguien hora. Gros bat gatz *ammoniac* laor onzatan roza hourian hourterassiric, *coppé* ontzian ichour, ta our-dintu denian beiré ontzian essar. Bestiaren dutuké berthudiac.

Thona bada ere dragō³⁰² deitzen direna. Rhua osto, puhuīllu osto, ta eufraisa osto, <39v> hirouretaric bardin lambikeaturic,³⁰³ ta hour hartaric beguien essarriric alchatzen du dragoa. Lambikaric estianac sappa besa arhinski belharrac oīhalian essarriric, ontzi bernissatian gaiñen essar ahoa ontza thapatu dialaric oīhalas, ta gaiñetic ppaper hoilla bat, escaoteyl³⁰⁴ batetan inkhas essarriric, harékila emékis ffretatziareki ppapera eguin daïtéké hora.

BEHARRI MINÉTAN. Arbitzu sombaït aldís beharrian sartzen sereïo haora-ry dagoeneian sorhoan etzanic. Juskianaren³⁰⁵ khea barnérat sarerassiric jalkéassiren du arbitzu. Dolorengatic aldís betoinaren anotic bero essar beharrian, ta haren khea orobat. Hour hartan eré leñabera³⁰⁶ —*coton* frantzesés— boustiric essar, edo arraotzé olioan.

Olio haren lankheïa hao duziéla. Nahi besseinbesté arraotzé gorrinco hourian net gogorturic serthaguiñan essar, sour espatula batés sothuca diradieno pporroca, direnian pporrocac hantzen, ffités khent sutic serthaguiña, ta arraotziac tincan essar, emanen dié beren olioa.

ZAORIA denian beharrian. Sabuki³⁰⁷ achal berdia sappaturic, ano harez bereca mina, ta oīñoüa ttipilturic ta gourhi frescareki erréric essar.

[302] <dragon> & <dragoa> grafien erabilpena bokal sudurkariaren zantzu argia da.

[303] “Alambicar, *lambiqueatu*, *lambiqueaz iragaci* [...] Viene de el Bascuence *lan bi quea*, tres voces, que significan dos trabajos, el vapor, ò el humo, y también dos operaciones, y se explica el mucho quehacer de el alambicar. Juntaronse en una voz *lambiquea*, y se formò *alambique*” (Lar).

[304] Testuinguruak halako ontzi bat iradokitzen du, ala heda daitekeen material bat. Zalgizen lekukotua den *eskautü*, *eskautun* hitzari lotua ote? “Sorte de crème” (Lh, s.v. *eskautü*); “Bouillie de farine de maïs et de froment préparée à la graisse qui a servi à cuire les graisserons” (Larrasquet). Gisa guztiz, bearnesetik mailegatu den zerbait dugu hemen; cf. bearn. *escautadè* “echaudoir” & *escaudoère* “vase en terre pour faire l’escaoutoun” (Palay).

ezar geiak beza flaskoa iharraus, ta begi eriala txorta zonbait erorerazi hiruretan egünkäl, deno thona argütsütü. Sobera bizi bazeio medika begiari, ezti daite roza hur aphür batekila nahasirik.

Beste moldez ere egin daite begien hura. Gros bat gatz *ammoniac* laur ontzatan roza hurian hurterazirik, *coppré* ontzian ixur, ta urdintü denian beire ontzian ezar. Bestiaren dütüke berthüdiak.

Thona bada ere dragu³⁰² deitzen direna. Rua osto, pühüillü osto, ta eufraisa osto, <39v> hiruretarik bardin lanbikeatürük,³⁰³ ta hur hartarik begian ezarririk altxatzen dü dragua. Lanbikarik eztianak zapha beza arhinzki belharrak oihalian ezarririk, ontzi bernizatian gaiñen ezar ahoa ontsa thapatü dialarik oihalaz, ta gaiñetik phaper hoilla bat, eskauteil³⁰⁴ batetan inkhatz ezarririk, harekila emekiz fretatziareki phapera egin daiteke hura.

BEHARRI MINETAN. Arbitzü zonbait aldiz beharrian sartzen zereio haurri dagoeneian sorhoan etzanik. Jüskianaren³⁰⁵ khea barnerat sarrerazirik jalkeraziren dü arbitzü. Dolorengatik aldiz betoinaren anotik bero ezar beharrian, ta haren khea orobat. Hur hartan ere leñabera³⁰⁶ —*coton* frantzeses— bustirik ezar, edo arrautze olioan.

Olio haren lankheia hau düziela. Nahi bezeinbeste arrautze gorrin-ko hurian net gogortürük zerthagiñan ezar, zur espatüla batez zothüka diradieno phorroka, direnian phorrokak hantzen, fitez khent sütik zerthagiña, ta arrautziak tinkan ezar, emanen die beren olioia.

ZAURIA denian beharrian. Sabüki³⁰⁷ axal berdía zaphatürük, ano harez bereka mina, ta oñhua thipiltürük ta gurhi freskareki errerik ezar.

[305] Cf. fr. *jusquiamé* “plante (famille des Solanacées) dont les variétés principales sont la *jusquiamé blanche*, *dorée* et *noire*, cette dernière étant utilisée en médecine pour ses feuilles et ses graines à propriétés calmantes, narcotiques.”

[306] “Algodón, planta, *liñabera*” (Lar); cf. *leñaberatik* 40r.

[307] Esp. *saúco*, fr. *sureau*. Hiztegietan badira *sabukatze*, *sabukitze*, *sagukitze*, *sahukitze* bezalako aldaerak, baina ez dugu *sabuki* atzeman.

GORTHURA edo DINDAĪAC³⁰⁸ beharrietan diradianian, oiñho edo bethoina ano beroric beharri barnera ziringaturic sendoturen dutu. Tchitchari belharren ta verveinaren houraren kheac orosbat. Eleboraren anoa ere <40r> sombaït tchorta beroric beharriala erorerassiric orano hobé. Bes-téla eré, dindaïengatic ppiipa baten ppunta beharrian essar, besté burutic norbaïtec ahoas aïcia camporat erakharten diano ppiipa.

SUDUR MINÉTZAS. Polipatic giten bada mina, oiñhal sarpa³⁰⁹ bat cabaret saiñaren anoan boustiric ardura sudurrian sarerassi, edo uthur-humin-careñ³¹⁰ anoan planteinarekila nahassiric.

ODOL-GARIOA³¹¹ bara daitéke harturic bi gros alun erhaosturic, ta laca fiénetic pintrurec enplegatzen dutiénétic, biac nahas deno erhaotza gorritzu, ta sudur chilhoetara bouha ardura hartaric. Sudurra eré ardo esperitian maiñha, ta hantic hurrupérassi. Edatéra aldís eriarí uthur hourian *vitriol* esperitu tchorta sombaït ichouriric. Epithemac³¹² eré saturna sucrés³¹³ eguinac estu paréric. Hartan oiñhal sarpac bousti ta sudurrian sarerassiric, emekis-emeki hour hotza ichour buru thiniala, ta oiñhal boustiac eré essar. Atzun belsa eskiés marruscaturic ta sudur chilhoetan essar. Orobat dinté ontzian den leñaberatic. Gaiza hec oro escupian diradé.

SUDUR URHINTZUÉTAN. Goiz oros chahat, hour bletta³¹⁴ anoareki nahassiric sudurretic hurrupa, ta egunez rhuaren ta masutzaren anoan canela ta itzé herakerassiric, hartan sarpa boustiric sudurrian essar.

SUNTZUR MINARI. Rozat edo Narbona ezti garagar hourian safflaturic gargarac ussu. Khapar thini ppuntac edo insaor berdien cuscuillac ardo chourian herakiric da gargara hon bat.

AHOCO MINEN ber medicac hon diradé. <40v> Bena ussiago nahi dutianac laor onzatan plantén hour, onza erdi bat aroza idor, ta scrupula bat gatz *ammoniac*, ta harékila nahi besseinbesté gargara bedi.

[308] “Retintín, *dindaya*, *dunduria*, *durundia*” (Lar). Hemen belarrietan sentitzen den barneko hotsa da; fr. *bourdonnement d’oreil*, esp. *acúfeno*.

[309] “Guenille, vieilles hardes, loques” (Lh, s.v. *zarpa* 2).

[310] Lehen *üthür-büminka* ageri da.

[311] “Larramendi, a quien sigue Harriet, da *odolgaríoa* (s.v. *fluxo*), seguramente errata por *odoljaríoa*” (OEH s.v. *odol-jario*).

GORTHÜRA edo DINDAIK³⁰⁸ beharrietan diradianian, oiñho edo bethoina ano berorik beharri barnera ziringatürrik sendotüren dütü. Txitxari belharren ta berbeinaren huraren kheak orozbat. Eleboraren anoa ere <40r> zonbait txorta berorik beharriala erorerazirik orano hobe. Bestela ere, dindaiengatik phipa baten phünta beharrian ezar, beste bürütik norbaitek ahoaz aizia kanporat erakharten diano phipa.

SÜDÜR MINETZAZ. Polipatik jiten bada mina, oihal zarpa³⁰⁹ bat kabaret zaiñaren anoan bustirik ardüra sūdūrrian sarrerazi, edo üthür-hüminkaren³¹⁰ anoan planteinarekila nahasirik.

ODOL-GARIOA³¹¹ bara daiteke hartürrik bi gros alün erhaustürrik, ta laka fienetik pintrürek enplegatzen dütienetik, biak nahas deno erhautsa gorritsü, ta sūdür xilhoetara buha ardüra hartarik. Sūdürra ere ardo esperitian maiñha, ta hantik hürrüperazi. Edatera aldiz eriarü üthür hurian vitriol esperitü txorta zonbait ixuririk. Epithemak³¹² ere satürna zükrez³¹³ eginak eztü parerik. Hartan oihal zarpak busti ta sūdūrrian sarrerazirik, emekiz-emeki hur hotza ixur bürü thiniala, ta oihal bustiak ere ezar. Atsün beltza eskiez marrüskatürrik ta sūdür xilhoetan ezar. Orobat dinte ontzian den leñaberatik. Gaiza hek oro esküpien dirade.

SÜDÜR ÜRHINTSUETAN. Goiz oroz xahat, hur blea³¹⁴ anoareki nahasirik sūdūrretik hürrüpa, ta egünez ruaren ta masüzaren anoan kanela ta itze herakerazirik, hartan zarpa bustirik sūdūrrian ezar.

ZÜNTZÜR MINARI. Rozat edo Narbona ezti garagar hurian zaflatürrik gargarak üsü. Khapar thini phüntak edo intzaur berdien küsküillak ardo xurian herakirik da gargara hon bat.

AHOKO MINEN ber medikak hon dirade. <40v> Bena üsiago nahi dütiannak laur ontzatan planten hur, ontza erdi bat arrosa idor, ta skrüpüla bat gatz ammoniac, ta harekila nahi bezeinbeste gargara bedi.

[312] “Tout médicament topique autre qu’un emplâtre ou un onguent, de consistance molle et dépourvu de corps gras (cataplasme)” (TLF s.v. *épihème* 1).

[313] Cf. fr. *sucre de saturne* “acétate de plomb” (TLF).

[314] *Beta vulgaris*, frantsesez *bette* zein *blette* deitua.

GANGAREN³¹⁵ ERORPÉNA. Gola,³¹⁶ insaor, alun ta ppipper, bédérataric scrupula bat erhaotzturic, arraotzé chourinco appur bateki nahas, ta golharé bustanian hartaric essarriric gangari hirouretan eguncal honki dereño eguinen. Buria eré guibeletrar net okherturic bera jarten sombaït aldís ganga. Hanturaric edo gorritarizunic badenian suntzurrian, garagar hourian onza ta erdi malusta azukrer³¹⁷ edo *syrop* ta gros bat *crystal minéral* harés gangara.

HORTZEN ERITARZUNAC. Haorrer hortzen jinétic diradé, gourhi freskés ta ezts hortzac beréca ardura eguncal, edo ourdakiaren larrias gresillassaric.

HORTZEN MINIAN. Elebora sain edo murru-ostoaren bihia, edo verve-narena, edo sabiaren ostoac ardoan herakérassaric, ardo hartaric ahoan essar ahála beguirá. Ppipper gorria ere hortzan gaiñen hon daïtéke, bena haguina chilhotzu bada, khenterassi.

HORTZ OÍAC³¹⁸ eri direnian edo odoltzu, ketoski³¹⁹ —frantzeses *pourpier*— mahasteca. Odolac sinez jarraïkiten dianian, haguin erroa tia.³²⁰ Insaor laorden bat erreric chilhoan essar, edo escos thappa.

MARFONDI ARRABOHA,³²¹ *coqueluche* frantzeses deitzen déna. Haorrer lotzen direnian guibeleco estiric eman, sabela loz dien. Helgaïtzic espadié, purga bat eman, ta haren landan pinta bat uthur hour <41r> har, onza bat Narbonna esti barnen essar, herakerassi, gahuna khent. *Serpolet*³²² ahurreta bat oren erdi bates utz barnen, guero igaran houra, ta edatera emán. Igaráiten espaceño, agueri da saorretaric —frantzeses *glaires*³²³— giten sereñola mina. Goïzan barouric, *chardon benitiren* hourian cey bihi

[315] Ahosabaia ala gingila; cf. Larramendiren *ganga* “paladar”, “gallillo”. Halere, hitzaren bigarren adiera arras nahasia da. Cf. OEH s.v. *ganga* 1; hara jo beza *ganga eroria* kontzeptuaren inguruko korapiloaren berri jakin nahi duenak.

[316] “Gorge du porc, var. de *golo*” (Lh, s.v. *gola*); “lard qui entoure le cou du porc” (Larrasquet, s.v. *golo*). Irakurketa ez da segurua; bestenaz *galo* irakur liteke, “tarte, pain bis” (Lh), baina hemen ez luke zentzurik.

[317] Izkribuan *azukerik*. Egiategik sistematikoki *sucre* idatzi arren, pasarte honetan *syrop* ematen du baliokide gisara.

[318] “Encias, oyac” (Lar).

[319] “(*Peplis portulaca*), peplide, *asta-ketozkia*” (Lcq 88 ap. OEH, s.v. *asta-ketozki*).

GANGAREN³¹⁵ ERORPENA. Gola,³¹⁶ intzaur, alün ta phipher, bederatarik skrüpüla bat erhaustürik, arrautze xurinko aphür bateki nahas, ta golhare büztanian hartarik ezarririk gangari hiruretan egünkal honki dereio eginen. Büría ere gibeletarat net okhertürik bera jarten zonbait aldiz ganga. Hantürarik edo gorritarzünik badenian züntzürrian, garagar hurian ontza ta erdi malüsta azükrerik³¹⁷ edo *syrop* ta gros bat *cristal minéral* harez gangara.

HORTZEN ERITARZÜNAK. Haurrer hortzen jinetik dirade, gurhi freskez ta eztiz hortzak bereka ardüra egünkal, edo urdakiaren larriaz gresillazirik.

HORTZEN MINIAN. Elebora zain edo mürrü-ostoaren bihia, edo berbenarena, edo sabiaren ostoak ardoan herakerazirik, ardo hartarik ahoan ezar ahala begira. Phipher gorria ere hortzan gaiñen hon daiteke, bena hagina xilhotsü bada, khenterazi.

HORTZ OIAK³¹⁸ eri direnian edo odoltsü, ketozki³¹⁹ —frantzesez *pourpier*— mahasteka. Odolak zinez jarraikiten dianian, hagin erroa tia.³²⁰ Intzaur laurden bat errerik xilhoan ezar, edo ezkoz thapha.

MARFONDI ARRABOHIA,³²¹ *coqueluche* frantzesez deitzen dena. Haurrer lotzen direnian gibelesko eztirik eman, sabela loz dien. Helgaitzik ezpadie, pürga bat eman, ta haren landan pinta bat üthür hur <41r> har, ontza bat Narbonna ezti barnen ezar, herakerazi, gahüna khent. *Serpolet*³²² ahürreta bat oren erdi batez üt barnen, gero igaran hura, ta edatera eman. Igaraiten ezpazeio, ageri da zaurretarik —frantzesez *glaires*³²³— jiten zereiola mina. Goizan barurik, *chardon benitiren* hurian sei bihi *iris de*

[320] Dudarik gabe, pasarteak *hagin erroa* idokitzearen ideia ematen du. Ondoan gelditzen den *lia* edo *tia* aditzoia izan liteke, zerena zehazki ez dakigu (*liatu? aliatu? thiratü?*). Bestenaz, *erroatia* irakur liteke, baina horrela nekez interpreta genezake.

[321] “Rhume; *marfundi* naiz je suis enrhumé” (Lh, s.v. *marfundi*). Frantses ordainak argitzen duenez, *marfundi arrabohia* eritasun bat da, fr. *coqueluche*, esp. *tos ferina*.

[322] “Plante odoriférante et stimulante, appartenant à la famille des Labiacées, utilisée comme condiment, également connue sous le nom de *thym sauvage*” (TLF, s.v).

[323] “(Le plus souvent au pluriel) liquide clair, visqueux, filant, d’origine physiologique ou pathologique, sécrété par certaines muqueuses” (TLF, s.v. *glaire*).

iris de Florence edanerassi, edo *syrop royal*, adinaren araoïala. Ta bolharra estulas flacatia bada, ezniä garagar hourarekila nahas edanéressi.

MARRHANTA edo ESTULA. Hirour arraxes arront har eccrébissa begui adelatiac. Bolharretic giten bada estula, guimalba pastetchac essin hobé dirade; esta aboticaïreric haïetaric estianic.

TCHITCHARIAC diradé haorren etzaï handiénag. Sortzen seïtzé ezniaren landan hascurri gaïstoa dienetaric. Diradé ordian ahultzen, sabela hantzen, bessoac ta sancoac bihurtzen seïtzé, larria dié escanborra³²⁴ bessein bero, ta helgaitz baguetaric estiradé. Gaiza kharratzac dirade ordian medica segurrénac. Gentianas,³²⁵ chitchari belharras, camomila ta halacoétzas algareki herakerassiric guibeletic eman. Ta ahotic rhubarba hourian herakerassiric, gros erdi bat hobelo (†) haotz eznian, edo barachouri. Harekila ahurreta bat tchitchari osto hirour barachouri laurdeneki eznian herakerassiric chilborran gaiñen essar ta oiñalez tinca. Ber demboran tchitcharien ta haïen arraotzen hileracitéco, oiñal sathi batetan essar laor onza maçira³²⁶ gordin (besté aldís eré hon beïtateké) bi pinta houretan, herakerassi iratzé saiñ arraréki, ta arrasteïllu saiñ³²⁷ ontza sappaturic <41v> igaran, ta eriarí edanéressi. Har eré onza bat mercuria gordin terebenthinan ithoric, onza erdi bat aloés, hepatica, sené ta rubarba, bédérataric bi gros, carolina,³²⁸ semen contra, bederataric gros bat, eho behar direnac, ta syrop chicoreareki rhubarbareki eguina nahas. Haorren doïa dateké boletan 12-18 bihitara, ta gros erdi bat genté handien, hostietan trossaturic ta arratzan oheratcoan.

TCHITCHARI SELAÏAC hilerassiten diradé laor bihi telli³²⁹ bihi ta gros erdi bat sucré chouri ontza algaréki ehoric, hares laor prisa eguin, egun batetic bestila barouric goizan har, ta ezne salda bat gaiñetic, ta demboras egunian edan ezne bero.

[324] “Charbon ardent” (Harriet ap. OEH, s.v. *eskanborra*).

[325] Cf. fr. *gentiane* “plante dicotylédone, monopétale, herbacée, à suc amer et dont les fleurs sont jaunes, bleues ou violettes, selon les espèces. [...] *Par méton.* Boisson préparée avec la racine de cette plante.” (TLF).

[326] *Maçira* irakurketa zuzena bada, orduan fr. *macis* izan liteke —transmisio aferak direla medio usu <macir> transkribatua izan baita— “arille de la noix muscade, surtout utilisé comme aromate ou condiment. [...] Le macis a aussi d'utilisations médicinales” (TLF s.v. *macis*). Bestenaz *mairu* irakur liteke, “plante dont on fait les balais” (Lh), baina horrek Lapurdira seinalatuko luke.

Florence edanerazi, edo *syrop royal*, adinaren arauiala. Ta bolharra eztülaz flakatia bada, esnia garagar hurarekila nahas edanerazi.

MARRHANTA edo EZTÜLA. Hirur arratsez arront har ekrebiza begi adela-tiak. Bolharretik jiten bada eztüla, gimalba pastetxak ezin hobe dirade; ezta abotikairerik haietarik eztianik.

TXITXARIAK dirade haurren etsai handienak. Sortzen zeitze esnia-ren landan hazkürri gaiztoa dienetarik. Dirade ordian ahültzen, sabela hantzen, besoak ta zankoak bihurtzen zeitze, larria die eskanborra³²⁴ bezein bero, ta helgaitz bagetarik eztirade. Gaiza kharratzak dirade ordian medika segurrenak. Jentianaz,³²⁵ txitxari belharraz, kamomila ta halakoetzaz algarreki herakerazirik gibeletik eman. Ta ahotik rübarba hurian herakerazirik, gros erdi bat hobelo (†) hauts esnian, edo baratxuri. Harekila ahürreta bat txitxari osto hirur baratxuri laurdeneki es-nian herakerazirik xilborran gaiñen ezar ta oihalez tinka. Ber denboran txitxarien ta haien arrautzen hileraziteko, oihal zathi batetan ezar laur ontza mazira³²⁶ gordin (beste aldiz ere hon beitateke) bi pinta huretan, herakerazi iratze zaiñ arrarekila, ta arrasteillü zaiñ³²⁷ ontsa zaphatürik <41v> igaran, ta eritari edanerazi. Har ere ontza bat merküra gordin tere-benthinan ithorik, ontza erdi bat aloez, hepatika, sene ta rübarba, bederatarik bi gros, karolina,³²⁸ semen kontra, bederatarik gros bat, eho be-har direnak, ta sirop xikoreareki rübarbareki egina nahas. Haurren doia dateke boletan 12-18 bihitara, ta gros erdi bat jente handien, hostietan trozatürik ta arratsan oheratkoan.

TXITXARI ZELAIK hileraziten dirade laur bihi telli³²⁹ bihi ta gros erdi bat zükre xuri ontsa algarreki ehorik, harez laur prisa egin, egün ba-tetik bestila barurik goizan har, ta esne salda bat gaiñetik, ta denboraz egünian edan esne bero.

[327] “Racine de chiendent” Harriet, “chiendent” Lh, “cynodon dactylon, *arestelü zaiña*” *Althabe Bot 7* (ap. OEH).

[328] Cf. fr. *carolin(e)* “peuplier à larges feuilles, à croissance rapide, originaire d’Amérique du Nord.” (TLF).

[329] Irakurketa zuzena bada, eta tartean ez bada hutsik, cf. zub. *telli, eli* formaren aldaera, zenbatzaile zehazgabe gisara erabil daitekeena. Halere, Egiategik zer-bait ezabatzea ahantzi duke.

SABELECO MIÑAC dutié haorrec sobera ezne egoskiric, edo cerbait hareki janez. Theriaca hour, olio amanda estiareki nahassiric edanerassi. Pipecoana bihi sombait herakerassiric, hour hora nahas syrop violatian ta garagar hourian, canelatian. Unhudiac ahal bessala ireitzerassiren de-reño, ta ber demboran ditia emanen. Bena medica haorrec hobena da rhuarba, edo thériaca.

ESTERIAN³³⁰ edo COLICAN pinto bat eznetan ahurreta bat camomil herakiéassiric igaran ta edanerassi. Urdaiiletic giten bada mina, ardo gorri beire batetan iranja kharatzaren achal idorra arraspaturic ardoareki edanerassi. Licabra assiac ta anisa essin hobé diradé aïcen³³¹ akhassassiteco. Citroïña ere orobat beré anoan sappaturic ta aïgardent iñhar bat hartan essarriric essin hobé da urdaillari.

<42r> LAÏSTERRERIA bararaciteco chuhur denac estuké lehia. Bereztarkido³³² bada, icetaren edo naturaren dohaiña da, beré bidia eguin besa. Bena sobera urhun nahis flacatzen bada eria, plantin osto ahurreta bat pinto hourian herakerassiric, onza bat ta erdi mana³³³ hartan hourterassi, ta igaranic hareki onza erdi bat *catholicon doblé*,³³⁴ ta beiré handi bat hartaric barouric goizan edan. Odola jarraïki basseréio, gogo eman sobera khuto baraerassi estadin. Dotor chuhurac eman besa beré manhiac. Sokhorriric estianac, medicac arhin har betza; mana, besteric ez. Pinto eznian ahari ciho hourterassiric edanen du, ta zarri sendo datéké. Cihoren gossoa hugu lukianac, irasagar bat frantzseses *coing* erditic eback, erdi handienari idek okéla, ta esco hoillis edo chouris betha, besté erdias estal, haotz bero pian errérassi, ta eriarri janerassi.

ENCORGANTZA³³⁵ da sabelaren hérabétic giten. Goisic sombaït egunez ogui chigorra olio hones boustia jan. Bestéla oïllo bati leppoa bihur, beré odolareki ta beré lumeki thuppuïñan pinta houretan eméki herakerassi deno erdiala agortu. Bi saldatan beillo³³⁶ edan diano laor oren bien artian. Haorrec salbo chotch sorrosturic uscu-chilhoan sar.

[330] “Colique, mal de ventre” (Harriet, ap. Lh).

[331] “Vents, gaz qui se forment dans les corps” (Lh, s.v. *haize*).

[332] “Al natural, *bereztarquiro*” (Lar).

[333] Gure ustez, Egiategik frantsesaren *manne* hartzen du, “suc qui s’écoule de certains végétaux, naturellement ou après incision, que l’on utilise comme édulcorant ou comme laxatif” (TLF).

SABELEKO MIÑAK dütie hurrek sobera esne egoskirik, edo zerbait hareki janez. Theriaka hur olio amanda eztiareki nahasirik edanerazi. Pipekoana bihi zombait herakerazirik, hur hura nahas sirop biolatian ta garagar hurian, kanelatian. Ün hüdiak ahal bezala ireitseraziren dereio, ta ber denboran ditia emanen. Bena medika hurrer hobena da rübarba, edo theriaka.

ESTERIAN³³⁰ edo KOLIKAN pinto bat esnetan ahürreta bat kamomil herakie-razirik igaran ta edanerazi. Ürdailletik jiten bada mina, ardo gorri beire batetan iranja kharatsaren axal idorra arraspatürük ardoareki edanerazi. Likabra aziak ta anisa ezin hobe dirade aizen³³¹ akhazaziteko. Zitroiña ere orobat bere anoan zaphatürük ta aigardent iñhar bat hartan ezarririk ezin hobe da ürdaillari.

<42r> LAISTERRERIA bararaziteko xühür denak eztüke lehia. Bereztarkido³³² bada, izetaren edo natüraren dohaiña da, bere bidia egin beza. Bena sobera ürhün nahiz flakutzen bada eria, plantin osto ahürreta bat pinto hurian herakerazirik, ontza bat ta erdi mana³³³ hartan hurterazi, ta igaranik hareki ontza erdi bat *catholicon doblé*,³³⁴ ta beire handi bat hartarik barurik goizan edan. Odola jarraiki bazereio, gogo eman sobera khüto baraerazi eztadin. Dotor xühürak eman beza bere manhiak. Sokhorririk eztianak, medikak arhin har betza; mana, besterik ez. Pinto esnian ahari ziho hurterazirik edanen dü, ta sarri sendo dateke. Zihoren gozoa hügü lükianak, irasagar bat— frantzesez *coing*— erditik ebak, erdi handienari idek okela, ta ezko hoilliz edo xuriz betha, beste erdiaz estal, hauts bero pian errerazi, ta eriarri janerazi.

ENKORGANTZA³³⁵ da sabelaren herabetik jiten. Goizik zombait egünez ogi xigorra olio honez bustia jan. Bestela oillo bati lephoa bihür, bere odolareki ta bere lümeki thüphüñan pinta huretan emeki herakerazi deno erdiala agortü. Bi saldatan beillo³³⁶ edan diano laur oren bien artian. Hurrer salbo xotx zorroztürük üzkü-xilhoan sar.

[334] “Électuaire purgatif, universel à base de séné et de rhubarbe” (Antoine de Rivarol, 1827, *Dictionnaire classique de la langue française*).

[335] “Constipación, *encorganza*” (Lar).

[336] Beroren forma diminutiboa, sabaikaritze adierazkorrez.

PURGA HAORRENA. Delacos haorren medicatzia lan necatsua,³³⁷ pastisseriesen, biscoitzen udurila eguin bessa aboticariac ber gossoala, ta haorrec janen dutié gogo honez. Doia dateké ourthécal gros bat, laor ourthetariac ceietara bost gros; ceÿetariac hamaretara ceÿ edo saspi gros; hamaretariac hamabostguerenila onza ossoa. Genté handiec onza ta erdia janen dié. Bena lehen har bessé salda frescac. <42v> hirourspalaor egunez, guibéle-couetariac eré. Jan dienian biscoitza, gaiñetic edan tisana, bi orenen landan salda, ta egunian edan ardura.

ODOL-JARIOA ema daïteké essartiarekila ourdé hongarri biñagres bous-tiric sabel pian beroric. Hirour irainja agren achalac chehecaturic laor pinta hourétan herakiric erdiala agorturic, ta barnen burduiñ gorri bat essarriric, hour hartariac eriarri edanerassi. Bena badu bolharra flacu, burduiñas ppaïra, arhinago eguin tisana edo gararkia.³³⁸ Sucré appur bat essar, ta bi beireren landan salda bat har.

MIN ORIA edo HOÏLLATZURA, frantzeses *jaunisse* deïtzen dena. Nescatilla gasté hanitz hartariac necatzen diradé. Arraotzé frescaren chourincoa assotias saffa. Arrastellu saiñ 12 onza sappaturic, haren anoa sucré appur bateki ta arraotziareki nahassiric goizan ta arratzan egun sombaïtez har. Borda-leco capuchiec dié erremedio eritarzun haren hutzbaguia. Bena eria dadin bissi dotorec erranen diroïen béssala.

MATRISSAREN edo SABELAMAREN eritarzunac. Hirour ahurreta lur untz osto, pitcher arno chouri hobenétic algareki essar thupuiñ bernissatian, ceÿ oréneÿ eméki herakérassi, hirourspalaoretan golhariareki sothucatzén delaric. Beiré handi baten doïala agortu datékénian, morteriala egotz, ta han tsappa deno ppasta. Thupuiñan berris essar onza bat ta erdi olio honic haréki. Su estian sothuca direno ontza hiscontu.³³⁹ Bi erhi sabal bissar nabelas bilhoac belararen gaiñetic moutz. Thupuiñan den anoas oren laorden batés <43r> bissar nabéla igaran den lekhia. Guero grasparen har bostguerren ppartia, ta bi oïhalen artian hedaturic berecatian essar estaltzen delaric belarra³⁴⁰ ta loac. Bi egun ta erdis ber lana berri. Hartan ari deno eria ez eskernia, ta hascurria oïllasco edo chahal saldas.

[337] Izkribuan *necatua*. Kontzient gara *nekatsu* aldaeraren agerraldi guztiak Pirinioz hegoaldean lekukotuak daudela, baina egiantzekoago zaigu Egiategik *nekatsu* idatz lezan, -tua bukaeradun partizipioa baino.

[338] “Tisana, *garagarquia*” (Lar).

PÜRGA HAURRENA. Delakoz haurren medikatzia lan nekatsua,³³⁷ pastizeren, biskoitxen üdürila egin beza abotikariak ber gozoala, ta hurrek janen dütie gogo honez. Doia dateke urthekal gros bat, laur urthetarik seietara bost gros; seietarik hamaretara sei edo zazpi gros; hamaretarik hamabostgerrenila ontza osoa. Jente handiek ontza ta erdia janen die. Bena lehen har beze salda freskak. <42v> hirurzpalauregünez, gi-belekuetarik ere. Jan dienian biskoitxa, gaiñetik edan tisana, bi orenen landan salda, ta egünian edan ardüra.

ODOL-JARIOA ema daiteke ezartiarekila urde hongarri biñagrez bustirik sabel pian berorik. Hirur irainja agren axalak xehekatürük laur pinta huretan herakirik erdiala agortürük, ta barnen bürdüiñ gorri bat ezarri-rik, hur hartarik eriar edanerazi. Bena badü bolharra flakü, bürdüiñaz phaira, arhinago egin tisana edo gararkia.³³⁸ Zükre aphür bat ezar, ta bi beireren landan salda bat har.

MIN ORIA edo HOILLATSÜRA, frantzesez *jaunisse* deitzen dena. Neskatiilla gazte hanitz hartarik nekatzen dirade. Arrautze freskaren xurinkoa azotiaz zafla. Arrastellü zaiñ 12 ontza zaphatürük, haren anoa zükre aphür bateki ta arrautziareki nahasirik goizan ta arratsan egün zonbaitez har. Bordaleko kapüxielik die erremedio eritarzün haren hütsbagia. Bena eria dadin bizi dotorek erranen diroien bezala.

MATRIZAREN edo SABELAMAREN eritarzünak. Hirur ahürreta lür üntz osto, pitxer arno xuri hobenetik algarreki ezar thüpüiñ bernizatian, sei oren ez emeki herakerazi, hirurzpalauretan golhariareki zothükaten delarik. Beire handi baten doiala agortü datekenian, morteriala egotz, ta han tzapha deno phasta. Thüpüiñan berriz ezar ontza bat ta erdi olio honik hareki. Sü eztian zothüka direno ontsa hizkontü.³³⁹ Bi erhi zabal bizar nabelaz bilhoak belarraren gaiñetik mutz. Thüpüiñan den anoaz oren laurden batez <43r> bizar nabela igaran den lekhia. Gero grasparen har bostgerren phartia, ta bi oihalen artian hedatürük berekatian ezar estaltzen delarik belarra³⁴⁰ ta loak. Bi egün ta erdiz ber lana berri. Hartan ari deno eria ez eskernia, ta hazkürria oillasko edo xahal saldaz.

[339] Irakur bedi *izkontü* (*ezkondu*), ‘batu’ adieran.

[340] ‘Bekoki, kopeta’.

ENGOSCHAC dirade banaïté. Bada gor, ta bista diénic; utxu, bena gor ez-tirénic; bada eré biac batétan dirénic. Itschasso gatz, epper luma, oski sahar errérassi, ta haïen khia eriazen sudurrjala huïllent. Hongriaco Erreguïñaren hourés edo binagré ascarrés sudurra ta loac beréca.

Eritarzun hartara erorgueïec dien bethi sacolan gaïza hontaric. Har hirour gros latzun bissi, beiré ontzian essar, hoguey ta laor orénez han utz thappatu baguetaric. Biharamunian latzunareki *romarin* lilli, bi itzé geroffla eré, ta hirour gros gatz *ammoniac* molla,³⁴¹ ffités cethabian³⁴² igaran esperitiac celaost³⁴³ estékitzén. Flaschoan essar, escos ta pergaminez thappa. Engoschan thapõa sudurrari huïllen, khent ta aznérassi³⁴⁴ eriari.

ERORKIAS. Ffites bispirour drago hour fresc edan. Sangraerassi eria. 15 tchorta tchitchari olio hour bulnerarian³⁴⁵ edanérassi, hirouretan eguncal. Campotic aldis onza bat erramu olio, ta rozat olio aïgardentarékila nahassiric, harés beréca mina, ta throssa ppapera hartan boustiric essar.

BIHURKETZAS. Deuseré dislekhutaturic³⁴⁶ espadu bihurrac, aski datéké hour hotzian bihurkuraren essartia han sothucatzen deno ahalic haboroéna egoïtia, guero oïhal boustis minaren tincatzia, idortzen deno eré hour hotz gaiñétic egoïstia. Saiñen aldis ascartzeco ogui chigorrac ardo gorri beroan <43v> boustiric essar. Arraotzé chourincoac eré aïgardentian safflaturic essin hobé diradé.

Bena mina sahartu denian, su estian hirour onza olio ardozuan onza bat esco hoïlli hourtérassi. Erdi hostu datékenian gros ta erdi odol drago, bi gros alun, haïñbeste harri *hemilite* erhaosturic essar. Guero 30 bihi *lodanum*³⁴⁷ *solide* ta bi gros camfré aïgardentian hourtia. Merizé harés be-recaturic mina, gaiñen oïhal bousti essartés sendo artio jarraïki.

SANCO HANTURÉZAS. Bi ahurréta hyebla osto ppaper boustian throssaturic haotz pian hilérassi, sappa aïgardentarékila, plastu bat hares eguin, ta sancóetan berritan eguncal essar.

[341] Irakurgaitza: <molla>, <malla> ala <mella> izan liteke.

[342] “Tamiz más fino que el cedazo”, Azkue ap. OEH, s.v. *zetabe*.

[343] “Evaporar”, “transpirar” *celaustu* (Lar). Ohart -t moldeko aditzoinen emankortasunaz.

[344] ‘Arnasarazi’. “Larramendi propuso *asnatu*, pero no parece que tuviera eco en ningún texto” (OEH s.v. *arnasatu*).

ENGOXAK dirade banaite. Bada gor, ta bista dienik; ütsü, bena gor ez-tirenik; bada ere biak batetan direnik. Itxaso gatz, epher lüma, oski zahar errerazi, ta haien khia eriazen südürriala hüillent. Hongriako Erregiñaren hurez edo binagre azkarrez südürra ta loak bereka.

Eritarziün hartara erorgeiek dien bethi sakolan gaiza hontarik. Har hirur gros latsün bizi, beire ontzian ezar, hogeï ta laur orenez han üt thaphatü bagetarik. Biharamünian latsünareki *romarin* lilli, bi itze jerofla ere, ta hirur gros gatz *ammoniac* molla,³⁴¹ fitez zethabian igaran,³⁴² esperitiak zelaust³⁴³ eztekitzen. Flaskoan ezar, ezkoz ta pergaminez thapha. Engoxan thapua südürriari hüillen, khent ta asnerazi³⁴⁴ eriari.

ERORKIAZ. Fitez bizpirur drago hur fresk edan. Sangraerazi eria. 15 txorta txitxari olio hur bülnerarian³⁴⁵ edanerazi, hiruretan egünkal. Kanpotik aldiz ontza bat erramü olio, ta rozat olio aigardentarekila nahasirik, harez bereka mina, ta throza phapera hartan bustirik ezar.

BIHÜRKETZAZ. Deusere dislekhütatürük³⁴⁶ ezpadü bihürrek, aski dateke hur hotzian bihürküraren ezartia han zothükatzen deno ahalik haboroena egoitia, gero oihal bustiz minaren tinkatzia, idortzen deno ere hur hotz gaiñetik egoiztia. Zaiñen aldiz azkartzeko ogi xigorrek ardo gorri beroan <43v> bustirik ezar. Arrautze xurinkoak ere aigardentian zaflatürük ezin hobe dirade.

Bena mina zahartü denian, sü eztian hirur ontza olio ardotsuan ontza bat ezko hoilli hurterazi. Erdi hoztü datekenian gros ta erdi odol drago, bi gros alün, haiñbeste harri *hemilite* erhaustürük ezar. Gero 30 bihi *loda-num*³⁴⁷ *solide* ta bi gros kanfre aigardentian hurtia. Merize harez berekatürük mina, gaiñen oihal busti ezartez sendo artio jarraiki.

ZANKO HANTÜRETZAZ. Bi ahürreta hiebla osto phaper bustian trozatürük hauts pian hilerazi, zapha aigardentarekila, plastü bat harez egin, ta zan-koetan berritan egünkal ezar.

[345] Cf. fr. *eau vulnéraire* “préparation obtenue en faisant infuser des plantes vulnéraires dans de l’alcool. Synon. *eau d’arquebuse*” (TLF s.v. *vulnéraire*).

[346] ‘Dislokaturik’; lexikografoek ez dute *dislekutatu* bildu.

[347] Irakur bedi *laudanum*, hots, *laudano* (opiotik).

NUREMBERGUECO PLASTIA, hao da, mundian pareric estiana, ta min gussien issigarri hon déna. Therissa berrian ta su emian libera olio hobenéna, libera esco hoilli chehecaturic essar, ta herakerassi déno olioa belztu. Bi onza cerusa, bi onza litarja,³⁴⁸ onza bat *minium*,³⁴⁹ hirourac ontza haosturic essar emékis-emeki, ta algar espatularéki bethi nahas déno meriza egossi. Sutic khent, ta bero deno, onza erdi bat camfré ta gros bat amido³⁵⁰ ontza erhaosturic essar, ta bethi iribil,³⁵¹ deno hostu. Ordian ontziac barnetic olios berecaturic haiétan essar, ta tinco thappa behar datékianéco.

ATCHEIRI³⁵² BOLA erran dugunac beno fama gutiago estiana. Acheiri limadura, ta Montpeliereco tartra³⁵³ chouri haosturic bietaric har bardin, nahi dussuna. Dugun cethabian igaranic bederataric libera, hajekila sortzi onza *aristoloche*³⁵⁴ biribiletic, aïgardentareki ppasta bat <44r> eguin. Uda ekhian essar, ta han ardura erabil deno honky idor. Berris ppasta eho, ohi bessala arraéguin, direno ossoki atcheiri limadurac aboestu³⁵⁵ ta ppastan galduric, den oro haotz chehiena beno chehé. Ordian ppasta berris aïgardentaturic eguin bitté bolac bardin handi ta biribil, utz onza idortzéra; ehun ourthez hon dirateké.

Cer erran behar escunuké bola haren berthuties, desbiltu³⁵⁶ behar baguntu gustiac? Plaga, zaori, mankhura, dolore barneco ta campoco gussien da medica. Aïgardentian edo ardoan iribil dutiano belztu edo berdetztu. Plagac harés bereca, barnerat ziringa bero deno. Odolaren agortzeco bola sappaturic essar. Oïhalac hartan boustiric essar, idortzera ez utz, egun oros berri. Plaga barnera badoa, bispirour golharéta edanerassi eriar. Rhumatismétan eré hon daïtéké.

[348] Cf. fr. *litharge* “protoxyde de plomb fondu, cristallisé en lames de couleur jaune ou rouge, souvent utilisé comme siccatif ou colorant de peinture et vernis” (TLF).

[349] “Pigment rouge à rouge orangé constitué par un oxyde de plomb” (TLF).

[350] Cf. fr. *amidon*.

[351] *Iribili* forma bakanki lekukotua izanik, orain bermatua geldizen da; cf. *iribil* 44r & 55v. OEhk (s.v.) galdera ikurraz markatzen du: “Tâter, hunkitu, *iribili*” VocS. El editor comenta: “*iribili* ez da hiztegieta irakurtzen baina, heltubada, beharbada, *irabili* da, huts batekin itxuraldatua; orduan nere ustez ‘manosear, tripoter’ adierazi hurbilarekin dator”.

NÜRENBERGEKO PLASTIA, hau da, mündian parerik eztiana, ta min güzien izigarri hon dena. Therriza berrian ta sü emian libera olio hobenena, libera ezko hoilli xehekatürük ezar, ta herakerazi deno olioa belztü. Bi ontza zerüsa, bi ontza litarja,³⁴⁸ ontza bat *minium*,³⁴⁹ hirurak ontsa haustürük ezar emekiz-emeki, ta algar espatülaresi bethi nahas deno meriza egosi. Sütik khent, ta bero deno, ontza erdi bat kanfre ta gros bat amido³⁵⁰ ontsa erhaustürük ezar, ta bethi iribil,³⁵¹ deno hoztü. Ordian ontziak barnetik olioiz berekatürük haietan ezar, ta tinko thapha behar datekianeko.

ATXEIRI³⁵² BOLA erran dügünak beno fama gütiago eztiana. Atxeiri limadüra, ta Montpeliereko tartra³⁵³ xuri haustürük bietarik har bardin, nahi düzüna. Dügün zethabian igaranik bederatarik libera, haiekila zortzi ontza *aristoloche*³⁵⁴ biribiletik, aigardentareki phasta bat <44r> egin. Üda ekhian ezar, ta han ardüra erabil deno honki idor. Berriz phasta eho, ohi bezala arraegin, direno osoki atxeiri limadürak aboeztü³⁵⁴ ta phastan galdürük, den oro hauts xehiena beno xehe. Ordian phasta berriz aigardentatürük egin bite bolak bardin handi ta biribil, ütztz ontsa idortzera; ehün urthez hon dirateke.

Zer erran behar ezkünüke bola haren berthütiez, desbiltü³⁵⁶ behar bagüntü güztiak? Plaga, zauri, mankhüra, dolore barneko ta kanpoko güzien da medika. Aigardentian edo ardoan iribil dütianon belztü edo berdeztü. Plagak harez bereka, barnerat ziringa bero deno. Odolaren agortzeko bola zaphatürük ezar. Oihalak hartan bustirik ezar, idortzera ez ütztz, egün oroz berri. Plaga barnera badoa, bizpirur golhareta edanerazi eriari. Rümatismetan ere hon daiteke.

[352] ‘Altzairu’; OEHk *Ekheiare* etsenplu bat jasotzen du.

[353] Ardotik ateratzen den halako gatza, upeletan itsatsia gelditzen dena.

[354] “Herbe ligneuse grimpante dicotylédone à larges feuilles, à grandes fleurs irrégulières, dont une variété est utilisée comme plante ornementale et dont les racines possèdent des vertus médicinales en particulier contre la goutte ou pour faciliter les écoulements accompagnant les accouchements” (TLF, s.v.).

[355] “Resolverse, dissiparse, avaparse, aboeztu, bomeatu” (Lar).

[356] “Descoger, desbildu, destolestu, zabaldu” (Lar).

ERRABIAC. Eritarzun gussienétaric lotzagarriénac du, Gincuari esker, itchassoa beno medica segurragoric. Libera bat Engleterreco bitriol, bi libera oliba olio algar herakerassi oren bat diréno merizetu.³⁵⁷ Ontzi bi pintascoan onza bat hartaric essar, besté pinta hourétan, soñitan hourterassi betaitéke libera laorden bat gatz *tartre* heraki deno, ontziala ichour. Essar ontzia fournean³⁵⁸ gaiñen, ta distilacione emian iganerassi deno pinta ta erdira agortu. Arimal errabiatiren aossikia hour haréz beréca, oihalac eré boustiric gaiñen essar. Eriari eman bi dragma theriaca, ta haréki 15 bihi musc,³⁵⁹ ta edatera hour hartaric laor onza. Bi egunez arront goñan ta aratzan ber medica eguin. <44v> Hirourguerren egunian, hirour gorriñco arraotz bi onza ta erdi li olioareki nahassiric certhaguiñan erréric hirour ppasteich eguin, ta eriari janerassi oren laorden batetaric oren laordenila, deuseré jan estialaric laor orénes, guero cey orenés païra dadin jatias. Eritarzuna garhaïtu bada, pasteichac basic ez eman eriri, hilguy bada, ahotic iroscai³⁶⁰ belz bat egoïtziric, hilen da eméki.

Bena medica hao adelatia esténo, aossikia hour gassis beréca ta gatz gaiñen essar, hourtzen déno berris. Aossiki izan den membria oihal beros ascarki fpretaturic miritzé-arreas³⁶¹ —frantzesés *onguent gris*— beréca hirourspalaorétan. Ta ber demboran aïcé copac —*vendouses* deïtzen direnac— essar aossikian khossia odolareki jalk dadin. Hori da medica segurréna, ta eriaren arima paossian essar ahal dirokiana.

*Erregentaren gogarta*³⁶²

Frantzesetic huscarala bihurtu nianian obra hao, anderé Margaitera joan nintzan eskentzéra, ta bezucendaren³⁶³ beré eskietan essartera.

[357] Egiategik aditza eratorri du Larramendiren *miritze* “ungüento” formatik; cf. *mirize* aditzoina (33v).

[358] “Fogón, fuego” (OEH, s.v. *furnego*); cf. gask. *fournèu* & *hornèu*.

[359] “Almizcle” (OEH, s.v.); cf. fr. *musc*.

[360] “Materia, parte del compuesto, *cerabea, irozcaya*” (Lar). Adiera honekin OEHk ez du adibiderik bildu.

[361] Larramendik badu “pardo, color, *arrea*” eta “gris, color entre azul, y pardo, *urdiñarrea*”. Egiategi *onguent gris* delakoaz ari da: “L’onguent gris ou pommade mercurielle faible, qui est obtenue en mélangeant 100 grammes d’onguent napolitain avec 300 grammes d’axonge benzoïnée. Cet onguent gris était utilisé comme antiparasite en application le soir, suivie d’un savonnage le lendemain matin” (iturria: www.dictionnaire-medical.net).

ERRABIAK. Eritartzün güzienetarik lotsagarrienak dü, Jinkoari esker, itxasoa beno medika segürragorik. Libera bat Engleterreko bitriol, bi libera oliba olio algar herakerazi oren bat direno merizetü.³⁵⁷ Ontzi bi pintazkoan ontza bat hartarik ezar, beste pinta huretan, zoiñtan hurterazi betaiteke libera laurden bat gatz *tartre* heraki deno, ontziala ixur. Ezar ontzia furneuan³⁵⁸ gaiñen, ta distilazione emian iganerazi deno pinta ta erdira agortü. Arimal errabiatiren ausikia hur harez bereka, oihalak ere bustirik gaiñen ezar. Eriari eman bi dragma theriaka, ta hareki 15 bihi müsük,³⁵⁹ ta edatera hur hartarik laur ontza. Bi egünez arront goizan ta aratsan ber medika egin. <44v> Hirurgerren egünian, hirur gorriñko arrautz bi ontza ta erdi li olioareki nahasirik zerthagüñan errerik hirur phasteitx egin, ta eriari janerazi oren laurden batetarik oren laurdenila, deusere jan eztiatarik laur orenez, gero sei orenez paira dadin jatiaz. Eritartzüna garhaitü bada, pasteitxak baizik ez eman eriri, hilgei bada, ahotik iroskai³⁶⁰ beltz bat egoitzirik, hilen da emeki.

Bena medika hau adelatia ezteno, ausikia hur gaziz bereka ta gatz gaiñen ezar, hurtzen deno berriz. Ausiki izan den menbria oihal beroz azkarki fretatürük miritze-arreaz³⁶¹ —frantzesez *onguent gris*— bereka hirurzpalauetan. Ta ber denboran aize kopak —*vendouses* deitzen direnak— ezar ausikian khozia odolareki jalk dadin. Hori da medika segürrena, ta eriaren arima pausian ezar ahal dirokiana.

*Errejentaren gogarta*³⁶²

Frantzesetik hüskarala bihürtü nianian obra hau, andere Margaite-ra joan nintzan eskentzera, ta bezuzendaren³⁶³ bere eskietan ezartera.

[362] ‘Gogoeta’, OEHK Egiategiren adibidea dakar: *Gogartak hongarri dütielakoz* (Egiat 217).

[363] “Original, exemplar, de que se sacan copias, *bezucendea*” (Lar).

Etchekitzen sialaric frantzesa, eta³⁶⁴ nic huscara, iracortu neréïon burutic bustanila. Harec erranic essin hobé sela ené lana, merechi sian beno eman seïtadan saria, siolaric moldeskiri³⁶⁵ ere egorriren sereïola beria, ta hareganic ginen siren moskinac enetaco siratekêla.

Aïduru houra aïcé baïsic ez issanic eré guillicatu seitadan bihotza. Gutic <45r> diradé irapaissiac sothucatzén estutienac, enia eré haiëtaric séla borogatu nian ordian, ta mengoa giten delacos jatiareki, hitz hec erran nereion anderé Margaitary: «Anderia, gouré erretor ta bicary jaonec zoure liburia essin hobé dela diroïé. Bena mediken capitulia lucechiago nahi ukhen sikessien, delacos gentiari haiñ sendogarri. Etzinerokia zoure hegalac lucechiago heda, amoregatic souré amorioan eritarzun gussiec ideren lessen beré bidé chuchenac?»

Anderé Margaitac arrapostia eman seïtadan hitz hoïétan: «Juseff, liburu lodienac eztutuc fama handiena dutienac, ez etare eskiribazalia aberasten dutienac. Liburia bacoitza issan balis, banio certzas emenda, bena besté hirourekila jossiric, meréchimentu haboro balima essiés implegu dikec. Escu honki-eguile batec (umen) eman edo emanguey dic Maoleco hospitaliari eritarzun gussien erémedioen bilgo bat. Esparantzan hilen nuc etché haren jaon administrazalec, lan handi haren précioa essaguturic, hic enias bessala eguinen diéla. Ta hala, herrico barberac jakinturic, ta nor beré eritarzunetan arguituric, oraïcoec ta gingueïec bissi lucé ossagarrian ukhenen diéla. Halabis. Ta Jusef, adio.»

Hantic etcherat gin nintzan, nialaric gogoan liburu hao ené obraren hirourguerrena saïtékiála, ta anderé Margaitaren erranen accabaiïla.³⁶⁶ <45v> Gogomen hartan nangoan, sereïtarian anderé Margaitac igorri hen jarraikis daoden medicac.

Eri behardunen salda

Laor ahurreta baratzéco belharrétaric chahu chehecaturic, bispahirour oincho chouri sathiscaturic, laor pporrien chouriac, onza erdi bat gourhi fresc edo ourdaki, laor golhareta irin, gatz gros bat, prisa³⁶⁷ bat ppiiper. Cey pinton hourétan hérakerassiric déno hirouretara agortu. Hirourspalaor egun irénen da.

[364] Orain artekoan sistematikoki ta.

[365] Parpausak datibozko forma eskatzen du, *moldezkariari* bezalako zerbait.

Etxekitzen zialarik frantzesa, eta³⁶⁴ nik hüs kara, irakortü nereion bürütik büztanila. Harek erranik ezin hobe zela ene lana, merexi zian beno eman zeitadan saria, ziolarik moldezki³⁶⁵ ere egorriren zereiola beria, ta hareganik jinen ziren mozkinak enetako ziratekela.

Aidürü hura aize baizik ez izanik ere, gillikatü zeitadan bihotza. Gütik <45r> dirade irapaiziak zothükatzten eztütienak, enia ere haietarik zela borogatü nian ordian, ta mengoa jiten delakoz jatiareki, hitz hek erran nereion andere Margaitari: «Anderia, gure erretor ta bikari jaunek zure libürria ezin hobe dela diroie. Bena mediken kapitülia lüzexiago nahi ükhen zikezien, delakoz jentiari haiñ sendogarri. Etzinerokia zure hegalak lüzexiago heda, amoregatik zure amorioan eritarzün güziek ideren lezen bere bide xüxenak?»

Andere Margaitak arrapostia eman zeitadan hitz hoietan: «Jüsef, libürü lodienak eztütük fama handiena dütienak, ez etare eskribazalia aberasten dütienak. Libürria bakoitza izan baliz, banio zertzas emenda, bena beste hirurekila josirik, mereximentü haboro balima eziez inplegü dikek. Eskü honki-egile batek (ümen) eman edo emangei dik Mauleko hospitaliari eritarzün güzien eremedioen bilgo bat. Esparantzan hilen nük etxe haren jaun administrazalek, lan handi haren prezioa ezagütürik, hik eniaz bezala eginen diela. Ta hala, herriko barberak jakintürik, ta nor bere eritarzünetan argitürik, oraikoek ta jingeiek bizi lüze osagarrian ükhenen diela. Halabiz. Ta Jüsef, adio.»

Hantik etxerat jin nintzan, nialarik gogoan libürü hau ene obraren hirurgerrena zaitekiala, ta andere Margaitaren erranen akhabailla.³⁶⁶ <45v> Gogomen hartan nangoan, zereitanian andere Margaitak igorri hen jarraikiz dauden medikak.

Eri behardüinen salda

Laur ahürreta baratzeko belharretarik xahü xehekatürik, bizpahirur oinbo xuri zathizkatürik, laur phorrien xuriak, ontza erdi bat gurhi fresk edo urdaki, laur golhareta irin, gatz gros bat, prisa³⁶⁷ bat phiper. Sei pinton huretan herakerazirik deno hiruretara agortü. Hirurzpalaur egün irenen da.

[366] “Parece que su uso, en Eguateguy y en autores guipuzcoanos, denota influencia larramendiana” (OEH s.v. *akabaila*).

[367] “Toma; taza, cantidad que se toma”; OEH s.v. *presa* 2.

Berrogueyta hamar eskeleren salda

Har bi libera gantz edo ourdaky. Burduiñ thupuiñan hourterassi diratékenian, egoitz barnerat ahurretas baratzian direnetaric ordian, binéta, leituga *cerfeuil*, chicoréa, assa, pporru, concombra, cuyha. Bardin egos daitékian. Ordian egoitz hogueyta laor pinta hour herakian bertzian denari, libera baten erdia gatz ta onza erdi bat ppiper batian, herakérassi oren erdi bat ta salda eguin datéké. Ilhar baba éré híkala³⁶⁸ doatza; balin bada, salda éré dié loditzen. Gossoaren ppistéco éré baratçhour iSTER sombait. Idi bihotza edo guibel errajac chéhécaturic dié salda hontzen ta ez hanitzés khariotzen.

Bertziala da guero egoisten hogueyta bost libera oguy —ez mehé mousturic, bena ahoan sartzen diren bessalacoac— eta memento bat herakerassi. Bi golharéta <46r> thupuiñ burduinscoétaric goitzan ta arratzan bakhoitzary emanic, bissiren da bi sosen gastias.

Bersé salda bat

Har libera bat ourdaky chehecatia, certhaguiñan hourté-rassi, gorritu datékenian libera bat irin lili hartan essar, nahas souresco golharias déno egossi ta gorritu. Bertzian essarriric hamacey ppinta hour, herakitzen deno hartarat ichour certhaguinan déna, oren laordenaren erdia herakiérassi, hantic khent, ta thupuiña handi batetara ichour. Hantic har haiñbesté golharéta handi soparentzat non beítirateké jalé. Halaco hascurria ené araoila ascarrago lissateké borthian artzaiñtentat, essies eznia ppastechékila. Éré merkiago.

Licabra anoa

Gaitzuru³⁶⁹ bat licabra bihi har, tzappa, barricot batétan essar ahurreta bat tchichary belhar, harékila hoguey pinta hour héraky gaiñiala ichour, cederian utz hirour astés. Hartaric eguin edaria, ardoac beno hobeky du guisona ascartzen. Sahartziarékila da hobetzen. Behar sereio bethi beré ahetza utzi.

[368] “Bourbier, cloaque (cf. béarn. *hica*)”, Lh, s.v. *hika* III.

Berrogeita hamar eskeleren salda

Har bi libera gantz edo urdaki. Bördüiñ thüpiñan hurterazi diratekenian, egoitz barnerat ahürretaz baratzian direnetarik ordian, binita, leitüga *cerfeuil*, xikorea, aza, phorrü, konkonbra, küia. Bardin egos daitekian. Ordian egoitz hogeita laur pinta hur herakian bertzian denari, libera baten erdia gatz ta ontza erdi bat phiper batian, herakerazi oren erdi bat ta salda egin dateke. Ilhar baba ere hikala³⁶⁸ doatza; balin bada, salda ere die loditzen. Gozoaren phizteko ere baratxuri izter zonbait. Idi bihotza edo gibel erraiak xehekatürik die salda hontzen ta ez hanitzez khariotzen.

Bertziala da gero egoizten hogeita bost libera ogi —ez mehe muztürrik, bena ahoan sartzen diren bezalakoak— eta memento bat herakerazi. Bi golhareta <46r> thüpiñ bürdüinzkoetarik goitzan ta arratsan bakhoitzari emanik, biziren da bi sosen gastiaz.

Berze salda bat

Har libera bat urdaki xehekatia, zerthagüñan hurterazi, gorritü datekenian libera bat irin lili hartan ezar, nahas zurezko golhariaz deno egosi ta gorritü. Bertzian ezarririk hamasei phinta hur, herakitzen deno hartarat ixur zerthaginan dena, oren laurdenaren erdia herakierazi, hantik khent, ta thüpiñña handi batetara ixur. Hantik har haiñbeste golhareta handi zoparentzat non beirateke jale. Halako hazkürria ene arauila azkarrago lizateke borthian artzaiñentzat, eziez esnia phas-tetxekila. Ere merkiago.

Likabra anoa

Gaitzürü³⁶⁹ bat likabra bihi har, tzapha, barrikot batetan ezar ahürreta bat txitxari belhar, harekila hogeï pinta hur heraki gaiñiala ixur, zederian üt hirur astez. Hartarik egin edaria, ardoak beno hobeki dü gizona azkartzen. Zahartziarekila da hobetzen. Behar zereio bethi bere ahetza ützi.

[369] “Medida para grano y frutos secos” (OEH, s.v. *gaitzeru*).

Haorren errekéitias

Dithitic khentu diradian, haorrec ousté beno errekeitu merechi dié, hascurriaren khambioan dirélaric ardura flakessias hiltzen. Hascurria eri estitian, dukié arhin goissian boillia,³⁷⁰ egoardian sopa, arristirian boillia, arratzian sopa. Boilliac gaitz eguiten badereieé, ogui porrokhña saldan herakiérassiric eman jatera.

Edatera ez eman galthaturen estiéno, ta <46v> ahalic bekhanténa. Diradé ardura egarri adin hartan hortzac giten sereitzénian, béna sobera edatiac dereieé urdailla flacatzen, ta laisterreria émaïten.

Ascartzén hassi diratekénian emanen sereieé arraotzé eguncoa, ogui appur ta gogorric, arhan egossiric, sagar edo pera³⁷¹ labian erréric.

Hen edaria datéké tisana garagarrés, cecalés edo olhos hourian herakiric bi herénétéra. Flacu badié urdailla ardon sahar iñhar bat tisanan essar.

Haorsaiñec deuseré estié janen haorren aitzínian ppressu edo gordin dénic, hartara khoy lissatékialacos haorra.

Hortzac gin seréitzénian, emanen sereieé hessur sombait, hen chuczéco. Hirourspalaorguerren ourthian emanen sereieé oïllasco dianac; bersela gaiza arhinic, bena tchitcharri emaiten dienetaric secular. Eznia delacos hetaric, tchincorre hobé dukié, ta soppa erran dugun saldatic.

Haorra balis bethi flacu, emanen sereio ahuntza.³⁷² Hartacos, behar sereio sabeléco ta sankhartéco bilhoac moustu, ta chahiago den dithiac ardura ukhussi.

Ahuntzaren faltan laoretan égunion soppa. Akhitzén balis bethi ber gaizas, ebakiren du haorzainac ogui tranchac, herakerassiren hourian diano ourthouki beré alchadura, ardo inhar bat dereio essarriren, ta ezti appur bat, janen du haorrac soppa berria gogo honés.

Eritzen bada haorra, har oïllasco bat, <47r> houstu datékenian be-tha khorpitzá laor aci hotzetzas tzapaturic: dirade khuia, meloa, cocom-

[370] “Papilla”; OEH s.v. *bulliga* 1.

[371] ‘Madari, udare’; Zuberoako hiztegitigileek bildu dute.

Haurren errekeitiaz

Dithitik khentü diradian, hurrek uste beno errekeitü merexi die, hazkürriaren khanbioan direlarik ardüra flakeziaz hiltzen. Hazkürria eri eztitian, dükie arhin goizian boillia,³⁷⁰ egoardian zopa, arristirian boillia, arratsian zopa. Boilliak gaitz egiten badereie, ogi porrokhiña saldan herakierazirik eman jatera.

Edata ez eman galthatüren eztiemo, ta <46v> ahalik bekhantena. Dirade ardüra egarri adin hartan hortzak jiten zereitzenian, bena sobera edatiak dereie ürdaille flakatzen, ta laisterreria emaiten.

Azkartzen hasi diratekenian emanen zereie arrautze egünkoa, ogi aphür ta gogorrik, arhan egosirik, sagar edo pera³⁷¹ labian errerik.

Hen edaria dateke tisana garagarrez, zekalez edo olhoz hurian herakirik bi herenetera. Flakü badie ürdaille ardon zahar iñhar bat tisanan ezar.

Haurzaiñek deusere eztie janen haurren aitzinian phezü edo gordin denik, hartara khi lizatekialakoz haurra.

Hortzak jin zereitzenian, emanen zereie hezü zombait, hen xükatzeko. Hirurzpalaugerren urthian emanen zereie oillasko dianak; berzela gaiza arhinik, bena txitxarri emaiten dienetarik sekülan. Esnia delakoz hetarik, txinkorre hobe dükie, ta zopha erran dügün saldatik.

Haurra baliz bethi flakü, emanen zereio ahüntza.³⁷² Hartakoz, behar zereio sabeleko ta zankharteko bilhoak muztü, ta xahiago den dithiak ardüra ükhüzi.

Ahüntzaren faltan lauretan egünian zopha. Akhitzzen baliz bethi ber gaizaz, ebakiren dü haurzainak ogi tranxak, herakeraziren hurian diano urthuki bere altxadüra, ardo inhar bat dereio ezarriren, ta ezti aphür bat, janen dü haurrak zopha berria gogo honez.

Eritzen bada haurra, har oillasko bat, <47r> hustü datekenian betha khorpitzta laur azi hotzetzaz tzapatürrik: dirade khüia, meloa, kokon-

[372] Ahuntza-esne ulertu behar da.

brarenac. Hirour pinton houretan emeki herakérassi deno erdiala agortu, oyhalian igaran, ta eriarri eman hartaric. Haorrec dié odola guizonen beno hanitzés beroago; saldá harec dutié hosten ta frescatzen batétan.

Tisana merké déna

Ahurreta bat tcherment, cey berhats lucé chahu, ta kharaca,³⁷³ garagar edo ogui-bihi appur bat hirour pinton hourétan eméki herakiérassi deno biétara agortu, sutic khentu datékenian reguelissa berdé tzapaturic essar.

Gachouras

Eguiasco gachoura nahi dianac, du herakierassiren ezniá ta gaiñ gussia khenturen. Pinta bada, essar fressura³⁷⁴ edo alchadura doñala, ichour cachatic lur ontziala, ta ontzia hour herakian oren erdi bat. Khent, utz hostéra, igaran belhachian³⁷⁵ mancatu baguetaric. Gachoura uthur hora bessain argui datéké. Eguin daítéké orosbat ezniá ttuppuiña berrian herakitzen déno gahunsta.³⁷⁶ Citron ano gotéra sombait ichour, edo binaté osto barnen essaric.

Cyringa edo clystera³⁷⁷ helgaitzétan

Pinto bat gachour, hartan bi onza mana guissen, ta ontza *cassa mondée*³⁷⁸ berritan³⁷⁹ egunian, housturen du sabel gogorréna. Berséla, genté sanoaren issurrian bi onza ezti edo bi gros salbon³⁸⁰ bardin hon diradé helgaitz gussietan.

Clyster laisterreriantzat

Ahari buru bat tzapaturic edo tripaki, hour, sahi, arrosa gorri, lin aci, *plantain* ta provancha osto, olio appur batekila.

[373] Ez dakigu *kharaka* ala *kharraka* irakurri behar den.

[374] Cf. fr. *fressure* “ensemble des gros viscères d’un animal de boucherie” (TLF).

[375] ‘Berehalaxean’; aldaera nonbait indartua.

[376] “Écumer le pot-au-feu” (Larrasquet).

[377] Cf. fr. *clystère* “lavement d’eau (parfois additionnée d’un médicament) injectée dans le rectum” (TLF); hots, Zuberoako irri antzertiko testuetako *labamentü* bera.

brarenak. Hirur pinton huretan emeki herakerazi deno erdiala agortü, oihalian igaran, ta eriar eman hartarik. Haurrek die odola gizonek beno hanitzez beroago; salda harek dütie hozten ta freskatzen batetan.

Tisana merke dena

Ahürreta bat txerment, sei berhatz lüze xahü, ta kharaka,³⁷³ garagar edo ogi-bihi aphür bat hirur pinton huretan emeki herakerazi deno bietara agortü, sütik khentü datekenian regelisa berde tzapatürik ezar.

Gaxuraz

Egiazko gaxura nahi dianak, dü herakeraziren esnia ta gaiñ güzia khentüren. Pinta bada, ezar frezüra³⁷⁴ edo altxadüra doiala, ixur kaxatik lür ontziala, ta ontzia hur herakian oren erdi bat. Khent, üt hoztera, igaran belhaxian³⁷⁵ mankatü bagetarik. Gaxura üthür hura bezain argi dateke. Egin daiteke orozbat esnia thüphüüña berrian herakitzen deno gahünzta.³⁷⁶ Zitron ano gotera zombait ixur, edo binate osto barnen ezarrik.

Ziringa edo klistera³⁷⁷ helgaitzetan

Pinto bat gaxur, hartan bi ontza mana gizen, ta ontza *cassa mondée*³⁷⁸ berritan³⁷⁹ egünian, hustüren dü sabel gogorrena. Berzela, jente sanoaren isürrian bi ontza ezti edo bi gros salbon³⁸⁰ bardin hon dirade helgaitz güzietan.

Klister laisterreriantzat

Ahari бүрү bat tzapatürik edo tripaki, hur, zahi, arrosa gorri, lin azi, *plantain* ta probantxa osto, olio aphür batekila.

[378] Cf. fr. *casse* “longue gousse de légumineuse, dont la pulpe a des propriétés laxatives douces” (TLF).

[379] ‘Bi aldiz’. “Documentado desde Lazarraga, aparece en textos vizcaínos, suletinos (incluidos Oihenart y Tartas) y, en menor medida, guipuzcoanos. [...] Los suletinos emplean *berritan*” (OEH).

[380] ‘Xaboi’. Gure ustez <salbon> grafia /salβü/ ahoskera sudurkaridunari dagokio; cf. *salbo* 47v.

<47v> *Clyster elgorarentzat*

Sopparen salda bessala eguiten da,³⁸¹ edo berataric, thupuiña gassituric espada, gros bat hipecoana³⁸² ta hamasortzi bihi *corail anodin* batian; berritan eguncal.

Sorminaren edo apoplexiaren clystera

Coloquinta,³⁸³ sagar baten erdia, sené onza erdi bat, hirour onza *vu emétique*³⁸⁴ thurbutz, ta onza bat *hicrépure*. Bersela, onza bat *tobac* cheheca, hour pinta batétan *hérakerassi* erdialadrano.

*Clyster ascurritzuétzas*³⁸⁵

Eritarzun handietan eria jan essinés neca estadin, eguinen sereïo salda hain hon essiés ossagarri hobenian balis, salbu gatz ez etaré piper estian. Gros bat *confection d'yacinthe* nahas; laor orenetaric laor orénétara sereïo clyster bat émanen.

Haorrén clysteretzas

Eztienian nahi cyringaren dutchulia manéra baterés sofritu, essarten sereïé salbo hen erhi tchipiaren doïala uscu-chilhoan.

Sangraduras

Badu sangradurac beré adiskidiac ta beré etzaïac, bardin oguén dutiénag; artian dagoétzenec dié arrasoa beren althé. Duda bagueric, eritarzunen hatzarriétan odolaren gutitziac³⁸⁶ honki baissic eguin esterioala, diradiala eré casiac ardura saiñac chilhatu behar diana, ta ordian flakessia herioa beno hobé déla. Alabaderé, eritarzunari bihurtzé béharrac estiro ohatzerassi erïaren adina ta indarrac, non eré den minaren ohatzia.

[381] Helvetiusek formula dakar: “Dans la dysenterie, on composera les lavemens avec une chopine de *boüillon du pot* fait sans sel, ou l’on délayera un gros de poudre d’*Ipecacuana*, & dix’huit grains de la poudre de *corail anodin*. On reïtérera ces lavemens deux fois par jour.” (1734: 146).

[382] Cf. fr. *hypécoon* “plante. On en distingue deux espèces principales. [...] Toutes deux sont estimées narcotiques, & produisent les mêmes effets que le pavot” (*Dictionnaire de l’Académie française*, 4e édition, 1762).

[383] Cf. fr. *coloquinte* “plante grimpante de la famille des *Cucurbitacées*, originaire de la Méditerranée orientale et dont le nom savant est *Citrullus colocynthis*. [...] La pulpe du fruit, blanche, de saveur très amère, utilisé comme purgatif drastique surtout en art vétérinaire” (TLF).

<47v> *Klister elgorarentzat*

Zopharen salda bezala egiten da,³⁸¹ edo beratarik, thüpüiña gazitü-rik ezpada, gros bat hipekoana³⁸² ta hamazortzi bihi *corail anodin* batian; berritan egünkal.

Sorminaren edo apoplexiaren klistera

Coloquinta,³⁸³ sagar baten erdia, sene ontza erdi bat, hirur ontza *vu emétique*³⁸⁴ thürbütz, ta ontza bat *hicrèpure*. Berzela, ontza bat tobak xeheka, hur pinta batetan herakerazi erdialadrano.

*Klister azkürritsuetzas*³⁸⁵

Eritarzün handietan eria jan ezinez neka eztadin, eginen zereio salda hain hon eziez osagarri hobenian baliz, salbü gatz ez etare phiper eztian. Gros bat *confection d'hyacinthe* nahas; laur orenetarik laur orenetara zereio klister bat emanen.

Haurren klisteretzaz

Eztienian nahi ziringaren dütxülia manera baterez sofrütü, ezarten zereie salbo hen erhi txipiaren doiala üzkü-xilhoan.

Sangradüräz

Badü sangradürak bere adiskidiak ta bere etsaiak, bardin ogen dü-tienak; artian dagoetzenek die arrazoa beren althe. Düda bagerik, eritartzünen hatsarrietan odolaren gütitzia³⁸⁶ honki baizik egin ezterioala, diradiala ere kasiak ardüra zaiñak xilhatü behar diana, ta ordian flakezia herioa beno hobe dela. Alabadere, eritartzünari bihurtze beharrak ezti-ro ohatzerazi eriaren adina ta indarrak, non ere den minaren ohatzia.

[384] *Vin émétique* espero genuke; zuzendu gabe uzten dugu, beharbada iturri baten zordun delakoan.

[385] Izkribuan *ascurrictzas* ala *ascurruetzas* irakurtzen da. Egiategik ez du hasperana markatu; cf. halaber *ascurria* 35r. Pasartean uzkiaren bidezko elikatzearen ideia konprenitzen da; *ascurrizuetzas* 'hazkurritsuetzaz' irakurtzea proposatzen dugu.

[386] "Apocamiento, disminucion, *guichitza*, *gutitza*" (Lar).

Nolanahi, biharamuniala ez igor sangradura, arrahaas datékiano pultza gogor, barna edo sobéra gora datékiano.

<48r> Sangradura béharkindétaric³⁸⁷ accostuman diradianian, eguin béssé jarraikis, hartara esténac chuhurago datéké. Eritarzunian estatéké odola hobé, ez etare ginguey bassen urhunturenago.³⁸⁸

Apoplexia hiroétan, izairaren³⁸⁹ diot naturaren nekessian, helgaitz malinétan ta pourpruzétan,³⁹⁰ piccotan ja agueri denian, da heriogarri, casu arrozac salbu. Paralsietan orosbat, haor ñimiñier, ta gente supeiorer.³⁹¹

Ezta sangradura lan arhina, bada batzutan saiña artéra bessain gora dénic, bessu guissenic, bata ez bersia agueri estiradianic... Beréca bessa hec barberac oihal beros tincatu estiano, ta erhias iderenen dianian saiña, ahalic huillanéna du tincaturen. Espadu saiña erhias batzen, bessoa essar hour beroan. Mañia aohar bada, mainha eskia, ta han sangra bessa eria, gogo dialaric emaiten arhinski tchistatia,³⁹² zaort eztetzan artéra ta tendona saiñaren aizo direnac.

Sancoco sangradura da ihiago; alabaderé, badutu beré mescabiác, badu lantzétac zaortzen periosta edo haren saiña hessurari tinco dao-
dianac. Hartacos, hour beroan lucés ethec sancoa ta ardura béréca sangraguey lekhia hant dadin saiña; hartacos ascarky tinca.

Bersé sangradurétzas deusére estugu erranen. Biétzas eré mintzatu eninssaitéké, sangragueiác sangrariác beno interés espalu lana honki eguina den. Berac eré daki barberac beno hobeki odol aski idéki dereiõanez, estirélacos sangradura handiac hobenénac, salbu guibel-erraien inflamacionétan.

[387] Bada *beharkunde* “necesidad” (OEH, s.v); guk dakigula, *-kinde* atzizkiarekin ez da beste inon.

[388] Pasarte iluna.

[389] “Naturaleza, *izaira, izatea, sortiza*” (Lar); OEHk Egiategiren adibideak eskaintzen ditu.

[390] Cf. fr. *pourpré* “de couleur rouge foncé intens” (TLF), eta horren barnean “*fièvre pourprée*. Purpura, urticaire”. Littré hiztegiak, aldiz, zehazki *pourpreux, -euse* dakar, † markaz, “*Une fièvre pourpreuse* (Madame de Sévigné, 1675)”. Ohart Egiategiren egokitzen fonologikoaz.

Nolanahi, biharamüniala ez igor sangradüra, arrahaas datekiano pültsa gogor, barna edo sobera gora datekiano.

<48r> Sangradüra beharkindetarik³⁸⁷ akhostüman diradianian, egin beze jarraikiz, hartara eztenak xühürrago dateke. Eritarzünian eztateke odola hobe, ez etare jingei bazen ürhüntürenago.³⁸⁸

Apoplexia hiroetan, izairaren³⁸⁹ diot natüraren nekezian, helgaitz malinetan ta purprüzetan,³⁹⁰ pikhotan ja ageri denian, da heriogarri, kasü arrotzak salbü. Paralisietan orozbat, haur ñimiñier, ta jente süpeiorer.³⁹¹

Ezta sangradüra lan arhina, bada batzütan zaiña artera bezain gora denik, beso gizenik, bata ez berzia ageri eztiradianik... Bereka beza hek barberak oiha beroz tinkatü eztiano, ta erhiaz iderenen dianian zaiña, ahalik hüillanena dü tinkatüren. Ezpadü zaiña erhiaz batzen, besoa ezar hur beroan. Mañia auher bada, mainha eskia, ta han sangra beza eria, gogo dialarik emaiten arhinzki txistatia,³⁹² zaurt eztetzan artera ta tendona zaiñaren aizo direnak.

Zankoko sangradüra da ihiago; alabadere, badütü bere meskabiak, badü lantzetak zaurtzen periosta edo haren zaiña hezürrari tinko daudianak. Hartakoz, hur beroan lüzez etxek zankoa ta ardüra bereka sangragei lekhia hant dadin zaiña; hartakoz azkarki tinka.

Berze sangradüretzaz deusere eztügü erranen. Bietzaz ere mintzatü einintzaitteke, sangrageiak sangrariak beno interes ezpalü lana honki egin den. Berak ere daki barberak beno hobeki odol aski ideki dereioanez, eztirelakoz sangradüra handiak hobenenak, salbü gibel-erraien inflamationetan.

[391] Irakurketa ez da segurua; izkribuan *supicorer* iduri luke. Hemen *supeiorer* ‘superiorer’ proposatzen dugu; gure aierua da Egiategik *superior* erabili duela ‘nagusia, zahar’ adieraz.

[392] “Débrider un furoncle, percer une ampoule”, “piquer” (Lh, s.v. *txistatü*).

Purguétzas

Heben estugu medica gussien eraguilia³⁹³ bessacartu, bena bai som-
baït abis emaitias attrébitu haorrentzat, ossagarrian eré diradianer eri-
tartzunen aitzinantzian, <48v> haregatic guiradé hetan l̄labur issanen.

Arrasoaren adiniala heltu denac daki barbereg beno hobeki beré na-
zaroaren berri. Nasca dugunian jatiari, loa arhin, sabela herabesti, pessu
eré buria, ossagarria tiesso estéla dakigu. Ta sombait egunés hour eppe-
les barnia ukhussiric hobeki espaguiradé, purgari behar guiradiala lothu,
icértu eré, hao gouré aiergoaren³⁹⁴ doïala. Flacu dianari haiñbeste oguen
eguin liro purga ascarrac, essiés aohar belissatéké arhina borthitz dia-
nari. Nola lakiké barberac hori, espadaki cer maneras guiradian bissitzen,
nolaco den gouré hascurria, cerec dereicun min eguiten? Haorrec erran
eliroiékiénac.

Gitén seréién hanturétaric, ta campotic barnérat sartzen sereitzé-
nic sakhar espaiñétan, sudurrian. Jacondiac³⁹⁵ mehé, urdaïtzu; behin
sarhoïtzu, behin gordin; bethi urhintzu. Diradianian gorri, irintzu edo
oliotzu, eri dela seiñaliac. Sombait aldís gossé errabia edo nasca ascattia,
egarri betirana,³⁹⁶ helgaitza, laisterreria... Hetaric ardura herioa.

Haorren eritarzunac halaco diradianian aguertzen, purga behar se-
reïé manas eman, oren bat egoski beno lehén, oren bat eré guerostic paï-
raerassi dithias. Bena amac edo unhudiac espadu ber medica hartzen,
estuké haorrac sokhorria haiñ laster; bier purgac beré indarren doïala.
Clyster eré gachourés, onza erdi bat *cassa mondée* hourterassiric.

Haorren purgatzias purga baguetaric

Onza bat ano rhua, orosbat idi beatzun³⁹⁷ <49r> ta bi onza haotz aloés,
nahassi datekénian oÿhal aski handi datekiana hour haren agortzéco essar
barnian. Bi sathitan essarriric, bata jar urdaillaren eretzian, bersia pi-
costian,³⁹⁸ ohian jarriren denian, biharamunian edo hirourguerrenian.
Gente handier doblatzen delaric medica, eguin liro ber obra, bena ez
eguin emasté hissorrer.

[393] Beharbada Larramendiren *eraquida* “conformación” hitzari lotua?

[394] *Aihergo* ‘herra’ proposa daiteke, hasperen falta gorabehera.

[395] “Excremento, *cacá, jacondá*” (Lar). Egiategik *jacondu* “cagar” aditzetiko izena à
la suletine egokitu du.

Pürgetzaz

Heben eztügü medika güzien eragildia³⁹³ besakartü, bena bai zonbait abis emaitiaz atrebitü haurrentzat, osagarrian ere diradianer eritarzünen aitzinantzian, <48v> haregatik girade hetan llabür izanen.

Arrazoaren adiniala heltü denak daki barberek beno hobeki bere nazoaren berri. Nazka dügünian jatiari, loa arhin, sabela herabezti, pezü ere büria, osagarria tieso eztela dakigü. Ta zonbait egünez hur ephelez barnia ükhüzirik hobeki ezpagirade, pürgari behar giradiala lothü, izertü ere, hau gure aiergoaren³⁹⁴ doiala. Flakü dianari haiñbeste ogen egin liro pürga azkarrak, eziez auher belizateke arhina borthitz dianari. Nola lakike barberak hori, ezpadaki zer maneraz giradian bizitzen, nolako den gure hazkürria, zerek dereikün min egiten? Haurrek erran eliroiekienak.

Jiten zereien hantüretarik, ta kanpotik barnerat sartzen zereitze-nik zakhar ezpaiñetan, südürrian. Jakondiak³⁹⁵ mehe, ürdaitsü; behin sarhoitsü, behin gordin; bethi ürhintsü. Diradianian gorri, irintsü edo oliotsü, eri dela seiñaliak. Zonbait aldiz gose errabia edo nazka askatia, egarri betirana,³⁹⁶ helgaitza, laisterreria... Hetarik ardüra herioa.

Hurren eritarzünak halako diradianian agertzen, pürga behar zereie manaz eman, oren bat egoski beno lehen, oren bat ere geroztik pai-raerazi dithiaz. Bena amak edo ünñüdiak ezpadü ber medika hartzen, eztüke haurrak sokhorria haiñ laster; bier pürgak bere indarren doiala. Klister ere gaxurez, ontza erdi bat *cassa mondée* hurterazirik.

Hurren pürgatzia pürga baqetarik

Ontza bat ano rua, orozbat idi beatzün³⁹⁷ <49r> ta bi ontza hauts aloez, nahasi datekenian oihal aski handi datekiana hur haren agortzeko ezar barnian. Bi zathitan ezarririk, bata jar ürdailaren eretzian, berzia pikostian,³⁹⁸ ohian jarriren denian, biharamünian edo hirurgerrenian. Jente handier doblatzen delarik medika, egin liro ber obra, bena ez egin emazte hizorrer.

[396] Horrela idatzia; cf. Larramendiren *betirauna* “eterno, perpetuo”.

[397] Cf. *behazun* “vesícula biliar” (Harriet ap. OEH); afrikazioa azaltzeke.

[398] “Phikoste S. (Foix) nombril” (Lh).

Haorren alchatzeco egoski baguétaric

Haor sorthu berriari orén baten landan hurrupparen seréio appur bat amanda esti olio, hartan essarric eré appur bat *oignon marin*³⁹⁹ deitzén dénétic sucré-candis⁴⁰⁰ estituric. Egun gussia ta gaïa egonen da jan ez edan baguétaric. Biharamunian emanen seréio boillia, labian erré datékian irinés thupiña batetan labian erria. Hamar orénétan edatéra erranen dugun hourétic. Oren bakhoïtzian duké oraiño boillia, ta arratzian nahi bessainbesté edatéra. Bederatzu orenétan bersé boillia. Dago hala biharamunila ber thénorialadrano jan baguétaric.

Edaria da pinton bat hour uthurrecotic, hartan prisa bat anis, hérakiérassi barnen essarriric sucrés ta arrotzes diren biscoitzetaric bata, estal ontzia, ta utzi hostéra. Eguncal berri edaria ta eppel edanerasi haorary.

Haorrac hala hassiac dithiacoac beno biscorrago ta ascarrago diradé, saspí edo sortzi hilabeteren hascurri haren landan. Baviéran haorren mantenatzian hala ari dirade, bersier bessala guero jatera emaiten.

Margaitac igorraiten dereïo Juseffi ppaper batzutan berris ideren dutianac, <49v> ja emanér dereitzan essar jarraikis; luké nabassiki haboric, bena beldurres aggrada elitian mundu gussiari, hen ikhertzias da ppairaturen, diano haren obrac laïdoré meréchitu.⁴⁰¹

[399] Fr. *scille maritime* (*drimia maritima*), landarearen izen arruntetarik bat.

[400] Cf. fr. *sucre candi* “sucre, qui après avoir été dépuré et liquéfié, s’est cristallisé” (TLF s.v. *candi*).

Haurren altxatzeko egoski bagetarik

Haur sorthü berriari oren baten landan hürürpharen zereio aphür bat amanda ezti olio, hartan ezarrik ere aphür bat *oignon marin*³⁹⁹ deitzen denetik zükre-kandiz⁴⁰⁰ ezitürrik. Egün güzia ta gaia egonen da jan ez edan bagetarik. Biharamünian emanen zereio boillia, labian erre datekian irinez thüpiña batetan labian erria. Hamar orenetan edatera erranen dügün huretik. Oren bakhoitzian düke oraiño boillia, ta arratsian nahi bezainbeste edatera. Bederatzü orenetan berze boillia. Dago hala biharamünila ber thenorialadrano jan bagetarik.

Edaria da pinton bat hur üthürrekotik, hartan prisa bat anis, herakie-razi barnen ezarririk zükrez ta arrotzez diren biskoitxetarik bata, estal ontzia, ta ützi hoztera. Egünkal berri edaria ta ephel edanerasi haurrari.

Haurrak hala haziak dithiakoak beno bizkorrago ta azkarrago dirade, zazpi edo zortzi hilabeteren hazkürri haren landan. Bavieran haurren mantenatzian hala ari dirade, berzier bezala gero jatera emaiten.

Margaitak igorraiten dereio Jüsefi phaper batzütan berriz ideren dütianak, <49v> ja emaner dereitzan ezar jarraikiz; lüke nabasiki habo-rorik, bena beldürrez agrada elitian mündü güziari, hen ikhertziaz da phairatüren, diano haren obrak laidore merexitü.⁴⁰¹

[401] Orrialdeko azken paragrafoa barratua da, egileak bere nahia aldatu baitu. Honela dio: *Erregentac, bere aldétic, sian bessain zarrí obra accabi, jaon errétorary eramanic, haren baymenarekila moldiskidiary sian igorri, ta harec hirourguerren li-buruaren bustanguey jarri.*

<49v> **Berécita XVIII**⁴⁰²

Segretu sombaitézas

Ardoa binagretu nahi balis, pporru⁴⁰³ barnian essarriric esta agréturen.

Binagrian, aldis, essarriric ardonturen da.

Olio gossoa gaisto dianari bertulaga⁴⁰⁴ herakérassi barnian.

Binagré ascar ffites eguitéco, bletta osto honki tzappatiac ardo gorrian edo chourian essar.

Olioa kharassutu⁴⁰⁵ bada, den ontziala hour heraki ichour, berri bessain hon datéké.

Lïaren edertzias

Céta bessain esti nahi dianac, du nahi bessainbesté lï⁴⁰⁶ harturen honki iressi denétic, idi hongarris haren doiala, ossoki lohista. Bostpacey egunes hala utziric urun ahal dateké; céta bessain méhé ta esti dateké haria.

Oihalaren chouritzias

Latzun bissi 4 onza⁴⁰⁷ *souda d'Alicam* hour uthurrucotic cey pintatan herakerassi deno herénas gutitu. Hartan essar oihala gaïa igaran déno. Biharamuncos har [...] ⁴⁰⁸

[402] Berezitaren hastapena baizik ez da gorde, hots, orrialde honetan transkribatua den puska.

[403] Beharbada *porro* hitzaren aldaera, “panza, parte saliente de una barrica, de una botella o de un vaso cualquiera” (Azkue ap. OEH, s.v. *porro* 2).

[404] Lexikografoek *berdulaga* bildu zute Zuberoan, baina ez *bertülaga*.

[405] ‘Garraztu, ozpindu’. *Kharatsütti* lekukotugabea da; cf. OEH s.v. *kirats*.

<49v> **Berezita XVIII**⁴⁰²

Segretü zombaitetzaz

Ardoa binagretü nahi baliz, phorrü⁴⁰³ barnian ezarririk ezta agretüren.

Binagrian, aldiz, ezarririk ardontüren da.

Olio gozoa gaizto dianari bertülaga⁴⁰⁴ herakerazi barnian.

Binagre azkar fitez egiteko, bleta osto honki tzaphatiak ardo gorrian edo xurian ezar.

Olioa kharatsütü⁴⁰⁵ bada, den ontziala hur heraki ixur, berri bezain hon dateke.

Liaren edertziaz

Zeta bezain ezti nahi dianak, dü nahi bezainbeste li⁴⁰⁶ hartüren honki iredi denetik, idi hongarriz haren doiala, osoki lohizta. Bostpasei egünez hala ütirik ürün ahal dateke; zeta bezain mehe ta ezti dateke haria.

Oihalaren xuritziaz

Latsün bizi, 4 ontza⁴⁰⁷ *souda d'Alicam*, hur üthürrükotik sei pintatan herakerazi deno herenaz gütitü. Hartan ezar oihala gaia igaran deno. Bi-haramünkoz har [...] ⁴⁰⁸

[406] Izkribuan usuenik sudurkaria markatzen duen diakritiko batez, *i*-ren puntua-ren gainean ala azpian.

[407] Egiategik ζ idazten du, ontzaren sinboloa farmakopean.

[408] Berezitaren testua hemen moztzen da, izkribuak ments duelako jarraipena.

<50r> [Berécita ??]

[Erliétzas]⁴⁰⁹

[...] dié hen ahalic huilléna bihi belz *sarrasin* deitzen déna, bourracha, buglosa, hisopa hen liliétan dié erliéc assia agorrilatic Domésenthorérandrano.

Bildu dien ezta irreiten da sombait aldis appiriladrano. Bena nekessia da ardura goistiarrago, lehénago negu humicétan essiés elhurtzuétan. Ceren eta, léhen cazian laisterca hanitz aoherki eguinic, giten beítiradé etchérat gosséric ta hanitz beítié jaten. Hotza aldis handi dénian, egonguiac beitu mengoa gutiago emaiten. Hartacos, errékeítariac gogo eman besa hen nekessiari, amoregatic hartaric hil estitian.

Mescabu hec agueri dirade sariaren arhintarzunian, erlien hegaltaren⁴¹⁰ flakessian, hilic borthan ta basterrétan dagoen hanitzian, neguiaren askentzétic maÿastzialadrano. Burduiñ galtza⁴¹¹ tchotchaz sariaren guibelétic sarthuric jakin ahal laité certan den probianta.⁴¹² Behar diradé licambra⁴¹³ hecés arrapistu ta ardon issertzias. Ezti eman eré jatéra: jan badié libera bat udan emanen dié berroquey ordari; dessan arren errekeítariac etchen hainbesté libera beguira nola beituqué saré beré errekeitian.

Gastias lotza denac nahas besa baba belz irina eztiarekila, ta oppil hétaric eman erlier, astécal so eguinic sarian ikhoussiren du cobaiñaren beharrac. Berséla, bi pinton ardon saharrian edo Espaiñaocoan essar pintou bat ezti, herakerassi bi liberatara; hascurri harec bihotztoítzen dutu issigarri erliac.

[409] Kaierak ments ditu jatorrizko testuaren orrialde batzuk. Hala, erleei eskainitako kapituluaren hastapena galdu da, baina eskuizkribuaren goiburuek *erliétzas* gorde dute.

[410] Aldaera hau Egiategik du lekukotzen; cf. OEH s.v. *hegald*.

[411] Cf. Larramendiren “*lixa, pescado de cuerpo áspero, galatza*”. OEHk (s.v. *galatz* 2) erremarkatzen duenez, Iztuetak *galtza* idatzi zuen (*Condaira* 205). Halere, bat egite hau halabeharrezkoa da, Egiategik ez baitzezakeen Iztuetaren lana ezagut.

<50r> [Berezita ??]

[Erlietzaz]⁴⁰⁹

[...] die hen ahalik hüillena bihi beltz *sarrasin* deitzen dena, buraxa, büglosa, hisopa hen lilietan die erliek azia agorrrilatik Domesenthoreradrano.

Bildü dien ezta ireiten da zonbait aldiz apheriladrano. Bena nekezia da ardüra goiztiarrago, lehenago negü hümizetan eziez elhürtsuetan. Zeren eta, lehen kasian laisterka hanitz auherki eginik, jiten beitrade etxerat goserik ta hanitz beitie jaten. Hotza aldiz handi denian, egongiak beitü mengoa gütiago emaiten. Hartakoz, errekeitariak gogo eman beza hen nekeziari, amoregatik hartarik hil eztitian.

Meskabü hek ageri dirade sariaren arhintarzünian, erlien hegaltaren⁴¹⁰ flakezian, hilik borthan ta bazterretan dagoen hanitzian, negiaren azkentzetik maiatzialadrano. Bürdüiñ galtza⁴¹¹ txotxaz sariaren gibeletik sarthüririk jakin ahal laite zertan den probianta.⁴¹² Behar dirade likanbra⁴¹³ hezez arrapiztütü ta ardon izertziaz. Ezti eman ere jatera: jan badie libera bat, üdan emanen die berrogei ordari; dezan arren errekeitariak etxen hainbeste libera begira nola beitüke sare bere errekeitian.

Gastiaz lotsa denak nahas beza baba beltz irina eztiarekila, ta ophil hetarik eman erlier, astekal so eginik sarian ikhusiren dü kobaiñaren beharrak. Berzela, bi pinton ardon zaharrian edo Espaiñakoan ezar pintu bat ezti, herakerazi bi liberatara; hazkürri harek bihoztoitzen dütü izigarri erliak.

[412] OEHN ez du jaso, baina *Ekheian* aurkitzen da *hazkürri ta berze probianta* (Peillen 2011: 107).

[413] Izkribuan gaindi *likabra* “enebro”, baina orrialde honetan bi aldiz dago *likanbra* lekukotugabea.

Kéésta⁴¹⁴ abentian licambras. Saré gussiac ikhért neguian erran dugun bessala, udan emanen dien erladiec ta eztiac diratéké issigarry. Holandesech Chinan ikhassiric dutie sariac eramaiten liliac diren lekhu orotarát, <50v> hartacos diradé lehénago bethéric. Bada eré Frantzian lurrac erran dugun bessala erlientzat ereiñic, berrietan haboro probetchu diénic, essiés oguitan balutukié.

Laoretan chaha bedi saria, neguiaren hatzarrian ta askentzian, ta berritan appirilan. Taolététan diren harrengatic, ta ardoas gatzaréki nahassiric ukhus sariren sola ta unguruniac. Boustiric bada sarian sola, chuca ta kéésta idor datekino; ber demboran chillo gussiac thappa.

Neguian saré borthan datéké sour leiñ bat, hartan bispahirour chillo erlien dojāla, amorecatic ez saguric ez etaré arbisca suerteric batéré sar estaitékian. Appirilaren hatzarrian berse bat chilloac handichiago dutukianac, hilabété haren askentzian dirade khénturén.

Aizé handien landan so eguin saré estalguiec oguenic estiénés, berri-ric essar behar dénétan.

Neguian da sarian beroa cobaiñaren araoiala, ascar bada, hotza beno ascarrago datéké. Cobaiñ mehiac, hil liraitékianac elhurren ta kharroen artian, eraman etcherat, lekhu ulhunpian essar ta hascurria eman, bedatzian beré lekhiétara. Bersiac bessain dispost diratéké.

Dién cobaiñec bethi ber errekeitazalia, den guizon edo emasté; haren ikhustiac dutu mantzoturen. Erlicec estié maïté beguitharté berriac, hatz gaistoac, ez eta bessopeco urhina. Den chahu beré arropetan, chou-riétan ahalena. Aguer seÿen egun oros, asté oros ikherlariac, hen beharrer sorga,⁴¹⁵ chuhur ebakítzetan bissi lanian, ta gin, ez arragin aoherky.

HOURTARILLAN eman basca flakier, estalguiac ikhert, aizé hotza sar estakien go eman.

[414] Berezita honetako *kéésta(tu)* “enfumer” behar du izan, *kééa* 52v ‘kea’ forman ere bokal bikoitza idatzirik.

[415] Quasi hapax, bakarrik Egiategiren testuetan ageri den hitza. “Sorgatu. Zoaz-tie ta zien bizier sorga, ene arima tristiaren ere othoi Jinkoa. (Interpr?). Egiat 160” (OEH s.v. *sorgatu*). Orain arteko agerraldi ezagun bakarrari bigarren hau emendatzen zaio; bietan *sorgatu* aditzak datiboa gobernatzen du, eta haren semantika ‘s’ocuper de, prendre soin de quelqu’un ou quelque chose’ da.

Keezta⁴¹⁴ abentian likanbraz. Sare güziak ikhert negian erran dügün bezala, üdan emanen dien erladiek ta eztiak dirateke izigarri. Hollandesek Xinan ikhasirik dütie sariak eramaiten liliak diren lekhü orotar, <50v> hartakoz dirade lehenago betherik. Bada ere Frantzian lürrak erran dügün bezala erlientzat ereiñik, berietan haboro probetxü dienik, eziez ogitan balütükie.

Lauretan xaha bedi saria, negiaren hatsarrian ta azkentzian, ta berri-tan apherilan. Tauletetan diren harengatik, ta ardoaz gatzareki nahasi-rik ükhüz sariren zola ta üngürüniak. Bustirik bada sarian zola, xüka ta keezta idor datekino; ber denboran xilho güziak thapha.

Negian sare borthan dateke zur leiñ bat, hartan bizpahirur xilho erlien doiala, amorekatik ez sagürük ez etare arbiska suerterik batere sar eztaitekian. Apherilaren hatsarrian berze bat xilhoak handixiago dütükiakanak, hilabete haren azkentzian dirade khentüren.

Aize handien landan so egin sare estalgiek ogenik eztienez, berririk ezar behar denetan.

Negian da sarian beroa kobaiñaren arauiala, azkar bada, hotza beno azkarrago dateke. Kobaiñ mehiak, hil liraitekianak elhürren ta kharroen artian, eraman etxerat, lekhü ülhünpian ezar ta hazkürria eman, bedatsian bere lekhietara. Berziak bezain dispost dirateke.

Dien kobaiñek bethi ber errekeitazalia, den gizon edo emazte; haren ikhüstiak dütü mantsotüren. Erliet ezte maite begitharte berriak, hats gaiztoak, ez eta besopeko ürhina. Den xahü bere arropetan, xurietan ahalena. Ager zeien egün oroz, aste oroz ikherlariak, hen beharrer sorge,⁴¹⁵ xühür ebakitzetan bizi lanian, ta jin, ez arrajin auherki.

HURTARILLAN eman bazka flakier, estalgiak ikhert, aize hotza sar ezta-kien go eman.

<51r> OTSAILLAN ber errekeitiac. Dembora esti bada biguerren bortha essar. Gogo eman sabeldarzuna⁴¹⁶ eztenés cobaiñan.

MARTCHOAN orobat, delacos ordian sunharra⁴¹⁷ lilitan, ta hétaric erliac khoï, dié sabeldarzuna. Ardon ez-tian nahassiric eman. Hilabeté haren erdiaren ungunian badirade orrassiac⁴¹⁸ mousten, eman appur bat flakier.

APPIRILAN oraiño basca, bena gutic. Ohoiñer gogo eman.

MAÿASAC galtho du errekeitiac ussiago. Cobainen guerlac, erladien jalkiac. Sarien alchatziac, ta goratziac dirade batétan.

ARRAMAJATZIAN ber errékétiac, hékila argoïlac.⁴¹⁹ Mescabiac ulli-farfaillétaric,⁴²⁰ beldarrétaric, abaïnétaric,⁴²¹ ppunatchetaric, unhurrietaric, lur saguietaric giten diradiner gogo eman. Hilabeté haren askentzian bada orrasien bi herénac mousten dutienic, ta berse batcéc sathi bat essarten, berant dadin erladia.

AGORRILAN ber errekeitiac ber arrancurac aïsé ascarréntzat.

SETEMÉRÉS diradé sariac saltzen edo erosten cobaiñac, charrac necatzen, bersé gussiac chahatzen, ikhertzen, sobera guissen dirénac ahultzen, flakiac seiñalatzen, sahar badirade nécatzen.

URRIÉTAN bada mousten dutienic. Bi asken hilabététan estie erliec errékétiac baissic nahi, falta basseréié badoatza cernahi demboran. Estirade hain handi non amorioac garhai eliroan arhinsky lana.

Sarien goratzias

Sarien goratziatic sortzen diradé abantailla hec. 1) Delacos erlia lur gussian den arbiscaric pperestiena, lankhey nahi du bethi. Hala eré, egonguia sobéra herzi dianian, beraren ta beré hascurriarentzat, idekitzen dutu erlé humégúéiac beré habietaric eztis bethatzéco, mes-

[416] “Dysenteria, *sabeldarzuna*” (Lar). Lhandek *sabeltarsun*, *-darzun*, *-dasun*, *-dazun* ematen du ber erran-nahiaz, baina *sabeltasun* “diarrhée”.

[417] Zuberohan ‘zumarra’.

[418] “Rayon de miel” (Lh, s.v. *orraxe*).

[419] Lexikografoek *argoila* bildu dute, baina haren semantika ez da pasarte honekin ezkontzen (cf. OEH s.v.).

<51r> OTSAILLAN ber errekeitiak. Denbora ezti bada bigerren bortha ezar. Gogo eman sabeldarzüna⁴¹⁶ eztenez kobaiñan.

MARTXOAN orobat, delakoz ordian zünharra⁴¹⁷ lilitan, ta hetarik erliak khoi, die sabeldarzüna. Ardon eztian nahasirik eman. Hilabete haren erdiaren üngürünian badirade orraziak⁴¹⁸ muzten, eman aphür bat flakier.

APHIRILAN oraiño bazka, bena gütik. Ohoiñer gogo eman.

MAIATZAK galtho dü errekeitiak üsiago. Kobainen gerlak, erladien jalkiak. Sarien altxatziak, ta goratziak dirade batetan.

ARRAMAIATZIAN ber errekeitiak, hekila argoilak.⁴¹⁹ Meskabiak ülli-far-failletarik,⁴²⁰ beldarretarik, abainetarik,⁴²¹ phünatxetarik, ünhürrietaryik, lür sagietarik jiten diradiner gogo eman. Hilabete haren azkentzian bada orrazien bi herenak muzten dütienik, ta berze batziek zathi bat ezarten, berant dadin erladia.

AGORRILAN ber errekeitiak, ber arrankürak aize azkarrentzat.

SETEMEREZ dirade sariak saltzen edo erosten kobaiñak, xarrak nekatzen, berze güziak xahatzen, ikhertzen, sobera gizen direnak ahültzen, flakiak seiñalatzen, zahar badirade nekatzen.

ÜRRIETAN bada muzten dütienik. Bi azken hilabetetan ezti erliek errekeitia baizik nahi, falta bazereie badoatza zernahi denboran. Eztirade hain handi non amorioak garhai eliroan arhinzki lana.

Sarien goratziaz

Sarien goratziatik sortzen dirade abantailla hek. 1) Delakoz erlia lür güzian den arbiskarik pherestiena, lankhei nahi dü bethi. Hala ere, egongia sobera hertsu dianian, beraren ta bere hazkürriarentzat, idekitzen dütü erle hümegeiak bere habietarik eztiz bethatzeko, meskabü heltü-

[420] “Mariposá, *inguma, chiquetá, chirita, micheletea, ulifarfalla*” (Lar). *Uli*- bokalismoa ez dugu Zuberoan espero; cf. *üllü-farfailla* 53r.

[421] Cf. *amaiña* 53v. *Abaiñ* forma Egiategirengan baizik ez da ageri, hona OEHk (s.v. *amaraun*) eskaintzen duen adibidea: *Bere obretan haiñ aizaldar non hil denian abaiñak beno azkarrago ezpeitirade*. Egiat 257.

cabu helturen <51v> esténa sarien goratziarekila. 2) Medio harez espe-
tie cobaiña ascarrec erladi bat basic emaiten, gastiec batéré; hartacos,
beitaradé obrac handiago, ezta ta escoa guéhiago. 3) Dirélaços cobaiñac
bedatzian biscorrage, ta lanian goïstiarago. 4) Ber arrazoas bada lurrian
chilho bat eguiten diénic, hartan gaiñen essarten saria, ta erliec on-
darrialadrano lana eguin dienian, mousten betzéréié lurraren arras, ta
saria ohico lekhian berris jarten San Remiren mugan. Hala dié erlé asco-
guia⁴²² issigarriari bissia zaitirutzen.⁴²³ 5) Estélaços bi ourthes saria hon,
espadeitze mousturac behardunetan eguiten. 6) Ceren eta goratzé erran
dugunac Poitouco ta Limosinco probinciétan beïtu faboria haiñ handi,
noun beïta saré sortzi cehé gora dirénic.

Bada alabaderé lankhey hartan, beré adrac⁴²⁴ hec dirade:

- Ez gora saria, esténo hirour erhitara⁴²⁵ bethéric.
- Gutic erlé dien sariac, gora gutic dian, ta guibeletic aitziniala utzul.
- Cobaiñ erladiac⁴²⁶ egotzi dutienec, camporat essarten dutienian
har gastiac, eztié bersé erladiric ourthoukiren ourthian.
- Goratzé hec dirade bi manéras: sariac bessalaco ta hen doïala,
edo bago curcurus tiesso diren ber. Hétan gaiñen jarriren diradé
bi trabessa saria tincoago den, ta artiac diradé honki thappatu-
ren.
- Oyhal tzarpas edo belharrez kééstaturen da cobaiña, erliac
gaiñera igainic, lana eguin sékeïen behar bessala.
- Arguia beno lehen edo ulhuntzian da lana eguinen.
- Gora esta jarriren noun estian sariac bessala beré bortha sariare-
na, ta gora thappaturen bersé chilho edo artiac bessala.
- <52r> Erladia ascar bada, duké gorac sortzi berhatz, artecoetaric
bada appalago, salbu bersé gora bat behar dukianian.
- Martchoan moutz bedi orrassé eztidunac, bena utz humedunac;
bersela aohér lissateké obra.

[422] Beharbada Egiategik Larramendiren *ascogo* “multitud” egokitu du, Zuberoan usa-
tzen den *-gia* atzizkia baliaturik. Pasartean *erle askogia* ez liteke *erladitik* urrun.

[423] *Zaitirandu* “conservar” (Lar); cf. *zaitirantzen* 14v.

[424] “Regla, araua, adrea, adra” (Lar).

ren <51v> eztena sarien goratziarekila. 2) Medio harez ezpetie kobaiña azkarrek erladi bat baizik emaiten, gaztiek batere; hartakoz, beitarade obrak handiago, ezta ta ezkoa gehiago. 3) Direlakoz kobaiñak bedatsian bizkorrago, ta lanian goiztiarrago. 4) Ber arrazoaz bada lürrian xilho bat egiten dienik, hartan gaiñen ezarten saria, ta erliek ondarrialadrano lana egin dienian, muzten betzereie lürraren arras, ta saria ohiko lekhian berriz jarten San Remiren mügan. Hala die erle askogia⁴²² izigarriari bizia zaitirutzen.⁴²³ 5) Ezelakoz bi urthez saria hon, ezpadeitze muztürak behardünetan egiten. 6) Zeren eta goratze erran dügünak Poitouko ta Limosinko probintzietan beitu faboria haiñ handi, nun beita sare zortzi zehe gora direnik.

Bada alabadere lankhei hartan, bere adrak⁴²⁴ hek dirade:

- Ez gora saria, ezteno hirur erhitara⁴²⁵ betherik.
- Gütik erle dien sariak, gora gütik dian, ta gibeletik aitziniala ützü.
- Kobaiñ erladiak⁴²⁶ egotzi dütienek, kanporat ezarten dütienian har gaztiak, ezte berze erladirik urthukiren urthian.
- Goratze hek dirade bi maneraz: sariak bezalako ta hen doiala, edo bago kürkürüz tieso diren ber. Hetan gaiñen jarriren dirade bi trabesa saria tinkoago den, ta artiak dirade honki thaphatüren.
- Oihal tzarpaz edo belharrez keeztatüren da kobaiña, erliak gaiñera igainik, lana egin zekeien behar bezala.
- Argia beno lehen edo ülhüntzian da lana eginen.
- Gora ezta jarriren nun eztian sariak bezala bere bortha sariarena ta gora thaphatüren berze xilho edo artiak bezala.
- <52r> Erladia azkar bada, düke gorak zortzi berhatz, artekoetarik bada aphilago, salbü berze gora bat behar dükianian.
- Martxoan mutz bedi orraze eztidünak, bena ützhümedünak; berzela auher lizateke obra.

[425] Hemen *erhi* neurri bat da, “*erhi-trebes bat zabal, large d’un doigt, d’un travers de doigt, d’un pouce*” (Lh, s.v.).

[426] “Enxanbre, *erlabilla, erlabatza, erladia*” (Lar).

Cobaiñen sarés khambiatzias

Diradian mouskina den ussu erliac bethi eder,⁴²⁷ sarien khambioa da behartzu, ceren ta saré saharra mintzu ta hartzu⁴²⁸ diradianian, erliec beitié beren egonguia huguiñ, ta hantic ihéssi joaïten.

Bacun da lankhey haren obra. Duke erlésaiñac jarguia laor sancodun bat, dian asscarenaren uduria. Hartan essar saré berria datékenian honki eztituric, den eré saharra beno sabalchiago petic gora; alcha eméki saré saharra, berriren gaiñian essar, biac tahailla⁴²⁹ chourias trossa, erléric escapa estaïtian batéré. Bi sariac batétan petic gora utzul, den saharra berria sen ber lékhian. Orén erdi bates truca saharra aldé orotaric, so-thucatu baguetaric berria. Utzarte⁴³⁰ baten landan, eraman berria eméki saharra sian lekhiala, ber estalguia essar, beréca bortha, thapa bersé chilhoac. Ber demboran saré saharra beré tahaillarékila eraman berriaren bortha aitziniala, han iharraos, kent ffites orrasse gussiac ta etchérat eraman, erlé orrassetan egonac, tahaillala eroric biribilcaturen⁴³¹ diradé, ta ekhi-jalguirareki⁴³² saré berrian sarthuren.

Obrac arhintartzun nahi du lanian, bi languilé nahi du, laïsterrago den eguina. Dutié capuchon ta esclarri⁴³³ oyhalescoac, lotzaric bagué ahal ditian ari; erliec eré eskernio gutiago dukié. Obraren muga estatéké erladia elki datekenian, bostpacey egunen landan baïsic.

Erran dugu gorago bersé manéra: saré saharren thinitic⁴³⁴ chilhatzian ta saré berri bat gaintic jartian, taola bien artian ta haren arras burduiñ hari batékila lanaren moustian. Bena askéna da khutoago ta segurrago dena, dielaric bieç ber abantailac <52v> erlien bissiric béguirat-zian.

Aoher lissateké hében elhé guehiago barréyatzia cobain beguiragueyéztas ta nékagueyéztas. Aski erlé honac ta gaistoac dutugu seiñalatu,

[427] Uler bedi 'erleak [mozkina den usu] bethi izan daitezen eder'.

[428] "Lleno de gusanos" (OEH, s.v. *hartsu*).

[429] Esp. 'mantel', fr. 'nappe'. "Documentado sólo en la tradición septentrional, sobre todo en los suletinos, en la forma *tahailla*; en la tradición no suletina los testimonios encontrados corresponden a la forma *dafaila*", OEH, s.v. *dafaila*.

[430] Hemen ongi zaio Duvoisinien definizioa: "interruption momentanée au milieu du travail" (ap. OEH s.v. *hutsarte*).

[431] "Rassembleur (bétail, etc.)", Lh, s.v. *biribilkatu*.

Kobaiñen sarez khanbiatziaz

Diradian muzkina den üsü erliak bethi eder,⁴²⁷ sarien khanbioa da behartsü, zeren ta sare zaharrak mintsü ta hartsü⁴²⁸ diradianian, erliek beitie beren egongia hüguiñ, ta hantik ihesi joaiten.

Bakün da lankhei haren obra. Düke erlezaiñak jargia laur zankodün bat, dian azkarenaren üdüria. Hartan ezar sare berria datekenian honki eztitürük, den ere zaharra beno zabaltxiago petik gora; altxa emeki sare zaharra, berriren gaiñian ezar, biak tahailla⁴²⁹ xuriaz troza, erlerik ezkapa eztaitian batere. Bi sariak batetan petik gora ütüzül, den zaharra berria zen ber lekhian. Oren erdi batez trüka zaharra alde orotarik, zothükatü bage-tarik berria. Ütsarte⁴³⁰ baten landan, eraman berria emeki zaharrak zian lekhiala, ber estalgia ezar, bereka bortha, thapa berze xilhoak. Ber denbo-ran sare zaharra bere tahaillarekila eraman berriaren bortha aitziniala, han iharraus, kent fitez orraze güziak ta etxerat eraman, erle orrazetan egonak tahaillala erorik biribilkatüren⁴³¹ dirade, ta ekhi-jalgiararki⁴³² sare berrian sarthüren.

Obrak arhintartzün nahi dü lanian, bi langile nahi dü, laisterrago den egina. Dütie kapüxon ta eskülarri⁴³³ oihalezkoak, lotsarik bage ahal ditian ari; erliek ere eskernio gütiago dükie. Obraren müga eztaiteke er-ladia elki datekenian, bostpasei egünen landan baizik.

Erran dügü gorago berze manera: sare zaharraren thinitik⁴³⁴ xilhatzian ta sare berri bat gaintik jartian, taula bien artian ta haren arras bürdüüñ hari batekila lanaren muztian. Bena azkena da khütoago ta segürrago dena, dielarik biek ber abantailak <52v> erlien bizirik begiratzian.

Auher lizateke heben elhe gehiago barreiatziaz kobain begirageietzaz ta nekageietzaz. Aski erle honak ta gaiztoak dütügü seiñalatü, azkenak

[432] Horrela idatzia; gure ustez *r* parasitua dela tartean. Bada *jalgigia*, *jalkigia*, *jalki-gu*, *jalgia*. Hemen *ekhi-jalgiak* denbora adierazten du, Lhanderen “soleil levant”, eta ez lekua edo orientazioa; cf. OEH s.v. *jalgigia*.

[433] Berranalisiaren ondorioa: *eskularri* + *-a* > *eskularria* → *eskularri*. Aldaera hau ez da OEHn.

[434] “Sommet, cime” (Lh, s.v. *thini*, *thiña*). Cf. halaber *thin* “sommet, pinnacle”. Bada *thinaladrano* 53r.

askenac oiñhalian gaiéz trossaturic bateré escapa estadin ithoerassi sarian barnen hourian essarriric. Hetaric diradé laorspabost ourthés mouskinic eman estutiénac, erladiac ussu⁴³⁵ ta mehé gora ukhenic egoisten dutiénac, bassa-erléki nahas diradianac.

Erlén ihéssias

Mescabu hao erladier baissic etzaïé heltzen biga diradianian cobaiñan, erran dugu eguinguéya aharran diréno. Ohatu badiradé beré bi erreguinékilá ari diradé languiten bata bersiari khinper. Aïsoakeriac bersé lekhtan bessala aossiac pisten badutu, kéesta aossicariac: kééa datéké arbitragia, lanari lothuren diradé aossia ahatzéric.

Erreguiña doanian parropia gussia doa haren jarraïkian. Laister alcha saria, ohoiñnac heltu estiréno.

Hiltzen denian aldís, parropiant gussia azalia handian dabilta, ginjoan, marracac ussu, paossuric bateré, bersé cobaiñac daodelaric loan. Bersé medioric esta,⁴³⁶ essiés cobaiña sarés khambiatzia, ta houtz saria, arrossec jan estessen ezta.

Aossia eré sortzen da bi sareren artian, norc daki céren. Lur pporrokiña, edo ardo estian nahassiric hartaric ihissa batékila sarthuren diradé beren etchétarat.

Cobaiñ gastetan orrassiac haosten dirade ta behera erorten. Mescabu harés ihéssi estitian, saria etcherat eraman, han petic gora essar; erliec berec chuchenturen lana.

Erlé suertétan bada sortzépenas algari etzaÿ diradianic, dirade belsac ta hoilliac. Belzac ohoiñsac⁴³⁷ diradé deitzen, sartzen diradé gasten sarietan, eta han egonguia <53r> espantagarri ascarra eguiten, diélaric béren cobaiña murru silhoetan edo lurpian, béna ohoiñkerias bissi dirélicos estié esco baissic eguiten. Hantic sarétara giten, han burussaguitzen, erlé hoillién hascurria jaten, ta egongiatic akhassatzen edo ahalic haboroéna erhaïten. Dié ere gaistokeria, goardac borthan egun gussian essartés, etchécoac saar estitian.

[435] “Épais, fort proche l’un de l’autre. *Etxe usuak*, maisons pressées. *Elhur usuak*, neiges qui tombent dru et menu” (SP ap. OEH, s.v. usu 1).

oihalian gaiez trozatürik batere ezkapa eztadin ithoerazi sarian barnen hurian ezarririk. Hetarik dirade laurzpabost urthez muzkinik eman eztütienak, erladiak üsü⁴³⁵ ta mehe gora ükhenik egoizten dütienak, ba-sa-erleki nahas diradianak.

Erlen ihesiaz

Meskabü hau erladier baizik etzaie heltzen biga diradianian kobaiñan, erran dügü egingeia aharran direno. Ohatü badirade bere bi erreginekila ari dirade langiten bata berziari khinper. Aizokeriak berze lekhütan bezala auziak pizten badütü, keezta auzikariak: keea dateke arbitrajia, lanari lothüren dirade auzia ahatzerik.

Erregiña doanian parropia güzia doa haren jarraikian. Laister altxa saria, ohoiñak heltü eztireno.

Hiltzen denian aldiz, parropiant güziak azalia handian dabilta, jinjoan, marrakak üsü, pausürik batere, berze kobaiñak daudelarik loan. Berze mediorik ezta,⁴³⁶ eziez kobaiña sarek khanbiatzia, ta huts saria, arrotzek jan eztezen ezta.

Auzia ere sortzen da bi sareren artian, nork daki zeren. Lür phorrokiña, edo ardo eztian nahasirik hartarik ihitza batekila sarthüren dirade beren etxetarat.

Kobaiñ gaztetan orraziak hausten dirade ta behera erorten. Meskabü harez ihesi eztitian, saria etxerat eraman, han petik gora ezar; erliek berek xüxentüren lana.

Erle suertetan bada sortzepe naz algarri etsai diradianik, dirade beltzak ta hoilliak. Beltzak ohoiñsak⁴³⁷ dirade deitzen, sartzen dirade gazten sarietan, eta han egongia <53r> espantagarri azkarra egiten, dielarik beren kobaiña mürrü zilhoetan edo lürpian, bena ohoiñkeriaz bizi direlakoz ezte ezko baizik egiten. Hantik saretara jiten, han bürüzagitzen, erle hoillien hazkürria jaten, ta egongiatik akhazutzen edo ahalik haboroena erhaiten. Die ere gaiztokeria, goardak borthan egün güzian ezartez, etxeakoak saar eztitian.

[436] Izkribuan aditz existentziala eliditua dago: *bersé medioric, essiés cobaiña sarés khambiatzia*. Cf. 53r *Muthurra essarri dien sarian bersé medicaric esta, essiés soffriána*.

[437] Azkueren *Morfologíaz* landara, OEHK ez du femenino hau beste inon bildu.

Erlé saharrec eré essinés urhun abia, cobaiña dié eskérniatzen, probiantac jaten, ta gastiac ackhassatzen.

Saré agueriénac diradé ebatziénac, erliac sariaren unguru samur di-radianian hegaltatzen, ohoiñac dutié barnen. Argoilaturen⁴³⁸ dutianac, campoan arratzen ikhoussiren dutu sabela eztis betheric nekés hegaltatzen, erho badessa bat estia sereïo purra jalkiren. Ebatzis diala da broba, ceren dembora hartan espeita estiric liliétan.

Muthurra essarri dien sarian bersé medicaric esta, essiés soffriaréna, berséla probianta oro janic behar duké cobainac hil. Hatzarrian borogatzen bada ohoinkeria oiñho laordencatu bat ta baratchouri ister bat, hen urrinac bassa-erliac dutu akhassaturen, ta mantzoac hartara eméki khostumaturen. Mescabu eré haren contra sarien honki arrimatzia, chilho gussien thapatzia, bortha eré herchí eguitia, cobainaren honki errekeitatzia den bethi ascar ta dispost. Halaco datékiano, estirade harat gité atrebituren. Bada eré cathulu bat hourés betheric bortha aïtzinian essarten diénic, bassa-erlia eztis betheric edan beharras itho dadian.

Saguiés ta bersé arbizkétzas

Saguiéc ta arbitzca bersé suérte dielacos udan basca franco, dié erliac bakian usten. Béna hotzac dutianian saré thiniala igainerassi, ari da sagaia pétic. Gathiac luké ordian lankheïa, bena harec eré ez hotza maïté, trappen⁴³⁹ media baïssic esta edo ppossoa.

Ullu-farfailla da bersé etzai bat, escoa janic doa eztiala, ta thinaladran⁴⁴⁰. Han aiñharbec⁴⁴¹ <53v> bessala du amaiña⁴⁴² eguiten. Mescabu hec diradé ardura saré saharretan, hartacos khambio errana behartzu.

Lossabiña⁴⁴³ ta lossarra⁴⁴⁴ diradé bi ohoiñ bata bersia bessain gaïtzurretzi,⁴⁴⁵ dirélaços goistiar ta bérantiar. Ardura giten diradianian, broba datéke urhun estiéla cobaiña murru, cilho, edo haritz batian. Ide-

[438] Aditz hau ez da OEHN.

[439] “*Trapa hedatu*, tendre un piège, cf. fr. *trappe*” (Lh, s.v. *trapa*).

[440] Ikus *thinitik* 52r.

[441] “*Añharba*, araignée” (Lh).

[442] ‘Amaraua’; ikus *abainetarik* 51r.

[443] “*Avispa pequena*, maligna” (Azkue ap. OEH, s.v. *listafin*). Lhandek *lozabi*, *lozafin*, *leizafin* eta *listafin* dakartza, eta Larrasquetek *lozebia*.

Erle zaharrek ere ezinez ürhün abia, kobaiña die eskerniatzen, probiantak jaten, ta gaztiak akhazutzen.

Sare agerienak dirade ebatzienak, erliak sariaren üngürü samür di-radianian hegaltatzen, ohoiñak dütie barnen. Argoilatüren⁴³⁸ dütianak, kanpoan arratsan ikhusiren dütü sabela eztiz betherik nekez hegaltatzen, erho badeza bat eztia zereio pürra jalkiren. Ebatziz diala da broba, zeren denbora hartan ezpeita ezirik liletan.

Müthürra ezarri dien sarian berze medikarik ezta, eziez sofriarena, berzela probianta oro janik behar düke kobainak hil. Hatsarrian borogatzen bada ohoineria oiñho laurdenkatü bat ta baratxuri izter bat, hen ürrinak basa-erliak dütü akhazatüren, ta mantsoak hartara emeki khostümatüren. Meskabü ere haren kontra sarien honki arrimatzia, xilho güzien thapatzia, bortha ere hertxi egitia, kobainaren honki errekeitatzia den bethi azkar ta dispost. Halako datekiano, eztirade harat jitez atrebitüren. Bada ere kathülü bat hurez betherik bortha aitzinian ezarten dienik, basa-erlia eztiz betherik edan beharraz itho dadian.

Sagiek ta berze arbisketzaz

Sagiek ta arbiska berze suerte dielakoz üdan bazka franko, die erliak bakian üzten. Bena hotzak dütianian sare thiniala igainerazi, ari da sagia petik. Gathiak lüke ordian lankheia, bena harek ere ez hotza maite, thaphen⁴³⁹ mediao baizik ezta edo phozoa.

Üllü-farfailla da berze etsai bat, ezkoa janik doa eztiela, ta thinaladrano.⁴⁴⁰ Han aiñharbek⁴⁴¹ <53v> bezala dü amaiña⁴⁴² egiten. Meskabü hek dirade ardüra sare zaharretan, hartakoz khanbio errana behartsü.

Lozabiña⁴⁴³ ta lozarra⁴⁴⁴ dirade bi ohoiñ bata berzia bezain gaitzürretsi,⁴⁴⁵ direlakoz goiztiar ta berantiar. Ardüra jiten diradianian, broba dateke ürhün eztiela kobaiña mürrü, zilho, edo haritz batian. Idereiten bada

[444] “Lozer S. (A.) frelon” (Lh); beste hiztegegile batzuentzat *guêpe* (cf. OEH s.v. *lozer*). Nolanahi ere, Egiategirentzat *lozabiña* baino handiagoa.

[445] “Peligroso, *periltsua*, *gaitzurretia*, *peligrotsua*” (Lar). Ez da klar Egiategik hitza egokitu duen, hutsa egin, ala biak, beharbada usu baliatzen duen *-tsu* <-tzu> atzizkiaren ordez *-tzi* idatzirik.

reïten bada gaïez, joan hara, lastoerras⁴⁴⁶ habia, berac eré jalkiten diréno. Berséla, araguïas khoï dirélaços, salhi⁴⁴⁷ bat essar sarien khantian, ta jaten ari direno pala batés tzappa. Edo bi ohol tchilintchao essar, barnia eztis bereca, hen artian sarthu diratékénian saffla oholac bata bestiari. Esta haorric bi lan hec eguin elirokianic.

Ainharbaric esta chahutarzuna den lekhiétan. Hantic arren sarien ardura ikhertzia behardun.

Unhurrien eré nékatzia da lan arhina. Jarraikis edirenen da non dien habia. Bértz hour herakis dirateké egossi. Ediren espadaité, sarien taoletac sancoetan gaiñen badaodé, sanco bederari essar luresco gathulia hourés bethéric; han ithoren diraré unhurru laïstercatiac.

Erlie eritarzunetzas

Erliec dié beren sorriac, diradé gorritzu. Hegalétan ta bilhoetan daodé lothuric. Ordian, basca franco ukhenic eré, flaku ta ahul borthara diradé herrestas giten hiltzéra. Medica bakhoitza da hirour egunes arront cobaiñaren kééstatzia bi minuta aldical licabras ta intzentzés. Ber demboran saria etzanic aïgardentés saré barné gussia tzingatzia.

Punatzac diradé gorri, thona belz biscarrian dutiétan. Saldos gitén diradé eztiaren jatéra, erlien ohiltzera. Sorrien medicac espadutu necatzen, saré berriala igainerassi erliac, eraman orrassé hobenenac. Utz saré saharrá, bil <54r> daitekian harat punaitch gussia. Utzul guero petic gora, ta bertzéta⁴⁴⁸ bat hour heraki batetan ourtik⁴⁴⁹ barnerat.

Dié erliec laisterreria bedatzian, hascurriaren khambiotic. Hartan diradianian, agueri diradé hanitz borthan hilic sabéla mehaturic. Medica da libera erdi bat sucré, haiñbesté ezti hobénétic, laorden bat baba-irin pinto ardoan nahassiric ontzi sabalian, essar sariaren barnen.

Flakessia eré dié hascurri neketzias neguian, basca issanic eré franco campoan haratco indarric elukié. Sucré, ezti ta aïgardentés nahassi bat eguïnic, hartaric ere emanic biscorturen diradé.

[446] Izkribuan *lasto erras*. Beharbada *lastotu* “devenir paille, se sécher” (Lh) aditzaren forma kausatiboa? Bestenaz, bada *lastoztatu* ‘lastoz estali’.

[447] “*Zalhi* II. Louche, grande cuiller” (Lh).

gaiez, joan hara, lastoeraz⁴⁴⁶ habia, berak ere jalkiten direno. Berzela, aragiaz khoi direlako, zalhi⁴⁴⁷ bat ezar sarien khantian, ta jaten ari direno pala batez tzapha. Edo bi ohol txilintxau ezar, barnia eztiz bereka, hen artian sarthü diratekenian zafla oholak bata bestiari. Ezta haurrik bi lan hek egin elirokianik.

Ainharbarik ezta xahütarzüna den lekhetian. Hantik arren sarien ardüra ikhertzia behardün.

Ünhürrien ere nekatzia da lan arhina. Jarraikiz edirenen da non dien habia. Bertz hur herakiz dirateke egosi. Ediren ezpadaite, sarien tauletak zankoetan gaiñen badaude, zanko bederari ezar lürrezko gathülia hurez betherik; han ithoren dirare ünhürü laisterkatiak.

Erlie eritarzünetzaz

Erliek die beren zorriak, dirade gorritsü. Hegaletan ta bilhoetan daude lothürrik. Ordian, bazka franko ükhenik ere, flakü ta ahül borthara dirade herrestaz jiten hiltzera. Medika bakhoitza da hirur egünez arront kobaiñaren keeztatzia bi minüta aldikal likabraz ta intzentez. Ber denboran saria etzanik aigardentez sare barne güzia tziringatzia.

Pünatxak dirade gorri, thona beltz bizkarrian dütienak. Saldoz jiten dirade eztiaren jatera, erlien ohiltzera. Zorrien medikak ezpadütü nekatzen, sare berriala igainerazi erliak, eraman orraze hobenenak. Ütz sare zaharra, bil <54r> daitekian harat pünaitx güzia. Ützül gero petik gora, ta bertzeta⁴⁴⁸ bat hur heraki batetan urtik⁴⁴⁹ barnerat.

Die erliek laisterreria bedatsian, hazkürriaren khanbiotik. Hartan diradianian, ageri dirade hanitz borthan hilik sabela mehatürrik. Medika da libera erdi bat zükre, haiñbeste ezti hobenetik, laurden bat baba-irin pinto ardoan nahasirik ontzi zabalian, ezar sariaren barnen.

Flakezia ere die hazkürri neketziaz negian, bazka izanik ere franko kanpoan haratko indarrrik elükie. Zükre, ezti ta aigardentez nahasi bat eginik, hartarik ere emanik bizkortüren dirade.

[448] Cf. *bertzata* “S. *zalg.* chaudronnée, ce qu’un chaudron peut contenir” (Lh); Larrasquetek ere bildu zuen. Beharbada Egiategik *-eta* atzizkia erabili du (cf. *ahürreta*)?

[449] Zuberoko testuetan *urthiki* eta *urthuki* ‘aurtiki’. Izkribuan hau da *urtiki* bakarra, vs. *urthuki* 26r & 46v, *urthukiren* 51v.

Sombait aldiz, negu gussian issanic ussian,⁴⁵⁰ gogortzen sereitzé hégalac. Arhinsta espeleitakié,⁴⁵¹ aigardentés tziringaturic sereitzé mar-doturen.

Mintzen sereitzenian escoa, urrin harec dutié akhassatzen erlé minthuraren aïso dirénac, ta eztiradé arragiten. Cobaiñan diradianac, bersé cobaiña flacu batetara iganerassi, ta orrassiac etchérat eraman. Minthura⁴⁵² pian baissic espada, moutz halaco dena gora saria, aïziac idor dessan humicé déna.

Erlien itzé-khaldiétzas ta hén lanas

Erran dugu ezti bilsaliec etziradiala lanari lothtzen, noun etzien oi-halesco capuchooa cey berhats *crépe*⁴⁵³ aïtzina diana, ta aitzinian crin chourisco oihala, hartaric ikhousteco lankheïac tincatzen da lepoan capuchoa, petic erlé samurrac saar estitian. Ta languiliac du eré oïhal edo larrusco esclarriac ber arrazoarengatic, tincatzen dutianac ukharaïétan.⁴⁵⁴

Beharkin hetzas pairatzen da errékeitaria, lan bakhunétan erliec badié essagutzen. Ta eméki mancatzen dialaric sariac, oguenic estiala eguin nahi erliec ikhoussiric, utziren dereié errékeitiaren utzartia.

Alabaderé, itzé-khaldi sombait baladi <54v> hél lankheïan, itzia mementoan khent, bi erhiékila sinés tinca cicada, deno hour hoïllatzu bat hantic jalki, lur guissen tuarékila orhaturic gaiñen essar, edo cerfuil os-tos sinés ffreta; cicada sendo datéke.

Erlien lanaz

Sénthagailen artian jar ahal daïté erlien lanac. Ikhoussias basic da sinhetz estaïtekiana. Jakin nahi dianac noratdrano den hen duïkindia,⁴⁵⁵ essar bessa saré bat beré cobaiñarékila petic gora baratziac, déréryolaric

[450] Cf. *usu* 52v “épais, fort proche l’un de l’autre”. Hemen izena da, cf. *usu* “espe-sura” (OEH, s.v. *usu* 1, III).

[451] Uler ‘ez balekizkie’; anitzetan Egiategik ez du numero komuntadura betetzen.

[452] “Amertume, moisissure, aigreur physique” (Lh, s.v. *mindura*); OEHk adiera abstraktua baizik ez du ematen.

[453] Irakurketa ez da segurua. Guk fr. *crêpe* proposatzen dugu, hots, “étouffe généralement de laine ou de soie, plus ou moins légère et transparente à l’aspect ondulé, dont la texture grenue est obtenue par une forte torsion des fils” (TLF s.v. *crêpe*).

Zonbait aldiz, negü güzian izanik üsian,⁴⁵⁰ gogortzen zereitze hegalak. Arhinzta ezpeleitakie,⁴⁵¹ aigardentez tzingatürük zereitze mar-dotüren.

Mintzen zereitzenian ezkoa, ürrin harek dütie akhazatzen erle minthüraren aizo direnak, ta eztirade arrajiten. Kobaiñan diradianak, berze kobaiña flakü batetara iganerazi, ta orraziak etxerat eraman. Minthüra⁴⁵² pian baizik ezpada, mutz halako dena gora saria, aiziak idor dezan hüimize dena.

Erlie itze-khaldietzaz ta hen lanaz

Erran dügü ezti biltzalie etziradiala lanari lotzen, nun etzien oihalezko kapüxoia sei berhatz *crêpe*⁴⁵³ aitzina diana, ta aitzinian krin xurizko oihala, hartarik ikhusteko lankheiak tinkatzen da lepoan kapüxoia, petik erle samürrak sar ezitian. Ta langiliak dü ere oihal edo larrüzko eskülarriak ber arrazoarengatik, tinkatzen dütianak ükharaietan.⁴⁵⁴

Beharkin hetzaz pairatzen da errekeitaria, lan bakhünetan erliek badi ezagützen. Ta emeki mankatzen dialarik sariak, ogenik eziala egin nahi erliek ikhususirik, ütziaren dereie errekeitiaren ütsartia.

Alabadere, itze-khaldi zonbait baladi <54v> hel lankheian, itzia mentoan khent, bi erhiekila zinez tinka zikada, deno hur hoillatsü bat hantik jalki, lür gizen tuarekila orhatürük gaiñen ezar, edo zerfüil ostoz zinez freta; zikada sendo dateke.

Erlie lanaz

Senthaigailen artian jar ahal daite erlie lanak. Ikhususiaz baizik da sinhets eztaitekiana. Jakin nahi dianak noratdrano den hen duikindia,⁴⁵⁵ ezar beza sare bat bere kobaiñarekila petik gora baratxian, dereiolarik

[454] ‘Eskumuturra’; Larrasquetek /ükhái/ dakar, eta Larramendik *ucaraya* “muñeca de la mano”. Ekialdeko forma da; OEHK Lopzen eta Egiategiren adibide barenekin du ilustratzen.

[455] “Industria, *duiquiña, duiquindea*” (Lar).

bortha pian eguinen. Oihal chouri batez thinia gorda haren gainétic selaori bat hegatzaréki, den tiesso, ta alchatzeco arhin. Ekhia etzan beno lehénchiago, goit hegatza ta selaoria, tchoco batetic eré oihala. Agueri diradé orrasiétan gainen lanian, giten diradian carga goïtizen, ta languiler eramaïten. Gussiac ari dirélaric lana esta agueri, bena doa itzala ekhi-orénloïan⁴⁵⁶ bessala.

Erlé sariétzas

Bada suérté rotaric, erran dugun bessala. Hirour diradé ené araoiala hobenenac. 1) Laordentzu diradianac sourés eguinac armaïria den bessalaco, salbu estalguia beitu pattarcara⁴⁵⁷ eurirengatic. Hartan barnen dago erladia laor tirététan ohatzen déna; diradé isseyés bata bersiaren gainen, diélaric norc beré borthac, khenturic lehen saria, mousten da biguérenian ezti nahia. Lehen moustura da appirilan ta mayatzian, biguerrena agorrilan. 2) Bagosco laor, bost edo cey bahi curcuru,⁴⁵⁸ batat bersien gainen essarriric, lehenian bortha, askenian selaoria. Sola bat dié haritzés, hari daodé tiesso bi goldé sayhetzetan ta bat guibelétic, curcurien arrimaguiac⁴⁵⁹ ta selaoriaren tincagueyac, trabersac khurutchiaga⁴⁶⁰ essarriric gaintic, ta ciris⁴⁶¹ <55r> tincaturic. Aro gaitzaren contra du erladiac barricot bat cobaiña beno sabaltchiago bat, berdes edo cernahi colores printaturic,⁴⁶² dialaric hegatza oholez orosbat printaturic. Burduiñés badiradé barricotaren curcuriac, hamar ourthécal printaturic seculacos dirateké. 3) Diradé barricotac berac erran dugunac, herri huscaldunétan hotzac lucé ez etaré handi estirélacos franco lissatékiac. Ta hobénénac, batat bestian gaiñen essartiarékila berritan ourthian eztiaren alchatzeco, erleric batéré galdu baguetaric.

Cobaiñen mouskinétzas

Cobaiñaric eztugu eztiaren ta escoarengatic basic. Erliac hartacos ari diradé, hartacos eré erladiac dutié eguiten, dian seculacos gentiac hen lanén abantaila.

[456] “Relox, *erlojua*, *orenloyua*. Lat. Horologium. Este Latin, y Romance se tomaron de el Bascuence *orenloyua*, que significa grito, voz de la hora, de *ojua*, *oyua*, grito, voz, y *orená*, hora, que en otro dialecto es *ordua*, y *erlojua*, se dixo de *orloyua*” (Lar). *Ekheian bada orenloia* (Peillen 2011: 102), hemen *ekhi-orenloi*; OEHK ez du forma hau bildu.

[457] Izkribuan *pattarcara* dirudi, gure ustez *pattar* ‘inclinado’ + *-kara* atzizkia.

bortha pian eginen. Oihal xuri batez thinia gorda haren gainetik selauri bat hegatzareki, den tieso, ta altxatzeko arhin. Ekhia etzan beno lehentxiago, goit hegatzta ta selauria, txoko batetik ere oihala. Ageri dirade orrazietan gainen lanian, jiten diradian karga goititzen, ta langiler eramaiten. Güziak ari direlarik lana ezta ageri, bena doa itzala ekhi-orenloian⁴⁵⁶ bezala.

Erle sarietzaz

Bada suerte orotarik, erran dügün bezala. Hirur dirade ene arauiala hobenenak. 1) Laurdentsü diradianak zurez eginak armairia den bezalako, salbü estalgia beitu pattarkara⁴⁵⁷ eurirengatik. Hartan barnen dago erladia laur tiretetan ohatzen dena; dirade iseiez bata berziaren gainen, dielarik nork bere borthak, khentürük lehen saria, muzten da bigerrenian ezti nahia. Lehen muztüra da aphirilan ta maiatzian, bigerrena agorri-lan. 2) Bagozko laur, bost edo sei bahi kürkürü,⁴⁵⁸ batak berzien gainen ezarririk, lehenian bortha, azkenian selauria. Zola bat die haritzez, hari daude tieso bi golde saihetsetan ta bat gibeletik, kürkürrien arrimagiak⁴⁵⁹ ta selauriaren tinkageiak, trabersak khürütxiaga⁴⁶⁰ ezarririk gaintik, ta ziriz⁴⁶¹ <55r> tinkatürük. Aro gaitzaren kontra dü erladiak barrikot bat kobaiña beno zabaltxiago bat, berdez edo zernahi kolorez printatürük,⁴⁶² dialarik hegatzta oholez orozbat printatürük. Bürdüüñez badirade barrikotaren kürküriak, hamar urthekal printatürük sekülakoz dirateke. 3) Dirade barrikotak berak erran dügünak, herri hüskaldünetan hotzak lüze ez etare handi eztirelakoz franko lizatekianak. Ta hobenenak, batak bestian gaiñen ezartiarekila berritan urthian eztiaren altxatzeko, erlerik batere galdü bagetarik.

Kobaiñen muzkinetzaz

Kobaiñarik eztügü eztiaren ta ezkoarengatik baizik. Erliak hartakoz ari dirade, hartakoz ere erladiak dütie egiten, dian sekülakoz jentiak hen lanen abantaila.

[458] Zuberoako hitza ‘aro, círculo’ < lat. *circulu*. OEHK Egiategiren bi etsenplu eskaintzen du.

[459] “*Arrimagia S. zalg. accoudoir, rampe*”, Lh.

[460] Ez dugu hiztegiatan kausitzen.

[461] “Cuña, clavija, estaquilla; espigón, punta”; OEH s.v. *ziri* 1.

[462] Gèzek *pintratü* du; pasarte honetan hirutan dago *printatürük*, beraz aldaera segurua da.

Mouskina dago cobaiñer heréna, erdia, edo bi herénac, dien ezttic ta escotic moustia. Probetchu hao espalis, beharrac manha liro beharra: essi erliac diradé beren sortzépénas hain pperestu noun orrassiac be-thé dutienian, ez jakinés cer eguin, aoherturic béré lanas, utz belioceié⁴⁶³ nahi lukianari.

Moustu séréitzenian aldis eguin dien obra, ari diradé laïster ta bissiki languiten, dieno cuperatu arrapatu dereitzéna. Orrasse berri beharrac dereié manhatzen languilé berri, ber demboran ari diradé erlady ta ezti eguiten.

Mousten sereyé arren bai orrassé estidunetan, bai etare humeduné-tan, belztu edo minthu dirénac.

Lankhey hartan igañérassiric erliac biguerren sariala, agueri daté-ké cértan dagoen cobaiña —heïa ascar, heïa flacu—, ta hartan dakiké errekeitariac eguingueïa. Hala eré, deuserétan faltaric eguin elereïo beré lankeïétan.

<55v> *Cobainen mouskintzias*

Cobaiñer houstia da bakanky,⁴⁶⁴ berritan ourthécal, marchotan ta se-témérés.

Egun eder bat dian, hotzic ez etaré euriric. Egoardia da aro hobéna, direlacos ordian erliac campoan.

Den languilia buria ta eskiac estaliric erran dugun bessala, cethatchu⁴⁶⁵ crin oyhala beguithartian.

Kééstatzéco ta ihistatzeco gaizac adelaturic, besperan etzan betza sarian, gaiéco⁴⁶⁶ hotzac thiniala erliac igainérassiric, dian lana arhinago.

Nabel makhur handi bat biñeren guizala dian, ta hour gathulu bat khantian nabelaren boustatzeco guey.

[463] **iron* laguntzailearen forma. Perpausak NNN saileko forma eskatzen du, bainan Zuberoan datiboaren komunztadura ez da nahitaezkoa; horrezaz gain, Egiategik ez du beti numero komunztadura betetzen. Horrela bada, hemen *belioceié* '[haiek hura hari] beilrotzeie'.

[464] Izkribuan *bakinsky* duri luke, baina agian <i> itxura ankre tona bategatik baizik ez da. Oihenartek *bakhanki* dakar (ap. Lh, s.v. *bakhan*).

Muzkina dago kobaiñer herena, erdia, edo bi herenak, dien eztitik ta ezkotik muztia. Probetxü hau ezpaliz, beharrak manha liro beharra: ezi erliak dirade beren sortzepez hain pherestü nun orraziak bethe dü-tienian, ez jakinez zer egin, auhertürik bere lanaz, ütз beliozeie⁴⁶³ nahi lükianari.

Muztü zereitzenian aldiz egin dien obra, ari dirade laister ta biziki langiten, dieno küperatü arrapatü dereitzena. Orraze berri beharrak dereie manhatzen langile berri, ber denboran ari dirade erladi ta ezti egiten.

Muzten zereie arren bai orraze eztidünetan, bai etare hümedünetan, belztü edo minthü direnak.

Lankhei hartan igañerazirik erliak bigerren sariala, ageri dateke zertan dagoen kobaiña —heia azkar, heia flakü—, ta hartan dakike errekei-tariak egingeia. Hala ere, deuseretan faltarik egin elereio bere lankeie-tan.

<55v> *Kobainen muzkintziaz*

Kobaiñen hustia da bakhanki,⁴⁶⁴ berritan urthekal, martxoan ta setemerez.

Egün eder bat dian, hotzik ez etare euririk. Egoardia da aro hobenena, direlakoz ordian erliak kanpoan.

Den langilia büria ta eskiak estalirik erran dügün bezala, zethatxü⁴⁶⁵ krin oihala begithartian.

Keeztatzeko ta ihiztatzeko gaizak adelatüririk, bezperan etzan betza sarian, gaieko⁴⁶⁶ hotzak thiniala erliak igainerazirik, dian lana arhinago.

Nabel makhür handi bat biñeren gisala dian, ta hur gathülü bat khantian nabelaren bustatzeko gei.

[465] “Cedazo. Es más ordinario que *zetabe*” (Azkue, ap. OEH).

[466] “En textos suletinos y roncaleses *gai* aparece declinado en los casos locales casi siempre sin *e* epentética” (OEH s.v. *gau*). Adibide bakanen artean, OEHk Egiategiren *gaieko-txori* (*Ekheia I 224*) dakar.

Ahalic emékiéna iribil sariac, dukiano pétic gora kééstaturic jarguiian essari, petic eré asca bat duké, eroriren diren gaissac gal estitian.

Saré ossagueÿac diratéké nét béthé edo hirour erhitara, bersela lana lissateké galgarry.

Erran dugu ja, orrassé humedunac cobaiñaren aitzinian daodiala, eztidunac aldis guibelian. Moutzkaria⁴⁶⁷ elaitéké bera engaiña, dielacos humedunec larru belzcará⁴⁶⁸ bat bestec estiéna. Bena utz bessa orrassé estiduna hér aizo déna, urhunt estitian erliac humétaric.

Erdia eztidunétaric basic ez moutz, lilitzu bada herria, gutic ezti diener ez arrafresca basic orrassé solac.

Gastier bostpacey berhatz ppica bethéric badirade, mehé diradianian utz diren bessala.

Jondané Joaneren mugan goratu diradiénér khent gora, ta laors-pabost berhatz haboroenetic essar.

Saré saharretan, orrassen erétzian, <56r> habia bersiac beno handiagoric agueri dirade erreguinénac diradianac. Picca gussiac salbu bata, den bakhoitz erreguina cobaiñan.

Lana eguin bessain zarri, saria beré lekialat eraman, chahu datékinian taoléta.

Estiaren ta escoaren biltzias

Eztiaren ta escoaren bilsiac estié adra séguric. Berouïñac⁴⁶⁹ bessala doa, noun ordus noun berant; herri gussiec dutié beriac. Sarien bethian dagoéna: lehénago aoher lissateké, berantago ezta janic lissateké; ppuntia da arren orotan adra. Huscaldunena berec dakiéna, nor beré basterrétan. Bena non-nahi aro hobenéna da bedatzian, udan, ta abentian. Diradé, alabadére, agorrilatic aïtzina cobaiñac ukhuru⁴⁷⁰ usten dutiénac. Segurréna da sariac bethé diradianian, erliac aoher dagoetzénian ta haorrac dutiénian akhatzatu.

[467] OEhk *mozle & motzaille* dakartza, baina ez hau.

[468] “*Beltzkara* (BN), *noirâtre*” (Lh).

Ahalik emekiena iribil sariak, dükiano petik gora keeztatürük jargian ezarri, petik ere azka bat düke, eroriren diren gaizak gal eztitian.

Sare osageiak dirateke net bethe edo hirur erhitara, berzela lana lizateke galgarri.

Erran dügü ja, orraze hümedünak kobaiñaren aitzinian daudiala, eztidünak aldiz gibelian. Mutzkaria⁴⁶⁷ elaiteske bera engaiña, dielakoz hümedünek larrü belzkara⁴⁶⁸ bat bestek eztiena. Bena ützt beza orraze eztidüna her aizo dena, ürhünt eztitian erliak hümetarik.

Erdia eztidünetarik baizik ez mutz, lilitsü bada herria, gütik ezti diener ez arrafreska baizik orraze zolak.

Gaztier bostpasei berhatz phika betherik badirade, mehe diradianian ützt diren bezala.

Jondane Joaneren mügan goratü diradiener khent gora, ta laurzpabost berhatz haboroenatarik ezar.

Sare zaharretan, orrazen eretzian, <56r> habia berziak beno handiagorik ageri dirade erreginenak diradianak. Pikha güziak salbü bata, den bakhoitz erregina kobaiñan.

Lana egin bezain sarri, saria bere lekialat eraman, xahü datekinian tauleta.

Eztiaren ta ezkoaren biltziak

Eztiaren ta ezkoaren biltziak eztie adra segürük. Beruiñak⁴⁶⁹ bezala doa, nun ordüz nun berant; herri güziek dütie beriak. Sarien bethian dagoena: lehenago auher lizateke, berantago eztia janik lizateke; phüntia da arren orotan adra. Hüskaldünena berek dakiena, nor bere bazterretan. Bena non-nahi aro hobenena da bedatsian, üdan, ta abentian. Dirade, alabadere, agorrilatik aitzina kobaiñak ükhürü⁴⁷⁰ ützen dütienak. Segürrena da sariak bethe diradianian, erliak auher dagoetzenian ta haurrak dütienian akhazatü.

[469] “Vendimia”, OEH s.v. *beruin*.

[470] “Tranquilo, quieto”; Zuberoan *e-, i- zein ü-* bokalismoak lekukotuak dira.

Gogo emanen da ber sarian estaitékiala ezti hanitz ta erlady handiric, humedun diren erliec jaten dielacos hanitz estutieno humiac camporat igorri.

Laor manéras da ezti alchatzen: 1) erlien herioarékila, 2) sarés khambioas, 3) pétic moustias, 4) gorac idékitzias.

Lehen casian soffré da hourterassiten, hartan oihal sathi bat bous-tatzen, lurrian saria essarten, ta petic oyhala errérassiten. Trukian azaliaric erlec espadié eguiten hil diradé. Bena manéra hao eztago erlé gaistoer baisic, ta honer eguin liroan burusaguiac etzaiaren eguin liro officioa. Har dien hona, bena utz bissia. Bassaguizonec⁴⁷¹ sordeitz eguin eliroié.

Bersé hirour manéretzas laski⁴⁷² mintzatu guiradé. Aski datéké heben erratés, nolanahi lanac nahi diala ffités ari guitian, ceren eta erliec ikhoussi bessain zarri hen <56v> probienta nahi dugula eraman, berac baïtoatza sabelen béthatzera, ta hantic oren erdi batetan lehertzen direlaric esta eztiric, ez etare erléric cobaiñan egoiten.

Bero handiétan lana esta eguinen, delacos ordian estia erdi hourturic, galtzen beita hanitz, ichourten eré sarian, han erliec hegalac lohitzen, ta ardura samur gaitzes beren eréguinareki ihéssi joaïten.

Erran dugun bessala, erdia baisic ez eraman edo gutiago, nola den neguia urhun edo huïllan.

Ascan edo therissétan chahuki essar mouskinac, laister etcherat eroan, ta han ulhunpian essar lekhu idorrian.

Ezti hanits nahi dié nec erran dugun sarés khambioan dié edirénen, bena estu ugurukiren erlady gastiac diradian jalki, diradian languiliac haboroago.

Hartacos, gorac mayatzaren erdian dutié essarriren, agoriladrano utziren dutié languiten, guero khent gora, moutz eré saharretic, ta hirouretan mouskina datéké handiago. Dukié eré neguco erliec bissipéna.

[471] ‘Salbaiek, zibilizatu gabeek’. Lhanderentzat “*faune, homme sauvage*”, Zalgizeko etiketaz.

Gogo emanen da ber sarian eztaitekiala ezti hanitz ta erladi handirik, hümedün diren erliek jaten dielako z hanitz ezütieno hümiak kanporat igorri.

Laur maneraz da ezta altxatzen: 1) erlien herioarekila, 2) sare z kxanbioaz, 3) petik muztiaz, 4) gorak idekitziaz.

Lehen kasian sofre da hurteraziten, hartan oihal zathi bat bustatzen, lürrian saria ezarten, ta petik oihala errezaziten. Trükian azaliarik erlek ezpadie egiten hil dirade. Bena manera hau eztago erle gaiztoer baizik, ta honer egin liroan bürüzagiak etsaiaren egin liro ofizioa. Har dien hona, bena üt z bizia. Basagizonek⁴⁷¹ sordeitz egin eliroie.

Berze hirur maneretzaz lazki⁴⁷² mintzatü girade. Aski dateke heben erratez, nolnani lanak nahi diala fitez ari gitian, zeren eta erliek ikhusi bezain sarri hen <56v> probienta nahi dügüla eraman, berak baitoatza sabelen bethatzera, ta hantik oren erdi batetan lehertzen direlarik ezta ezirik, ez etare erlerik kobaiñan egoiten.

Bero handietan lana ezta eginen, delako z ordian ezta erdi hurtürrik, galtzen beita hanitz, ixurten ere sarian, han erliek hegalak lohitzten, ta ardüra samür gaitzez beren erreginareki ihesi joaiten.

Erran dügün bezala, erdia baizik ez eraman edo gütiago, nola den negia ürñün edo hüillan.

Azkan edo therizetan xahüki ezar muzkinak, laister etxerat eroan, ta han ülhünpian ezar lekhü idorrian.

Ezti hanitz nahi dienek erran dügün sare z kxanbioan die edirenen, bena eztü ügürükiren erladi gaztiak diradian jalki, diradian langiliak haboroago.

Hartakoz, gorak maiatzaren erdian dütie ezarriren, agorriladrano üt ziren dütie langiten, gero khent gora, mutz ere zaharretik, ta hiruret an muzkina dateke handiago. Dükie ere negüko erliek bizipena.

[472] “Hay además [...] *lazki* en Eguiateguy” (OEH s.v. *lazki*); Egiategiren izkribuan <s> grafema berd in egokitzen zaie euskara batuaren ortografiaren <z> & <s> grafemei, hala hitz hastapenean eta bukaeran, nola herskari aitzinean.

Erladiac aldís saldo issigarritan ukheiteco, arramayatzian diradé saré berriac saharren gaiñen essarriren, hala eré dateké mouskina harrigarri.

Hilerassigueiac diradé hamacey berhatzes goraturen, seteméradrano languitéra utziren. Ediren daité 80 ta 100 liberataradrano ezti, ta esco araoïala. Bena oraiño behin, ez neca dagun ourthian biétaric eman ahal liroénac.

Eztélacos cobaiñadunic ourthécal saré berris behardun estenic, eraguin betza sourés erran dugun bessala. Hen <57r> abantaillac hitz llaburretan elaitéké erran: brobetzas dirade aguerturen, arraerranac liraitéké aoher. Dugu bakhoisky erranen, haiékila laistérrago dela ezti alchaturen, bilsaliac sacú batetan essarriren dutiana erlé gussiac eramaitéco norat-nahï, edo batétic bersiala érle bakoitzic galdu baguétaric, ta laorétan ohi beno ffitésago.

1) Sacutaco⁴⁷³ haren manéra da sakiaren uskia sarga⁴⁷⁴ bati chilintchao essartia, ahoan essar eta saria, truen (†) ungorus igaiñerassitéco erlé gussiac sakiala. Han diratekénian tinca, ta lurrian ppaossa. Alcha orrassé gussiac, edo nahia. Petic essar saria sakian, ïharraos diradiano erliác erori barnérat. Beré lekhian jar cobaiña, ariren diradé mementoan beren lanian erliac.

2) Bersé manéras —saré berria saharren gaiñian essartias— ja mintzatu guiradé. Dialaric saharac thinian chillo handi bat, bethé dukiénian saharra, berac berriala ditian igaiñ. Ordian alcha saharra, jaitz berria ber lekiala. Hala estatéké herio ez etaré gasturic, bi lankheýaren muga da arramayatziren askentziaren ungurunétan, bedatzaren araoïla.

3) Lorrénan dié bersé manéra. Lurrian dié chillo eguiten sarien erezian, hétan dutié arratzen petic gora essarten, gaiésco frescurac dutu erliac erraítzerastén. Biharamunian arguia beno léhén saré saharretan gaiñen berriac die essarten, bien junturac ta borthac thapatzen. Ekhia jaiki dénian saré saharren unguriac dutié emeki trucatzen. Erliac hotzetic beroala diradé laïster igaiten. Ordian dié saré berriac alchatzen, ta saharren lekhutan jarten. Hirour lanac dirade essin hobé

[473] Bada *zakuta/sakuta* “alforja” (Azkue) eta *xakiuta* “petit sac” (Lh). Halere, gure ustez hemen *zakü* + *-tako* funziozko kasu-marka, euskara batuaren *-tzat* morfemaren baliokidea.

Erladiak aldiz saldo izigarritan ükheitako, arramaiatzian dirade sare berriak zaharren gaiñen ezarriren, hala ere dateke muzkina harrigarri.

Hilerazigeiak dirade hamasei berhatzez goratüren, setemereradrano langitera ütziaren. Ediren daite 80 ta 100 liberataradrano ezti, ta ezko arauiala. Bena oraiño behin, ez neka dagün urthian bietarik eman ahal liroenak.

Eztelakoz kobaiñadünik urthekal sare berriz behardün eztenik, eragin betza zurez erran dügün bezala. Hen <57r> abantailak hitz llabürretan elaitke erran: brobetzaz dirade agertüren, arraerranak liraiteke auher. Dügü bakhoizki erranen, haiekila laisterrago dela ezti altxatüren, biltzaliak zakü batetan ezarriren dütianana erle güziak eramaiteko norat-nahi, edo batetik berziala erle bakoitzik galdü bagetarik, ta lauretan ohi beno fitezago.

1) Zakütako⁴⁷³ haren manera da zakiaren üzkie sarga⁴⁷⁴ bati txilintxau ezartia, ahoan ezar eta saria, truen (†) üngürüz igaiñeraziteko erle güziak zakiala. Han diratekenian tinka, ta lürrian phausa. Altxa orraze güziak, edo nahia. Petik ezar saria zakian, iharraus diradiano erliak erori barnerat. Bere lekhian jar kobaiña, ariren dirade mementoan beren lannian erliak.

2) Berze maneraz —sare berria zaharraren gaiñian ezartias— ja mintzatü girade. Dialarik zaharrak thinian xilho handi bat, bethe dükieñian zaharra, berak berriala ditian igaiñ. Ordian altxa zaharra, jaits berria ber lekiala. Hala ezateke herio ez etare gastürük, bi lankheiaren müga da arramaiatziren azkentziaren üngürünetan, bedatsaren arauila.

3) Lorrenan die berze manera. Lürrian die xilho egiten sarien eretzian, hetan dütie arratsan petik gora ezarten, gaiezko freskürak dütü erliak eraitserazten. Biharamünian argia beno lehen sare zaharretan gaiñen berriak die ezarten, bien jüntürak ta borthak thapatzen. Ekhia jaiki denian sare zaharraren üngürüriak dütie emeki trükatzen. Erliak hotzetik beroala dirade laister igaiten. Ordian die sare berriak altxatzen, ta zaharren lekhütan jarten. Hirur lanak dirade ezin hobe dolü zereienner

[474] “Branche d’arbre assez menue” (Larrasquet).

dolu seréyéner erlen erhaítia, bena estugu behar <57v> gouré gogomena haítioan,⁴⁷⁵ gorde 2. dena, ceren ardura heltzen baíta manéra hartan erlé-amec,⁴⁷⁶ berén egonguietan dien amorioas, diéla humiac gainéco sariála igaiñerassiten. Hala galtzepenic bagué daodíala bi saré, bata ja bethéric, bersia zarri datékiana.

Estiaren lankhéias

Gogo sobera eman estaítéké estiaren lankheýetan. Orrassiac khentu bessain zarri, gorderic etchérat laister eraman, haren urriníala hegaltas gin laité erladi gussia. Inkaria⁴⁷⁷ eguin balessa, dian eramaiíac escanbourran belhar bousti, huillant estaítékian erliac, deno etchérat, borthan dian eré khéea, barnerat saar estitian. Harékila ffités errearassi soffré orrassétan egon direnen hilerassitéco, essi samurra dié ordian haiñ handi, non beguiac jan beliroíe languiliari.

Erlé geloscorrac akhassatu edo necatu diratékénian, orrassé humedunac ta ezti gorritzua essar bité berhez, khossusta⁴⁷⁸ estetzén estia, escoarékila hurt bité. Khent eré theiutarzunac, erlé hilac, farfailloac.

Lan haren landan diradé hirour lankhéy, hirour suerté ezti diréné-taric.

Ezti bergina edo chouria da lehéna, kheréta bihi minescoan⁴⁷⁹ orrassiac sathisca ahos behéra, estia bera ontzi chahu batétara erorten déna, da erran duguna.

Ber lana eguin daítéké, orrassiac arhinski carracaturic⁴⁸⁰ jarten badiradé chutic algari arrimaturic, ontzia dielariac pétic. Bena lankhey hec orrassiac bero diradiano diradé eguiten.

[475] Irakurketa ez da segurua. Hitz honezaz landara bada zerbait arazo perpausean.

[476] “Reine-mère” (Harriet, ap. Lh).

[477] Lhandek *inkari* ‘engrais’ eta *inkario* ‘fiction’ dakartza, eta nonbait Zuberoatik kanpo bada *inkari* ‘eginkari’ (cf. OEH s.v.). Gehiago pentsatu behar da *enkario* “disposition pour travailler, préparatif” (Lh); cf. *jente pherestü*, edo *inkaria* 5r. Bestalde, OEHn Egiategi da *inkara* “acción de encarar, hacer frente” aldaeraren lekuko bakarra (s.v. *enkara*); cf. *inkaratü* “S. Foix. menacer” (Lh).

[478] *Khozütatü* aditza ‘khozütü, kutsatu’ ez da hiztegiatan. *Ekheian* (Peillen 1983) Egiategik *khozütü* erabiltzen du: partizipioa hiru aldiz, inperfektibozko forma behin. Horiezaz gainera, behin *khozüta* aditzoia idatzi du (izkribuan <khossuta> egiaztatu dugu), gisa guztiz *khozüta* bezala zuzendu behar dena.

erlen erhaitia, bena eztüğü behar <57v> gure gogomena haitoan,⁴⁷⁵ gorde bigerren dena, zeren ardüra heltzen baita manera hartan erle-amek,⁴⁷⁶ beren egongietan dien amorioaz, diela hümiak gaineko sariala igaiñeraziten. Hala galtzepenik bage daudiala bi sare, bata ja betherik, berzia sarri datekiana.

Eztiaren lankheiaz

Gogo sobera eman eztaiteke eztiaren lankheietan. Orraziak khentü bezain sarri, gorderik etxerat laister eraman, haren ürriniala hegaltaz jin laite erladi güzia. Inkaria⁴⁷⁷ egin baleza, dian eramailiak eskanburran belhar busti, hüillant eztaitekian erliak, deno etxerat, borthan dian ere kheea, barnerat saar eztitian. Harekila fitez errearazi sofre orrazetan egon direnen hileraziteko, ezi samürra die ordian haiñ handi, non begiak jan beliroie langiliari.

Erle jeloskorrak akhazatü edo nekatü diratekenian, orraze hümedünak ta ezti gorritsua ezar bite berhez, khozüzta⁴⁷⁸ eztetzen eztia, ezkoarekila hurt bite. Khent ere theiütarzünak, erle hilak, farfailloak.

Lan haren landan dirade hirur lankhei, hirur suerte ezti direnetarik.

Ezti berjina edo xuria da lehena, khereta bihi minezkoan⁴⁷⁹ orraziak zathizka ahoz behera, eztia bera ontzi xahü batetara erorten dena, da erran dügüna.

Ber lana egin daiteke, orraziak arhinzki karrakatürük⁴⁸⁰ jarten badi-
rade xütik algarri arrimatürük, ontzia dielarik petik. Bena lankhei hek orraziak bero diradiano dirade egiten.

[479] “Cañizo, estera de cañas, *cañaberazco quereta, sarea*” (Lar); Egiategik kereta hori *bihi minezkoa* dela zehazten du <bihiminescoan>, baina hori azaltzeke uzten dugu.

[480] “Limer” (Lh, s.v. *karrakatü*). Izkribuan iduri luke Egiategik *carracatu* idatzi zuela, eta gero halako marratxo bat gehitu bigarren *r* bihurtzeko *h*. Halere, behe-
rago *kharracaturen* 58v.

Ezti hao da ontzi bernissatiétan essarten, gogortzen, ta bethi chouri nahi bessainbesté da beguiratzen. Daítéké eré berétic <58r> eguin tinca arhin bat emanic, bena esco gossoa luké.

Biguérren estia tincatic su baguéric da jalkiten, lehéna beno eré lo-diago guertzen.⁴⁸¹ Orrassiac diradé pporrocetzen, saku ppuntoitzétan⁴⁸² essarten, ta lacoan⁴⁸³ tincatzen.

Eztí-lacoa dago bi taolatan hirourspalaor berhatz lodi, hogueyta laor lucé, hamalaor edo hamabost sabal, ppressa bakoitz, bi gabolcha⁴⁸⁴ buriétan ardo-lacoec dien bessalacoac, salbu hetan irosoa⁴⁸⁵ beitago tiésso, ta estiarenian beitirade bi eskiés tincatzen. Hen faltas daítéké ciris lacoa tinca.

Hirourguerréna da charréna. Orrassé ondar gussiac bilduric, hour ppitcher batékila dirade bertziala egoisten, suian essarten, eppel datékénian erran dugun saketan essarten, ta tincatzen. Eppel baisic diot, belz estadin escoa, ezta beno bethi khariago déna.

Escoaren lankheias

Lankhey hartan lehia bada handi, lekhia bero ezta datéké haboroago. Sakiac oihal ascarrés ta sobéra tinco esténétic, dadian jalk ezta, ta egon escoa.

Bertzian essariren da escoa uthur hourarékila, eméki herakiérassi, makhilas utzultzen deno. Escoa erra estadin, emékis-eméki da suja emendaturen. Guéro ber sakiétara ichourturic, eroriren da ezta bessala ontziala, hartan essarri datékian hour hotziala, hari loth estadin. Succatu⁴⁸⁶ diratékénian sakiac, housturen diradé berris bertzialat, ta esco berriarékila berris herakiren.

[481] ‘Gertatzen’, cf. OEH s.v. *gertu* 2, bigarren adieran. “La forma habitual del sustantivo verbal es *gertutze*- (*gertute*- en los vizcaínos); sólo encontramos *gertze*- en Eguiateguy y, en alguna ocasión, en Lizardi.”

[482] “*Phüntotx* S. (Foix) pointu, aigu” (Lh). Hemen palatalizazio aitzineko fasea genuke.

[483] “S. (Foix) citerne”, hots, “petite cuve destinée à emmagasiner des liquides” (TLF). Cf. *ezti-lakoa* & *ardo-lakoek* 58r, fr. *citerne* à miel, *citerne* à vin.

Ezti hau da ontzi bernizatietan ezarten, gogortzen, ta bethi xuri nahi bezainbeste da begiratzten. Daiteke ere beretik <58r> egin tinka arhin bat emanik, bena ezko gozoa lüke.

Bigerren ezti tinkatik sü bagerik da jalkiten, lehena beno ere lo-diago gertzen.⁴⁸¹ Orraziak dirade phorrokatzen, zakü phüntoitzetan⁴⁸² ezarten, ta lakoan⁴⁸³ tinkatzen.

Ezti-lakoa dago bi taulatan hirurzpalaaur berhatz lodi, hogeita laur lüze, hamalaur edo hamabost zabal, pheza bakoitz, bi gaboltxa⁴⁸⁴ bürietan ardo-lakoe dien bezalakoak, salbü hetan irozoa⁴⁸⁵ beitago, tie-so, ta eztiarenian beitirade bi eskiez tinkatzen. Hen faltaz daiteke ziriz lakoa tinka.

Hirurgerrrena da xarrena. Orraze ondar güziak bildürük, hur phitxer batekila dirade bertziala egoizten, süian ezarten, ephel datekenian erran dügün zakietan ezarten, ta tinkatzen. Ephel baizik diot, beltz eztadin ezkoa, ezti beno bethi khariago dena.

Ezkoaren lankheiaz

Lankhei hartan lehia bada handi, lekhia bero ezti dateke haboroa-go. Zakiak oihal azkarrez ta sobera tinko eztenetik, dadian jalk ezti, ta egon ezkoa.

Bertzian ezarriren da ezkoa üthür hurarekila, emeki herakierazi, makhilaz ützültzen deno. Ezkoa erra eztadin, emekiz-emeki da süia emendatüren. Gero ber zakietara ixurtürük, eroriren da ezti bezala ontziala, hartan ezarri datekian hur hotziala, hari loth eztadin. Zükhatü⁴⁸⁶ diratekenian zakiak, hustüren dirade berriz bertzialat, ta ezko berriarekila berriz herakiren.

[484] “Tornillo, *gaboilchoa, tornilloa*” (Lar). OEHK ez du hitza bildu, baina bai Larramendiren hiztegiko *gaboil* “torno, para labrar, *tornua, gaboilla*”. Bestenaz, Egiategik *gaboiltxoa* → *gaboltxa* egokitzen du.

[485] *Irozo* “sostener”, *irozoa* “sostenido”, Larramendik *apoyar* euskarazko kausati-boez itzultzen duelarik. “Empleado por autores meridionales, sobre todo guipuzcoanos, desde comienzos del s. XIX” (OEH, s.v.).

[486] Izkribuan <succatu> grafiaz, vs. lau aldiz <chuca->. OEHK (s.v. *xukatu*) *zukatu* bat biltzen du adibideen artean, “secarse, agostarse” adieran.

Berritan ber escoa suian issan dénian da ichourten ontzi egonguejé-tara. Ogui⁴⁸⁷ handiénétan dago esco hobenéna, sobera erré estélaeos. Tchipiác diradianac ardura, essi halacoa nekés baísic esta chouritzen, ta argui gutic du emaíten. Hartacos, hobé da laorétan bertzian essartés escoa hour hanitzetan <58v> essiés sobera lehiatzia, ta gahunaren ustia. Hartacos, hostu datékénian kharracaturen seréio esco-oguiary gaiñian dutian cikhiñac, ta hec sakien ondarriékila dukié cerbutzu etcheco beharrétan. Esco honki eguina broba daítéke, hortzec chahu haotzten diénian ta gosso gaistoric estianian.

Escoaren chouritzias

Esco chouriric esta hoilli issan esténic. Halacoa dié laborarisa merké saltzen, ta erostariec chourituric khario arrasaltzen. Dian probetchu ossoa lan haboroéna ukhen dianac, heben ediren du chouritzé haren lankheia.

Lan hartaco da ontzi bat burduin chouri eraguiten bahiaren guizala, dian chillhoac tchipiago ta bekhantago. Haren doiala boja⁴⁸⁸ bat hirour edo laor sankodun, jarguiac coca ahal daítékiana, dialaric beré dutchulia.

Escoa da hourian su estian hourtélassiten, eppeltu déno, hour hotz da bojan essarten, escoa eppel deno, erran dugun bahiala ichourten, hour hotziala harisca da erorten, berotzen bada hora dutchulia khentzen, joan dadin bersé hotzic ichour bahiala, gogor ditian esco hariac.

Baratzian diradé tauletac essarten, oihal erdi chouris estaltzen, diélaric artian othé ohé bat hiroc estadin oyhala eramaiten saretan escoa, hantic cerbaités khentzen, ta oihalian gaiñen beré harietan den bessala hedatzen. Mayatzaren egun lehenétan delaric lana eguiten, han hirour astés gay ta egunés egonic net chouri datéké. Anhartétan ekhia sobera bero datekénian, hour chahus ihistaturen da escoa.

Hourterassiric berris, ogui tchipitan essarriren ta salduren.

Erran dugu eztéla cobaiñ honki errekeitatu beré burusaguiry cey liberacoa eman eliroanic; dugun dobla chouritzen badu escoa.

[487] Uler bedi *ezko-ogi*, lerro batzuk beherago ageriko baita. Seguruénik Egiategik fr. *pain de cire* euskaratu du. Hiztegiak *ezko-opil* bildu dute; Lhandek Nafarroa Beherean kokatzen du (“*pain de cire*”).

Berritan ber ezkoa süian izan denian da ixurten ontzi egongeieta-
ra. Ogi⁴⁸⁷ handienetan dago ezko hobenena, sobera erre eztelakoz. Txi-
piak diradianak ardüra, ezi halakoa nekez baizik ezta xuritzen, ta argi
gütik dü emaiten. Hartakoz, hobe da lauretan bertzian ezartez ezkoa
hur hanitzetan <58v> eziez sobera lehiatzia, ta gahünaren üztia. Harta-
koz, hoztü datekenian kharrakatüren zereio ezko-ogiari gaiñian dütian
zikhiñak, ta hek zakien ondarriekila dükie zerbützü etxeko beharretan.
Ezko honki egina broba daiteke, hortzek xahü hausten dienian ta gozo
gaiztorik eztianian.

Ezkoaren xuritziaz

Ezko xuririk ezta hoilli izan eztenik. Halakoa die laborarisa merke
saltzen, ta erostariék xuritürük khario arrasaltzen. Dian probetxü osoa
lan haboroena ükhen dianak, heben ediren dü xuritze haren lankheia.

Lan hartako da ontzi bat бүрдüin xuri eragiten bahiaren gisala, dian
xilhoak txipiago ta bekhantago. Haren doiala boja⁴⁸⁸ bat hirur edo laur
zankodün, jargian koka ahal daitekiana, dialarik bere dütxülia.

Ezkoa da hurian sü eztian hurteraziten, epheltü deno, hur hotz da bo-
jan ezarten, ezkoa ephel deno, erran dügün bahiala ixurten, hur hotziala
hariska da erorten, berotzen bada hura dütxülia khentzen, joan dadin
berze hotzik ixur bahiala, gogor ditian ezko hariak.

Baratzian dirade tauletak ezarten, oihal erdi xuriz estaltzen, diela-
rik artian othe othe bat hiroz eztadin oihala, eramaiten saretan ezkoa,
hantik zerbaitez khentzen, ta oihalian gaiñen bere harietan den bezala
hedatzen. Maiatzaren egün lehenetan delarik lana egiten, han hirur as-
tez gai ta egünez egonik net xuri dateke. Anhartetan ekhia sobera bero
datekenian, hur xahüz ihiztatüren da ezkoa.

Hurterazirik berriz, ogi txipitan ezarriren ta saldüren.

Erran dügü eztela kobaiñ honki errekeitatü bere бүрүzagiri sei libe-
rakoa eman eliroanik; dügün dobla xuritzen badü ezkoa.

[488] “Boja S. – 1° (Foix.) cuve” (Lh).

Ohar paleografikoak

Atal honek edizioegileak testuan obratu dituen zuzenketen berri ematen du. Ondoan dautzan oharrak eskuizkribuaren orrialdearen eta lerroaren arabera hurrenkeratuak dira. Goi-indize eran zehaztu den lerro-zenbakia ere jatorrizko eskuizkribuari dagokio, eta ez testu editatuaren lerroari. *P* laburdurak Peillenen 2012ko artikuluari egiten dio erreferentzia.

- <1r> ¹² *Vignancourtaren*] *Vignancourtaren*.
- <1v> ¹⁵ *deno* P *dena*.
- <2r> ¹ *hissaoria*] *bissaoria*. ²¹⁻²¹ *ikhustiaz khi* P *ikouskhi*. ²¹ *tchapeletaric*] *tchapelotaric* P *tchapelotarik*.
- <2v> ⁸ *azalia* P *azaliak*. ¹³ *beharluciari* P *beharrri luziari*. ²⁴ *huillen* P *huillan*.
- <3r> ⁹ *anderiac* P *Anderia*. ¹² *zen* P *zena*. ¹⁸ *kharonsté* P *kharrouste*. ²⁶ *zakiala* P *dakiala*.
- <3v> ⁵ *etzaïtialacoz* P *etzaitilakoz*. ⁶ *biharamunian* P *biharamenian*. ⁷ *seren* P *zereion*. ¹² *charrer* P *tcharres*. ¹⁷ *hortché* P *hortixe*. ²² *gaizetzas*] *gaitzetzas*. ³³ *citiñant* P *ditiñant*.
- <4r> ⁴⁻⁶ *erranen dereien adintzu guirenez orai*, *noispait guinandian bessala* P *erranen dereiñe noizpait ginandian bezala*. ¹⁴ *mentzac* P *mintzak*. ¹⁹ *sunienetaric* P *dunienetarik*. ²⁰ *ordinco* P *ordünko*. ²¹ *gaiñelacoa* P *gainelakoak*. ²⁷ *feirétar* P *feiretara*. ³⁰ *Bassitiña* P *Baziña*.
- <4v> ¹⁰ *Bai etare aigardensaliac* P *bai eta aigardentiala*. ¹⁴ *ceriac* P *zeliak*. ³² *eztiradia* P *eztiradie*.
- <5r> ⁴ *berduté* P *bertute*. ¹⁸ *soguiliac* P *sorgiliak*. ²⁹ *soiñecoétan*] *soiñucoétan*. ³⁵ *botzkeria* P *botzkario*.
- <5v> ¹⁰ *Oloronco* P *Olorouko*. ¹⁵ *hel* P *hek*. ²⁹ *trénaturic* P *trensaturik*.
- <6v> ¹⁰ *jakintzia* P *jakintsia*.
- <7r> ⁹ *behar* P *bekar*. ²⁸ *giradelaric*] *guiraladaric*, P *giradelarik*.
- <8v> ¹⁴ *gussiac*] *guissac*.
- <9r> ² *bestalthé*] *bestalhé*.
- <9v> ¹⁸ *maité*] *maitié*. ²⁹ *otzailaren*] *utzailaren*.
- <13r> ²⁹ *algareki*] *algar*. ³¹ *mahatzanoac*] *mahatzaonac*.
- <13v> ²⁰ *sari eta*] *sarietta*.
- <14v> ³³ *mementoan*] *memontoan*.
- <16r> ²⁸ *eritarzun*] *eritazun*.

- <16v> ⁴ *nazaroa*] *nazarao*.
- <18v> ¹⁰ *Nathibitatez*] *Nathabitatez*. Guk dakigula, *nathabitate* ez da inon lekukotua; aitzinago Egiategik berak *Nathabitatez* > *Nathibitatez* 21v zuzendu dio bere buruari.
- <19r> ⁶ *arrazoés*] *arrozoés*.
- <19v> ²⁰ *bidert*] *bibert*.
- <20v> ²⁴ *polailateguia*] *polallailateguia*.
- <21r> ²⁵ *corocatu*] *coracatu*.
- <21v> ⁹ *Nathibitatez*] *Nathabitatez*.
- <22v> ³² *eskias*] *ekias*.
- <24v> ¹²⁻¹³ *ascaitiago* bi lerroren artean, irakurketa ez da segurua. ¹⁴ *anderec*] *anderer*. Datibozko forma barratua dagoen *ginen* aditzari dagokio, baina Egiategik *ukhenen* zuzendu duenez, bigarren idatzaldian *anderec* behar luke.
- <26v> ³⁰ *jarraikis*] *jarraiskis*.
- <28r> ²⁶ *serréntzu*] *serréntzun*.
- <28v> ⁹⁻¹³ Testua barratua da; guk ediziorako berreskuratu dugu.
- <29r> ¹⁻⁴ Testua barratua da; 28v orrialdeko 9-13 lerroetako bera da, aldaketak gorabehera. ¹⁷ *erhaotzturic*] *erhaotzuric*.
- <29v> ³³ *dereïo*] *sereïo*.
- <30r> ⁴ *baguetaric*] *bagueritaric*. ²² *erregenta*] *erregenté*. ²⁵ *obraren*] *orbraren*. ³⁶ *litikec*] *lilikec*.
- <31r> ⁷ *anderec*] *anderer* Lehen idatzaldian **iron* aditzaren forma idatzi du, eta bigarren idatzaldian horren gaiean *elissatekiana*, ergatiboa zuzendu gabe. ²⁰ *derheiat*] *derheiat*. ³⁸ *sosltiçac*] *soltiscac*.
- <32r> ³¹ *mundiaren*] Izkribuan diren barraduren eta zuzenketengatik, pasarte hau beziki iluna gertatzen da. Hortaz, bigarren idatzaldia lehenesten duen gure irizpideari salbuespen eginik, *mundiaren* berrezarri dugu, Egiategik *gentia gertha* bezalako zerbaitekin ordezkatu badu ere. ³³ *dutugun*] *dutgun*.
- <33r> ³ *minian*] *ninian*. ⁶ *herakituric*] *herakirturic*. ⁸ *gaiñian*] *gaiñeñian* (lehen idatzaldiko bukaera barratzea ahantzi du). ³⁷ *mamitic*] *mamititic*.
- <33v> ³ *belhar*] *behar*. ¹⁰ *estaïteke*] *estaïtek*. ²² *ostoac*] *ostoec*.
- <34r> ¹⁴ *Hoiñentzat*] *Hoiñentzat*. ³⁵ *Achala*] *Achalala*.
- <36v> ¹³ *iceta*] *icerta*. ³³ *tinco*] *tienco* edo *tunco* irakurtzen da.
- <37r> ⁹ *ere*] *etre*.
- <37v> ¹ *fumiterrarekila*] *fumilerrarekila*. ⁶ *herakiric*] *erakiric*. ⁹ *bi*] *bis*.
- <38r> ³⁶ *Algareki*] *Algaraki*.
- <38v> ¹³ *espessé*] *estessé*.
- <39r> ³² *batékila*] *batéki^ñla*.
- <39v> ³⁶ *Tchitchari*] *Thitchari*.
- <40r> ³ *erorerassiric*] *ero^ñrassiric*. ³⁹ *medicac*] *medicat*.
- <40v> ¹⁵ *azukrereric*] *azukeric*. ³⁴ *frantzeses*] *frantzes*.
- <42r> ³¹ *haorrrena*] *haorrerena*. ³² *necatsua*] *necatua*.

- <42v> ² *guibelecouetaric*] zerbait gainidatzia da, nahasgarri gertatuz. ³⁴ *tsappa*] irakurketa ez da segurua. Dena den, ez da hitz hasierako afrikatua agertzen duen bakarra; cf. *tzappa* (46r, 21. lerroan). ³⁷ *erhi*] *erri*.
- <43v> ³⁰ *barnetic*] *banetic*.
- <47r> ¹³ *hourétan*] *hour-éran*. ¹⁸ *du herakierassiren eznia*] *eznia du heracaerassiren eznia*. Egiategik bigarren *eznia* gainidatzi du, eta lehena barratzea ahanzi.
- <47v> ⁵ *hamasortzi*] *hamosortzi*. ¹⁴ *ascurritzuéztas*] *ascurruéztas*. ²⁴ *tchipiaren*] *tchiparen*. ³⁷ *biharamuniala*] *biharmuniala*.
- <48r> ⁷ *izairaren*] *izaireren*. ¹¹ *ñimiñier*] *nñiminier*. ¹⁴ *estiradianic*] *estradianic*. ²¹ *tchistatcia*] *tchistatia*. ³¹ *eninssaitéké*] *enissaintéké*. ³⁵ *estirélacos*] *estiréralacos*.
- <49r> ² *datekénian*] *dakénian*. ⁹ *bena*] *genter bena*.
- <51r> ² *Otsaillan*] *Ostaillan*; cf. *otzaillan* 12r.
- <51v> ¹⁴ *espadeitze*] *espadaitze*.
- <52v> ³ *barréyatzia*] *barréyatziás*. Sintaxiak absolutibozko forma eskatzen du: (*zerbaitez*) *elhe barreiatzia*. ⁸ *laorspabost*] ⁴. *spa* ⁵. ¹³ *etzaie*] *etztaie*. ¹⁸ *badutu*] *badutu*. Autozuzenketa baino lehen numero komunztadura zuzena zen; ulergarritasunaren mesedetan ez dugu bigarren idatzaldia lehenesteko irizpidearen arabera jokatu. ²⁷ *Bersé medioric esta*] *Bersé medioric*.
- <53r> ⁴² *bat*] *bait*.
- <53v> ²⁷ *laïstercatiac*] *laïstercaliac*. ⁴¹ *eraman*] *eramanan*.
- <54r> ³⁴ *escularriac*] *escularriariac*.
- <54v> ⁷ *Erlien lanaz*] Izkribuan barratua da; bigarren idatzaldia lehenesteko irizpidearen kontra dugu berrezarri. ¹⁵ *alchatzeco*] *arlchatzeco*.
- <55r> ⁶ *barricotaren*] *barriotaren*. ²⁷ *séréitzenian*] *-déréitzenian*. ³³⁻³⁴ *orrassé*] *orrassétan*. ³⁹ *deuserétan*] *duserétan*.
- <55v> ²⁰ *asca bat duké*] *duké asca bat duké*. ⁴⁰ *haboroenataric*] *haboroenataric*. Badirudi zerbait barratu duela, baina zuzenketa ez dugu ulertzen.
- <56r> ³⁴ *liron*] *lironac*.
- <56v> ²¹⁻²² *gorac mayatzaren erdian dutié essarriren*] *diradé gorac mayatzaren erdian dutié essarriren*.
- <57v> ¹⁰ *estitian*] *estitian*.
- <58r> ⁴ *baguéric*] *baguguéric*.
- <58v> ⁷ *haotzen*] *haotzen*. ²⁵ *ichour*] *ihour*. *bahiala*] *barhiala*. ²⁸ *chouris*] *choris*.